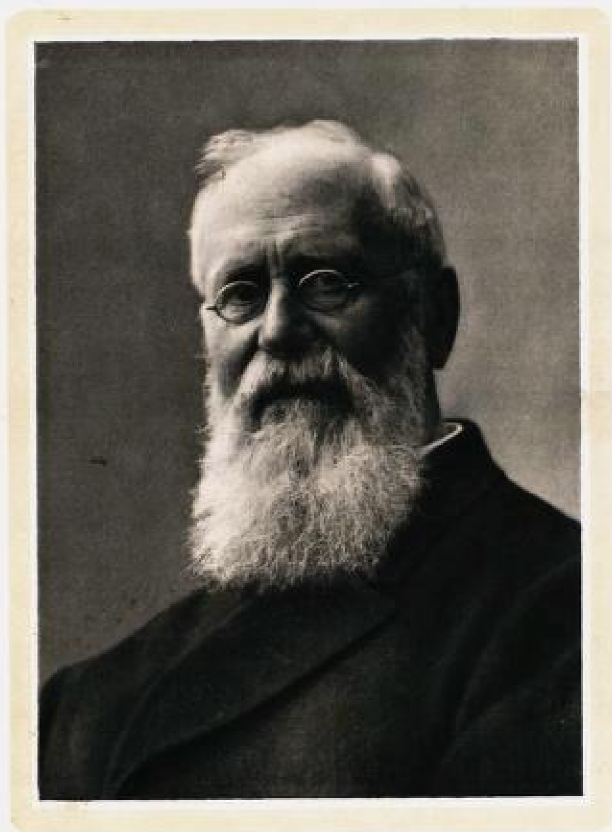
KRISTOFER JANSON

HVAD JEG HAR OPLEVET

KRISTOFER JANSON

FRA NORGE (1868).
HAN OG HUN (1871).
MARIT SKJØLTE (1877).
DEN BJÆRGTAGNE (1878).
VORE BEDSTEFORÆLDRE (1882).
PRÆRIENS SAGA (1885).
NORDMÆND I AMERIKA (1887).
ET ARBEIDSDYR (1889).
BAG GARDINET (1890).
FRA BEGGE SIDER HAVET (1890).
SARA (1891).
DU ER KJØD AF MIT KJØD (1895).
MIDDELALDERLIGE BILLEDER (1901).
ENSOM (1903).
ALF PAVE og andre Fortællinger. (1904).
MANGESLAGS KJÆRLIGHED (1906).
LUDVIG HETZER OG HANS KAMPFÆLLER.
Billeder fra Reformationstiden. (1907).
BONDEFORTÆLLINGER I—II. (1908).
HJØRDIS. Billeder fra Nordland. (1909).
GJORDE HUN RET? (1910).
DIGTE (1911).
SKAL VI VÆLGE JESU LÆRE ELLER TEOLOGERNES? (1912).
HVAD JEG HAR OPLEVET (1913).

Kristofer Janson

KRISTOFER JANSON

HVAD JEG HAR OPLEVET

LIVSERINDRINGER

ANDET OPLAG

KRISTIANIA OG KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
1913

TRYKT I CENTRALTRYKKERIET, KRISTIANIA

Indhold.

INDLEDNING.

Jeg har faat lyst til, før jeg gaar bort, at nedskrive et omrids av mit liv. Da jeg altid har været i oppositionen og staat i adskillig kamp, er jo sladderen saa tilbøielig til at spinde sit edderkop-net om ens navn, saa det kan bli av betydning for ens eftermæle at faa slaat fast, hvad man virkelig har sagt og gjort og ment, hvis eftertiden da vil være brydd med at befatte sig med ens eftermæle. Maatte jeg saa bare ikke gi efter for den snakkesalighet og bredde, som gamle folk efter sigende skal være befængte med, naar de dvæler ved sine ungdoms og manddoms minder. Der er jo saa mangen ubetydelighet, som kan staa med mindets glorie for den, der har oplevet den, men som liten interesse kan ha for utenforstaaende.

KRISTOFER JANSON.

Barndommen.

Naar jeg ser tilbake til mine barne- og skoledage, dukker som et helt andet kulturbillede op, end det vi nu lever i. Bergen, min gamle, kjære fødeby, har ganske forandret sit ansigt. Vel reiser Ulrikken sig endnu, skaldet, barsk og truende, op over Svartedikets mørke vand, vel kneiser Fløifjeldet stolt over byen dernede ved vaagbunden som i gamle dage; men menneskene, som færdes dernede, livet som arter sig i hjemmene og paa gaterne, er ganske anderledes nu end før. Det gamle Bergen med sine originaler, sit fri gateliv og sine primitive samfærdselsmidler hører nu sagnet til. Det første jeg studser ved, naar jeg roter op i min hjernekiste efter barneminder, er hvor *tarvelig* man dog levet den tid. Nu tilhørte mine forældre et velstandshus, et av Bergens største handelshus, og dog fik vi barn graut til frokost og graut til kvelds, og det var bare husherren beskaaret at faa „en pind til grauten“ — det vil si en eller to smørogbrødskiver atpaa, — en forret hvorefter vi barn skottet med langelige øine. Det var fremdeles de reglementerte „paler“ til hver onsdag og lørdag og klipfisk eller „nakker“ til fredag.

Men saa kom de store *smauser* nogen gange om aaret. Det var da først gilderne ved høitidelige familieanledninger, hvor storstuen med mahognymøblerne blev oplukket, den

store glasdoplysekrone tændt, og hvor bordet bugnet av mat og vinen fløt rikelig, krydret med viser om venskap og kjærlighet, tørfisk og sild, kongen og fædrelandet, og hvor de begeistrede bergensere med glas i haand „tog sin nystemte cithar i hænde“ og begav sig i aanden til „Ulrikkens top“ litt ustø paa benene.

Jeg husker, at jeg ved en saadan anledning fik smake mit første glas champagne. Det smakte godt, men der har ikke vanket saa mange bakefter.

Og saa *slagtetiden* om høsten da! At faa kjøpt ferskt kjøt i vinterens løp var en sjeldenhet. Man maatte forsyne sig om høsten og salte ned til vinterforsyning.

Paa Mikaelisdag at „gaa i driften“ paa Haukeland, hvor alle bønderne møtte med sine kreaturer til salg, og hvor der blev en hel folkeforlystelse med dragspel og mundharmonika og kommers og linedansere og korgekjerringer med kaker og epler og „jumpeegg“ — det hører til et af mine mest storartede barneminder. Wiers-Jensen har skildret disse optrin baade levende og morsomt i sin: „Tante Mine fortæller“.

Det var vist 11 kreaturer min far maatte la slagte til bruk for tyskebryggens folkehold og til forsyningen hjemme. Og da fik husmødrene travlt. At faa sønderlemmet og fordelt og saltet ned disse forskjellige ko- og saueskrotter hver i sin tønde voldte et svare bestyr. Og saa at faa stoppet denne hærskare med pølser! Jeg ser endnu for mig mester Andreas og hans svende med haandklær tullet om hoderne som en turban, forat der ikke skulde falde haar i maten, sitte dagevis og hakke kjøt i sine hakkebretter eller støte den finere kjøtdeig i marmormortere; ti kjøtkverner var dengang ikke opfundet.

Og saa var hele hjælpehæren av tanter trommet sam-

men for at stoppe pølser, tante Justine og tante Julie og tante Milla og tante Ida og tante Jetta — min mor hadde 7 søstre. Og da gik snavlen om finmat og seigmat og medistermat og jeg vet ikke alle de underfulde slags mater — og saa om alle byens nyheter. Gert Westfaler vilde misundt disse damer. Men naar saa efter mange dages utrættelige arbeide og faddersladder hele røkekammeret hang fuldt av de delikateste kjøtpølser og røkepølser og blodpølser og rullepølser, ja da jublet ogsaa vi smaabarn. Ti da blev tørfisken og grauten lempelig skubbet tilside en og anden gang for al denne pølseoverflod.

Den skøieragtige bergenske lystighet lot heller ikke slagtetiden passere uangrepet. Ti hvis et eller andet firma hadde været uheldig i valget av sit slagt, blev et musikkorps engagert, som i baat passerte forbi alle disse magre skrotter, der midlertidig var ophængt paa sjøboderne, mens musikanterne utstøtte sørgetoner og spillet begravelseshymner til forgjæves ærgrelse for eieren.

Den samme tarvelighet som i hjemmets daglige levemaate hersket og i husets *belysning*. Min far, velmeritert amerikansk konsul sat saamen med sine to talglys paa bordet messing lysestaker. Og paa latinskolens læsepulter stod opmarsjert en hel række talglys i blikblakkerter. Den største avveksling og moro, vi gutter hadde i de kjedsommelige skoletimer, var da at spytte i lysesaksene saa det hvislet, naar lysene skulde pudses. At være lysestøper var et nødvendig og anset haandverk.

Ja hvor fort det er gaat frem ogsaa i denne henseende! Den første moderatørlampe, som blev tændt i vort hjem, var paa mine forældres sølvbryllup. Fire av tanterne hadde slaat sig sammen om denne gave. Og da den var tændt, og den gyldne kuppel skinnet utover stuen, stod vi for-

melig med andagt og saa paa dette nye vidunder. Jeg erindrer ikke, om vi samtidig foldet hænderne.

Ute paa gaterne heiste vækterne endnu de store tranlamper, der hang i jernkjættinger tvers over gaten, ned hver morgen for at pudse messingreflektoren, der skulde straale lyset videre utover. Og da omsider den første gaslygt var tændt, var der formelig gateopløp i byen. Alle torv og pladse var vrimlende fulde av folk, som skulde beundre denne videnskapens nye triumf. Nu trækker vi formelig paa skuldrene ad gasen, nu da vi pranger med elektriske lys i alle vinduer og alle krinkelkroker.

Befordringsmidlerne var ogsaa primitive. Da den første droske vaaget at fremby sig paa torvet, maatte den indstille, da det var ingen, som vilde bruke den. De gamle bergensere travet heller tilfots i øsveiret og sølen end at gi opmuntring til et saadant nyt paafund. Hjulredskaper fandtes der faa av. Man brukte at la hestene slite lasset frem over gatestenene paa slæder med træmeier. Naar vi skulde faa vor vedforsyning til hus, var der aldrig tale om at *kjøre* veden hjem. Nei, den maatte bæres paa ryggen av de saakaldte „dragere“, som dannet et fast laug. En av vore gutters største fornøielser var at staa paa gaardspladsen hjemme og se toget av disse dragere komme med sin vedbør paa ryggen. Vi kjendte dem ved navn: han Amund, han Sivert, han Nils — og var bedstevenner med dem alle. De var altid helfulde eller halvfulde. Naar de hadde avlæsset, danset de for os i sine filler, med repet slængt over skuldrene, gjorde grimaser, skapte sig til, sa haandfaste vittigheter, og vi gutter lo og frydet os.

Man hadde naturligvis ogsaa vogne i Bergen, især husker jeg dem, som skulde brukes ved høitidelige anledninger saasom barnedaap eller bryllup. De var halvvogne uten

kuskebuk. Kusken travet tilfots ved siden av vognen med tømmerne i haanden. Man kaldte vognene for „jollebur". Jeg har ofte set en slik kjøregut i sit ansigts sved trave ved siden av „jolleburet", mens herskapet stoltelig sat indeni.

Noget fast *brandkorps* fandtes ikke, der var bare nogen folk, som passet sprøiterne og holdt utkik efter brand paa „Kortegaarden" (corps de garde) og fra kirketaarnene. Det var lovbefalt, at hver huseier skulde ha en vandtønde liggende paa et stativ utenfor sit hus og en samling brandpøser. I brandtilfælde styrtet man da ut med sine pøser, dannet to rækker i brandgaten, en til at lange de fulde pøser op til brandstedet, en anden til at sende de tomme op til vandforsyningen. De kjørte ogsaa vandtønder til sprøiterne, for vandledning fandtes endnu ikke. Jeg har selv været med og langet, til jeg blev dyvaat, og armene formelig dovnet. Men langingen gik med lyst, og sjømændene sparte ikke paa sine vittigheter. Hele byen kom i rørelse og forfærdelse, naar brandskuddet gik, og der brøltes brand gjennem alle gater, ofte de længst bortliggende. Kjerringer i nattrøie og underskjørt tumlet ut og angrep folk, som løp forbi, med: „kor er det fa'r! kor er det?" Huset blev fuldt av fremmede folk, som trængte ind og skulde redde og slæpte avsted med alt de kunde faa fat paa — hvorhen maatte guderne vite. I redningsiver styrtet man speile og vaskestel ut av vinduerne klask i gaten. Vi gutter reddet engang biblioteket for en av vore lærere. Vi slæpte avsted med hans folianter i kalveskinds bind, satte os resolut paa dem og seilet ned igjennem den islagte almenning. Det var en prægtig kjælke. Men i hvad tilstand han fik bøkerne igjen, og om han i det hele fik dem igjen, det vil jeg helst ikke dvæle ved.

Det vrimlet av *originaler* i Bergen den tid. Hvor er

de blit av allesammen? Racen er nok utdødd. Der var „Mossekiben“ og „Studenten“, der var „Skidt i smauget“ og „Skidt paa alteret“ og „Tippe Tue“ og mange andre. Der var „Himmelfarten“, som omfavnet min mor paa muralmenningen og ropte: „I er himmelsk, madam!“ Der var „Storeviken“, kjæmpen, som, naar han var fuld, kunde ta en hest under buken og løfte den fra jorden. Der var „Smaafylla“, den vesle, spæde bondekonen, som naar hun hadde været i byen og drukket sig fuld, gik ren bersærkergang, saa hun maatte lægges flat paa en slæde, mens 4 mand sat paa hende. Og saa drog toget avsted til raadstuen med hende. Det er „Smaafylla“ som Amalie Skram har foreviget i sin „Hellemyrsfolket“ og skildret saa rørende, at vi alle maa gripes av medlidenhet og forstaaelse. Jeg har ogsaa været med i smaaguttoget, der lo og jublet omkring „Smaafylla“. Hvad forstaar slike gutter? De morer sig bare ved at se paa de underlige fagter. De aner ikke graaten, lidelsen og fortvilelsen, som ligger gjemt paa bunden derinde.

Et andet fast korps, som dengang hørte Bergen til, var *fløtmændene*, som besørget al trafikken over Vaagen og Puddefjorden og følte sin vigtighet som høitbetrodde mænd. Den gang man vilde forsøke at la smaadampere gaa i regelret rute, haanlo fløtmændene skjønt med hemmelig hjertebeklemmelse. „Har dokker set han? hei ve du gaa! det gaar, som naar høna sparker“. Men da saa smaadamperne utvidet sig til hele dampfærger, og selv de stædige konservative gamle bergensere betrodde sit liv og sin ære til dette „nye paafund“, da — ja da hang fløtmændene med nebbet, og deres vittigheter gjenvakte ikke den gamle trafik.

Dragernes race er helt utdødd, fløtmændenes frister endnu en kummerlig tilværelse som halvt overflødige.

Og *tyskebryggen* da! Naar „stevnen" kom, og ofte en 30—50 vakre nordlandsskuter med sine høie stavne og svulmende bredseil som store vikingeskibe kom paa en dag strykende ind gjennem fjorden, ladet med tørfisk høit op over masten — ja da blev det vel trafik paa tyskebryggen. Vippebommene gik uopholdelig, og trillebørene rendte næsten over føtterne paa uvedkommende passagerer. Og inde i de skumle boder og pakhus klirret trinser og taljer, og der stuvedes lag paa lag av varerne, som siden skulde gaa videre til Spanien og Italien. Og naar middagshvilen avbrøt for en stund trafikken, eller kvelden kom med sin svalende ro, da samledes de blide nordfarer om kjerringerne, som serverte „graut med slekk paa" langs tyskebryggen. Og de prutet om, hvad en dypp i sirupstønden med eller uten vott skulde koste. Enkelte finner med sine brogede dragter, utsydde med gult og rødt og blaat, var ogsaa med, og om dem stimlet vi gutter. Det var levende eventyr fra Finmarken.

For mig hadde nordfarerne mest interesse som de, der forærte mig utblæste lommeegg og maaseegg, erfuglegg og lundeeg. Min far drev nemlig ogsaa nordlandshandel og hadde sin stue paa bryggen. Og nordlands-handelsmændene, der ofte selv kom paa sine skuter, var til middag hos os om søndagene.

Nu er vippebommene nedtat, trillebørene ruller ikke længer over bryggerne, kjerringerne er forsvundet med sine grauttallerkener og sirupskrukker, og ingen forærer mig mere maaseegg.

Vi faar heller ikke mere se tjenestepikerne hente „*Bispevand*". Der var et opkomme nedenfor Skivebakken med det deiligste, klareste vand. Der maatte saa pikerne, før vandledningens tider, hente drikkevand til herskapsbordene. Man kunde se dem trave lange veie med sine vasseler over

akslerne — en bøtte paa hver side, med trækors svømmende over, for at vandet ikke skulde skvumple. Men saa fik de sig til gjengjæld for besværet en herlig faddersladder der ved „bispevandet", mens de ventet paa at komme til. Der var som en tjenestepikebørs, hvor byens chronique scandaleuse drøftedes og husbondsfolkene fik sin kritik.

En anden sort „vasselbærere", som ikke var fuldt saa velkomne, og som man bare fik se ved nattetider, naar de med to svingende fulde bøtter sprikende fra sig, forsigtig bante sig vei, det var renovationsmændene eller *natmændene*, som de kaldtes. Naar man kom fra selskap og møtte disse stinkende medborgere, var det med et forfærdelsens rop at holde fingrene paa næsen og se til at frelse sig i en sidegate.

Blandt folkeforlystelserne er det ikke blot „driften paa Haukeland", som er en saga blot. Nei ogsaa kommersen paa St. Hanshaugen *jonsokkvelden* er død og borte. Nu staar museumsbygningen og hele husrækker der, hvor knauserne stod, hvor jeg lekte Napoleons overgang over alperne, og hvor tre fire stabler av tjæretønder tronet jonsokkvelden. De blev antændt under vilde jubelrop. Der var ganske sort av folk, korgekjerringer og fantegutter, fulde folk og damer og herrer i demokratisk blanding. „Tjuagutterne" sendte raketter ned i korgene til kjerringerne og søkte under forvirringen at „naie" sukkertøi og kaker. Der var sang og latter og moro og skøierstreker. Og baalene brændte med glans ikke bare paa haugen. Nei ute paa holmerne og oppe i fjeldene og langs Puddefjorden luet baal paa baal. Folk var ute hele natten og drev, man hadde ikke hjerte til at lægge sig den deilige kvelden — naar det var godt veir da; ti Bergen — — Det er jo ikke for intet, at sagnet melder,

at barn i Bergen fødes med regnhat. Den er i alle fald sikker konfirmationsgave. For os gutter var jonsokkvelden dagen, da vi fik 6 skilling for at kjøpe „snop“ eller knaldperler.

Nu har vi av vore folkeforlystelser bare *syttende mai* igjen, og selv den har tapt en del av sit brede præg. Man oplever ikke mere at faa se en Ole Bull med en sjauer under hver arm i spidsen for folketoget, mens musikken spiller: „paa solen jeg ser“ — hans uforglemmelig deilige melodi. Ja man opnaar vist heller ikke den ære at bli komplimentert som digter kl. 5 om morgenen og at maatte takke for æren i bare skjorten og fra en takglugge, saaledes som jeg har oplevet den. Jeg hadde nemlig som skolegut begaat den synd at ha skrevet en sang til Dræggens buekorps og led nu straffen paa denne maate en hellig 17de Mai, da korpset møtte frem i gaten utenfor mit vindu, mens jeg endnu laa i min søte søvn.

Av den daglige folkeforlystelse er bare *fisketorvet* tilbake, og det ogsaa bare som et blekt gjenskin av fordums herlighet. Triangelen er jo borttat. Paa torvet breder sig civiliserte fiskeborde, og tjenestepikerne behøver ikke længer at skumpes og skubbes og hænge med enderne i veiret over rækverket for des bedre at kunne dunke strilen i hodet med regnhatten, naar han ikke paa timen vilde trække op „fire tidige paler“ eller vaaget at forlange otte skilling for „to halvraatne liv“. Holberg, som nu i sit fineste antræk staar og ser utover fisketorvet, har det ikke saa morsomt som i gamle dage, skjønt tjenestepikerne er like kjappe, og strilen like godslig.

Sanddungen paa torvet, hvor Hollænderne tømte sine ballastladninger og hvor vi gutter seilet ned og fandt mange rare og pene skjæl, og kom hjem til mor med støvlerne fulde av sand — den er jo ogsaa borte.

Gatelivet mellem gutterne var ogsaa den gang meget friere end nu. Den øvre del av torvet var den fælles lekeplads, hvor det gik lystig med „høk og due“ og „kaper“ og „glipe sild“ tvertover gaten, uten at forstyrres av nogen politibetjent. Gutterne delte sig i partier, og der førtes storartede gatekampe mellem „Nøstegutter“ og „Fjeldgutter“, mellem „Nordnesgutter“ og „Dræggegutter“, mellem „rosinstilkene» (navnet paa latinskolens elever) og de gemene borgerskolers indbyggere. Det gik endog saa vidt engang, at „Nøstegutterne“ vilde storme „Fjeldgutternes“ borg, og at disse rullet sten ned fra fjeldet, saa politiet maatte lægge sig imellem. Flere var saaret tilblods. Jeg fungerte en gang som speider og snek mig, indhyllet i min kappe, ind i den fiendtlige leir, skjælvende av spænding.

Jeg vil nu ikke engang nævne de daglige skjærmydsler med byens *vægtere*. „Kakkelakkerne“, som de kaldtes, i sine svarte, vide talarer med messingskilt paa brystet, var jevnlig skive for gutternes kommers. Der var oprettet skilderhus for dem, hvor de kunde ty ind i stygt veir, og disse skilderhus stod paa pæler, saa de kunde dreies rundt. Naar da vi gutter paa vore streiftog merket, at en vægter tok sig en sund lur i skilderhuset istedenfor at vaake over byens velfærd, saa var vi over dem som Filisterne over Samson, tok et fælles tak — en — to — tre — og der tumlet vægteren rundt og kom dansende ut av døraapningen i fuld galopade, mens vi gutter jubilerende løp vor vei, forfulgt av vægteren, som bandet disse „fankens tjuapakk“. „Og dette skal være bra mands baren!“

En anden maate at ærgre vægterne paa, var at gaa *gaasegang* rundt dem, naar de patruljerte — en for en i behørig avstand, men saa langt borte, at han ikke kunde naa os med stokken, dog bestandig rundt og rundt foran

føtterne deres uten at si et ord. I begyndelsen lot vækterne dette passere ganske taalmodeligen; men omsider blev det for irriterende, og saa begyndte den forønskede forfølggelse opefter almenningerne. Det var ikke alle, der var saa listig som den vækter, der fulgte fandens eksempel i eventyrene og fordrev os med „ond lugt". Jeg hører endnu hans triumferende latter, da hans forfølgere maatte fortrække med fingrene paa næsen.

Jeg kan likesaa gjerne først som sidst bekjende, at jeg ogsaa var med i alle de skøierstreker, som dengang var almindelige, saasom at ringe paa portklokker, at kaste erter i vinduerne til folk, lægge et lommetørklæ paa gaten i mørkningen og saa nappe det bort efter hyssingen, som var bundet i det, hver gang nogen bøiet sig for at ta det op, samt at berike den lykkelige finder med kræmmerhus av et mystisk indhold slængt paa gaten. At sy stakkene sammen paa bondejenterne, naar de stod og glodde paa stasen i Brandts vinduer, var ogsaa en yndet sport.

Men la mig komme tilbake til min barndoms paradis, *huset paa Smaastrandgaten,* der hvor jeg blev født 5te Mai 1841. Huset brændte i den store brand i 1852, men det staar saaledes fotografert i min hjerne, at jeg kan vandre omkring der i hver krok og smette og plukke minder, naar jeg selv vil, baade vaaken og i drømme. Aldrig har vel et barn hat en herligere lekeplads, end jeg hadde der. Mine forældres tomt strakte sig like fra Smaastrandgaten og til kvartalet bakenfor „Graamuren". Der var to hellelagte gaardspladse, to haver med trær og blomster og et stort lysthus, prægtige kjelderbygninger og en stald med vognremisse. Her kunde min fantasi rigtig tumle sig i lek. Jeg rullet kiksekugler i haven, trillet tøndebaand paa den hellelagte gaardsplads og tømte mors saltkop paa jagt efter fug-

lene; ti man hadde indbildt mig, at naar jeg bare med saltklumpen traf halen, saa vilde fuglen staa stille. Men merkelig nok var fuglen altid fløiet, før saltklumpen naadde den. Og jeg gik i indianerkampe med min trækkebue og vandret stoltelig paa stylter op stentrapperne, som førte til den øvre terrasse.

Efter slagtetiden om høsten øvet jeg mig i alle de forunderlige spil med „Kutænder", som kun Bergensere forstaar. Der var „Etemetit" og „Potten paa stu" og „Potten paa sjøtt". Og saa byttet jeg „kolper" med andre gutter. Kutænderne bar vi i en pose rundt halsen, og vi kappedes om at erobre de peneste.

Men den herligste lek drev jeg dog i *haven*. Der stod tre deilige træer, en hæg, en bjørk og en ask. Den sidste blev mit yndlingstræ, fordi det var saa let at klatre op i, da det stod ved et plankeverk, som halvt tjente til stige. I det træ indrettet jeg mig da 7 værelser. Der var baade dagligstue og sovekammer og spisestue og allerøverst et utsigtstaarn, hvor jeg maatte op ret som det var for at speide, om nogen fiende var nær. Deroppefra kunde jeg se helt til Kalfaret.

I det træ lekte jeg da romaner og røverhistorier. Derop drog jeg bær fra haven og brød fra kjøkkenet og holdt hele selskap, hvor jeg selv var baade vert og gjester. Jeg la mig ofte til at sove paa den brede sovekammergren. Det var en Guds lykke, at jeg ikke dumpet ned og slog mig ihjel.

Naar det var stygt veir, tyet jeg ind til mor. Jeg hadde den søteste, mildeste, elskeligste mor, man kunde tænke sig. Hun var datter av biskop Neumann. Jeg husker mig selv som rigtig liten stabbende op og ned gulvet, holdende hende i skjørtet, mens hun sang for mig Sinklars-

visen og Johan Nordahl Bruns prægtige vise: „Jeg var mig en gut i mit attende aar, og rendte paa ski nedad bakken". Og hvor hun trøstet og puslet om os, naar vi var syke og skulde ha igler paasat for vond hals. Jeg besvimte jo av angst, da iglekonen kom.

Ellers fordrev vi tiden, naar det var stygveir, med at danse op og ned paa tangenterne av et gammelt spinet, der var sat ut paa gangen, og med at seile ned over traleverket fra anden til første etage. Seiladsen blev dristigere og dristigere, snart paa ryg og snart paa mave.

Min far var en hæderlig og retskaffen mand; men han befattet sig ikke stort med os barn. Han hadde faat sin skoleopdragelse i England, sværmet for alt engelsk, og jeg husker ham altid sittende i sin armstol læsende i engelske bøker, naar han ikke var optat av sit kontorarbeide.

Jeg omtales forresten som en snil gut. Men jeg vet da, at jeg kunde bli ustyrlig hidsig. Jeg husker, at min barnepike taalmodig rakte sin bare arm frem, da jeg i raseri over, jeg vet ikke hvad, vilde *bite*. Jeg bet ogsaa virkelig; men da jeg saa blodet piple frem, begyndte jeg at graate, og kysset saaret, til det blev godt igjen.

Jeg husker mig fremdeles liggende paa ryg i farfars gang, tutbrølende og rækkende tungen ut efter ham, saa langt jeg kunde. Dette er jo ikke meget elskværdige træk. Jeg faar haabe disse utbrud har været undtagelser. Men blodet kan endnu koke i mig, naar jeg ser nogen bli uretfærdig behandlet. Og den vesle kavaler syntes vel, han var blit det i dette tilfælde. Forresten er jeg blit meget tam med aarene. Men i „gamle dage" maa jeg til sine tider ha været en morsk herre. Naar noget var i veien, var nemlig min stadige trusel: „Ja vent bare, tli

jeg blir general, saa skal jeg komme og hugge hoderne av dere allesammen".

Jeg er ikke blit general, og mine medborgere behøver derfor ikke længer at frygte for sine hoder.

I min have med mit træ og paa gaardspladsen med min lek gik da dagene sorgløst hen, til skoledagene begyndte.

Skoledagene.

Jeg begyndte tidlig paa skolen. Jeg fik nemlig lov at følge mine ældre søskende til nabohuset, hvor madam Jensen præsiderte og skulde plante de første visdomsspirer i de smaa menneskefrø. Jeg fik lov at være med „paa kjøt og flesk“, da jeg bare var 4 aar. Der lærte jeg da den ædle bokstavkunst paa „*sandbordet*“. Et skraat bord som en av vore læsepulter, men bredere og høiere, var overstrødd med hvit sand, og der lærte vi at skrive bokstaver og tal med en griffel i sanden, ledet av madam Jensens kyndige haand. Det var ganske praktisk. Det var jo saa let da at slette ut sporene, og rensligere end at søle med blæk eller blyant.

Senere kom jeg paa *hr. Rauters skole* paa Muralmenningen, hvor vi skjalv, naar jomfru Rein rystet sine lange lokker. Det morsomste der var „at sitte etter med mat“, naar det var rigtig stygt veir, saa vi ikke kunde gaa hjem til middag. Da hadde vi smørogbrød og godter og en saftflaske med os, som vi skulde nyte i middags-fritimen. Der dreves en livlig tuskhandel mellem de forskjellige kurve. Denne begivenhet var altid en helligdag for os; men lærerne velsignet saavisst ikke denne „sitting med mat“, for vi holdt et lurveleven og danset paa baade bænker og bord. Festen endte derfor som oftest med ørefiker og skjænd.

Jeg husker litet igjen fra denne skole. Jo en ting husker

jeg. Der var en stakkars, halvt aandssvak pike, som hadde „langsom forstaaelse og tung begribelse" og som derfor ofte snublet eller forbrøt sig mot reglementet. Saa skulde hun da avstraffes. Hun blev kommandert hen i skammekroken med riset som et gevær i armen, det ris, som efterpaa skulde danse paa hendes bak. Og alle skoleungdommerne lo naturligvis og bespottet. Barn er jo hensynsløse og haardhjertet mot hverandre. Men jeg husker — til min egen ære være det sagt — at jeg syntes synd i Nora. Jeg følte det som noget grusomt og uretfærdig og vilde gjerne være god mot hende efterpaa. Derfor er det vel *det*, som gjør, at den ynkelige skikkelse med riset i armen, opstillet som i en gapestok der i skammekroken, har indbrændt sig i min hjerne som næsten det eneste minde fra denne skole. Hvad kan ikke uvettige lærere bryte ned i barnenes sind ved saaledes at krænke deres æresfølelse!

Den næste skole, jeg kom paa, var *Løbergs skole* i Hollændergaten. Det eneste minde, jeg har herfra, er knyttet til den senere saa berømte skuespiller *Johannes Brun*. Vor skrivelærer var nemlig fanejunker Bucher, som ogsaa drev, tror jeg, en slags litografisk forretning, og Brun var læregut og erendgut hos ham. Derfor kom han ofte med bud til ham paa skolen. Han hadde ogsaa dengang det kosteligste gummifjæs, som kunde lægges i alle mulige folder, saa man maatte le, bare man saa paa ham. Og naar Bucher vendte ham ryggen, mens han skrev ned en ordre, agerte han for os, saa vi sat og rystet paa bænken av indvortes knisen. Senere fik vi da rikelig anledning til at le aabenlyst over ham, naar han gjorde sine grimaser og utøste over os sit gode humør fra scenen.

Men var skolen som regel kjedelig, saa var *bøkerne* des morsommere. Da jeg blev saa gammel, at jeg fik interesse

for læsning, tok bøkerne mig helt, og jeg bad om, at naar de vilde foræere mig noget enten til fødselsdagen eller til jul, det da maatte bli bøker. Derved lagdes grundlaget til mit nu saa rike bibliotek. Jeg glemmer ikke det indtryk, som Oehlenschlägers romantiske sagnhistorier som Ørvarods saga, Vaulundurs saga, nordiske oldsagn, Rumohrs: Odins ankomst til norden etc. gjorde paa mig. Senere kom alle de islandske sagaer. Jeg levet helt i denne romantiske verden. Og det var med en viss skræk, jeg vovet mig op trappen til soverummet i mørke. Jeg syntes, at Egil Skallagrimson og de andre barske herrerne stod der og vilde ta mig.

Jeg lekte ogsaa tidens politiske begivenheter, naar jeg gik til og fra skolen. Saaledes husker jeg, at jeg engang var *Tsjerkesser*, der var forfulgt av russiske kosakker. Jeg galoperte saa voldsomt grassat gjennem gaterne med skolebøkerne under armen, at det var et under, at ikke lungerne sprængtes. Men det gjaldt jo ogsaa om at redde sig til den beskyttende bergkløft, som da var huset i Smaastrandgaten.

Om kveldene spillet jeg hele komedier der i sengen. Man kunde ofte om morgenen finde mig liggende aldeles gjemt under teppet med hodeputen trykket tæt ind til mig. Jeg fik mildt skjænd av mor for denne uvane. Men litet anet de, at hodeputen var en prinsesse, som jeg hadde bortført fra en ubarmhjertig far og flygtet med, at vi hadde været indespærret i et taarn, men hadde paa en underfuld maate brutt os ut, og nu var sovnet favn i favn i skogen.

En stund laa jeg i en sengebænk, der om dagen kunde slaaes sammen til en kommode. I dens øverste del var der to skuffer med knapper. Det gav en herlig lek. Jeg bandt mine hodeputer sammen med hyssing, og saa var de blit melsække, som jeg heiset op og ned paa skuffe-

knapperne. Jeg var nemlig da blit *møller* og sat i en utstrakt forretning.

Der sat en sypike stundom og arbeidet hos mine forældre, og hendes far hadde været med i krigen 1814. Hun fyldte da min fantasi med mange historier fra den tid. Nogen av dem gaar igjen i min bok: „Vore bedsteforældre".

Mine forældre eiet og en gammel *hollandsk billedbibel*, der blev forevist os ved høitidelige leiligheter, naar vi hadde været rigtig snille. Og de billeder gjorde et mægtig indtryk paa mig. De sidste tegninger fra Johannes aabenbaring med alle de vidunderlige dyr turde jeg næsten ikke se paa, saa ræd var jeg. Men andre billeder var mere tiltrækkende. Jeg erindrer, hvor pikerne vore lo sig rent fordærvet, da jeg en dag sat ved deres arbeidsbord og bladet i denne bibel og saa stanset beundrende ved Batseba, der i al sin nøkne ynde sat paa badekummens rand, og utbrøt: „ok den som kunde faa seg en saa pen kaane!" Batseba var saaledes min første forlibelse. Jeg faar trøste mig med, at den var bibelsk.

En barndom løper sjelden av uten *sorger*. Og en saadan barnesorg kan skjære dypere, end de voksne aner. Jeg fik ogsaa mine sorger. Min bror og jeg skulde paa barnebal og var for første gang iførte en hvit- og blaastripet dragt, som vi syntes var deilig. Saa begynder gategutterne paa veien at rope efter os: „ok se de melkevellingsbukserne!"

Det kostet stride taarer, hver gang disse melkevellingsbukser skulde drages paa.

En anden stor sorg var, da Rinaldo, en gammel fet hund, avled. Han sprak formodentlig av vellevnet og alderdom. En morgen fandtes han død under ovnen. Vi begrov den i haven ved et plommetræ, satte kors paa dens

grav med samme indskrift vi hadde set paa kirkegaarden: „herunder hviler støvet av Rinaldo Janson. Fred med dit støv, velsignet være dit minde". Saa strødde vi hvit sand og pionblade paa graven, og jeg skrev et mindedigt — formodentlig mit første vers — et vers jeg desværre nu har glemt.

En tredje sorg var, da min ældre bror, fuld av beundring over mine talenter, havde vist min „digtebok" til mine søstre, og disse hadde ledd av dem. Da var jeg 12 aar og følte mig dypt krænket. Ti mine søstre kunde ikke holde tæt med hemmeligheten, men citerte mine herlige vers til spot og spe for at erte mig paa grusom barnevis.

Et barneminde, som er uhyggelig, var *koleratiden* 1848. Folk døde som fluer. Man saa de grønne baarer bevæge sig gjennem gaterne ret som det var, og folk veg rædde tilside. Vi barn fik nogen bitre røtter at tygge paa og holde i munden; man satte tjærepøser i gangene, da det skulde holde smitten ute. Min far pleiet at gaa morgentur sammen med to venner. En dag kom han med blekt ansigt og meldte, at nu var den ene død. Og efter nogen dage stod han skrækslagen og sa: „idag var jeg alene". Der blev oprettet en egen kirkegaard utenfor Stadsporten for koleralikene. Vi var gudskelov for smaa til at være rigtig rædde.

Av min ældre slegt, der øvet en stor indflydelse paa mig i skoledagene, maa jeg næve min *morfar* og min *farfar*. Min morfar var biskop Jakob Neumann. Jeg var kun 7 aar, da han døde. Jeg har ikke stort personlig indtryk av ham, skjønt jeg godt husker, hvorledes han saa ut. Større indtryk har bispegaardens deilige have gjort, hvor alle barnebarnene lekte, og hvor der stod et epletræ, dryssende fuldt av fristende rosenstripsepler. Jeg husker ogsaa tydelig

bedstefars storstue, kun aapnet ved høitidelige anledninger, hvor væggene hang fulde av gamle katolske malerier med madonnaer svævende i skyerne, billeder som indgjød mig mystisk ærbødighet og stod i sammenhæng med den hollandske billedbibel. I denne store stue samledes familien nytaarsaften — juleaften var forbeholdt farfar paa strandgaten — og da var et langt bord dækket med gaver til alle barnebarnene. Og saa husker jeg ham liggende paa likstraa. Han hadde endnu rødme i kinderne, saa jeg undredes paa, om han virkelig var død; ti da skulde de jo være ganske hvite. At min personlige sorg over ham ikke har været meget dyp, skjønner jeg av det, at min første tanke, da budskapet kom, var: „saa slipper du vist skolen idag“. Og de nye smaa floshatter, som vi, sammen med nye klær, fik begravelsesdagen, lot os glemme, at vi burde ha iklædt os høitidelige ansigter. Paa den lange marsj fra bispegaarden og helt til Tyskekirken, paa hvis kirkegaard han skulde begraves, blev vi gjennembløtte til skindet; ti det øsregnet som sedvanlig i vort gode Bergen. Da vi kom hjem igjen til bispegaarden, maatte vi bytte fra top til taa; men den gode maten og kakerne besatte med sukkerblomster, lot os snart glemme alle gjenvordigheter. Forresten har jeg ofte ønsket, jeg hadde kjendt denne morfar bedre, han som i sin sans for kunst, i sin iver for at opretholde vore nationale oltidsminder og i sine friere religiøse opfatninger hadde saa mange berøringspunkter med min senere utvikling. Det var ogsaa han, som tok sig av Ivar Aasen, da denne kom til Bergen med sit „herbarium“ og utkastet til sin søndmørske grammatik, og som hjalp ham til at faa denne trykt.

Sterkere indtryk har dog min farfar gjort paa mig; ti han levet, til jeg blev student. Hvor levende jeg husker denne vesle, tætbyggede manden med de smukke træk, de buske-

de øienbryn, hvorunder saa mange mennesker skjalv, med den fotside frakken, de blankpudsede støvlerne, der rakte til knæet, de smaa hvite fletter, der laa halvt gjemt under frakkekraven og med stok i haand. Han regnedes som den sidste av en henfaren mode. Vi var svært gode venner. Naar han var i særlig godt lune, fortalte han mig anekdoter om Fredrik av Preussen, som var hans yndlingshelt. To av dem husker jeg særlig. En fru von Alten hadde tigget kongen paatrængende om en pension, men Fredrik svarte:

Meine gute Frau von Alten
das Geld muss ich behalten,
Dukaten kann ich nicht scheisen
Friedrich, König von Preussen.

Den anden var i anledning av, at en menighet hadde klaget paa sin prest, at han ikke præket om det evige helvede. Kongen svarte da: „hvis menigheten i X . . . elsker saa sit evige helvede, maa det dem ikke formenes at komme dit."

Jeg var opkaldt efter en søn av denne farfar, som nok hadde været hans yndlingssøn, men var død som ung. Og da jeg blev stor nok til at bære ansvaret, blev jeg ansat som farfars første-minister, naar der skulde vælges julegaver til den store flok av barnebarn, der samledes juleaften i det gamle hus paa Strandgaten. Naar jeg som ambassadør hjemsøkte alle disse fættere og kusiner for i smug at faa utforsket deres juleønsker, blev jeg en meget vigtig person. Men jeg blev ogsaa utsat for megen tort og miskjendelse, hvis gaverne ikke var faldt i vedkommendes smag.

Hver anden søndag var ogsaa samlingsdag der av familien. Da var jeg omringet av et utal av kusiner, som jeg delvis kurtiserte, delvis kjævledes med. Vi spilte komedier paa de store øde gange og loft, som det vrimlet av i

det forrige gamle St. Hanskloster. Naar det blev mørkt, blev det betænkelig at vaage sig derop; men om dagen kunde vi trygt øve os i at gaa paa bjørnejagt med gardinspyd. Der var nemlig en stor sal med tapeter forestillende en bjørnejagt, og vi var utrolig dristige og motige i at vaage os i kamp med bjørnen. Og paa det øvre loft hadde vi en kolossal ruggehest, og der hadde gamle Pernille et værelse. Det var et lægdslem, som hadde naadsens brød. Og hun sang for os med sin mumlende stemme:

Og upp so foor den svarte Kari,
og fram so flaug den spræke Mari.

Jo det var noget for os gutter! Søndagens feststund var dog, naar det imponerende syltetøisbret skulde for en dag. Jeg glemmer aldrig den skjæbnesvangre stund, da Marthe med sin dyre byrde skulde gjennem døren fra kjøkkenet og saa snubler paa dørstokken. Først syltetøiet — krystalskaalerne med indhold i sørgelig blanding utover gulvet — saa kakerne dansende efter og endelig halve Marthe med hænderne klamrende sig om brettet og med utstrakte arme hjælpeløst liggende over dørtrinnet.

Ellers maatte der være stille i dagligstuen, naar den myndige husherre sat paa sin stol ved vinduet. Tanterne og vi barn hvisket bare i vindueskrokene. Og ved det lange aftensbord hersket taushet. Vi barn ved den nederste bordende, som blev sidst serveret, arbeidet jo med feberhast. Men det kunde ikke undgaaes, at den utaalmodige herre ved den anden bordende, naar han var mæt, kastet et prøvende blik ned imot os og sa: „er alle færdige? Jeg synes, jeg endnu ser nogen kjæver røre sig“. Hvorpaa vi i en hast gjemte vor sidste mundfuld i kindhuen og reiste os med de andre, skjønt vi kunde sige med

riksmarskalken Brahe i sin tid: „no är hs. maj. Karl den fjortonde Johan mätt — han och ingen annan". Men vi tok vor mon igjen. Efter bordet listet vi os gjennem sideveie avsted igjen til bakstuen og faldt over levningerne som ravnene over aadslet, trods jomfru Frøchens paamindelse om at være „pene baren".

Husholdersken jomfru Frøchen var et vigtig led av husholdet, som det gjaldt at holde sig til vens med, især om bededagsaften, da der skulde vanke pandekaker.

Forresten gik vore bestræbelser søndagseftermiddagen ut paa at gaa frem og tilbake paa gulvet og saa nær, at farfar kunde høre det, og utbrede os over for et morsomt og interessant stykke der den aften skulde gaa paa „komedihuset". Hensigten var naturligvis at fange en eller to billetter av bedstefar. Stundom lykkedes listen. Men hvis klokken slog fem, og endnu intet livstegn lot sig høre, saa opgav vi forsøket for den søndag. Naadens tid var slut. Denne teatergalskap skrev sig fra, at jeg virkelig av denne farfar hadde faat den *første teaterbillet*. Jeg glemmer aldrig, med hvilken spænding og andagt jeg ved hans betroede tjener Oles haand (førsteministeren, der holdt hans støvleskafter blankpudsede som polerte) vandret med til helligdommen paa „Engen".

I min troskyldighet mente jeg først, at hele fornøielsen bestod i at se paa teppet, hvor man bak den purpurrøde, folderike duk, der var dradd halvt tilside, øinet halvparten av et slot. Men hvor stor var ikke min forbauselse, da teppet gik op, og der kom ind og gik ut rigtige mennesker, som pratet.

Det første stykke var Hostrups „Intrigerne". Det skjønte jeg ikke stort av, skjønt jeg endnu husker, hvorledes alle personerne saa ut. Men saa kom „Farinelli". Jo det var

noget andet: dragter av silke og fløiel, vaiende fjærbusker, baretter, deilige sange. Jeg sat med øine som tintallerkener og suget i mig alle disse indtryk. Og den teaterforestilling glemmer jeg aldrig, hvor gammel jeg saa blir.

Naar farfar var rigtig velfornøiet, lo den gamle og skuttet sig velbehagelig paa ryggen. Men jeg kan ogsaa huske ham skridtende op og ned ad gulvet med lynende øine og barske ord. Da skjalv alle, som i stuen var.

Det sidste minde, jeg har fra ham, er, da jeg skulde reise til Kristiania for at bli student. Da bad han mig om en ting: „Lov mig, at du ikke skal spille billiard". — Han hadde hat sørgelige erfaringer i saa maate, da to av hans sønner ikke var blit til noget, fordi de var kommet altfor meget op i det fine og flotte selskapsliv. Da jeg villig lovet ham dette, graat han, omfavnet mig og puttet 25 spd. i haanden min. Jeg saa ham ikke mere.

Denne min farfar eiet et deilig gods tæt ved Bergen, hvor familien samledes om sommeren paa søndagene. Det het *Damsgaard*.

Disse sommerdage fyldte mit let mottagelige sind med skjønhetsindtryk, som aldrig vil forgaa. Stedet smakte litt av gammel historie. Og den store sal ovenpaa med sine familieportrætter og sin herlige utsigt ut over byfjorden med Askøen i bakgrunden, har jeg atter søkt at fremmane i min bok: „Vore bedsteforældre" i skildringen av det lag, som der blev holdt for Kristian Fredriks repræsentant Vibe, og hvor alle Bergens daværende honoratiores var tilstede. Min oldefar, hofagenten, præsiderte ved selskapet. Det var ogsaa paa hans vengebaat, at de 4 bergenske repræsentanter til Eidsvoldsforsamlingen blev fragtet til Leirdal, hvorfra de fortsatte reisen tilvogns.

Latinskolen kjedet og plaget mig. Skjønt jeg var en

jevnt flittig skolegut hjemme, var jeg dog ikke synderlig opmerksom i timerne; ti jeg sat og laget romantiske historier istedenfor at høre efter. Den eneste av lærerne, som raget op over de andre, var vor kjære, blinde rektor Holmboe. Han fik liv i gamle Homerus og spilte hele scener av Iliaden der paa gulvet, med sin stok som scepter. Han var kostelig, naar han gjengav tøffelhelten Zeus, som gjemmer sig for Heras vrede.

Lyder Sagen, om hvem der har dannet sig en hel sagnverden av morsomme historier, har jeg desværre ikke hat til lærer. Han sluttet netop det aar, jeg skulde ind i fjerde klasse, hvor Sagens undervisning begyndte. Men jeg har set baade ham og hans berømmelige motstander, Endregaarden, som fordetmeste var fuld og for at erte Sagen, antastet ham ved at snakke til ham der i Skivebakken, hvor begge bodde. Nu var Sagen en feig kryster, og i sin vaande hadde han sluttet kontrakt med Endregaarden om en ort om aaret, for at han skulde la ham være i fred. Men hvor forfærdet blev han ikke, da Endregaarden i egen fulde person kommer en dag ruggende ind paa hans kontor.

Sagen sprat lynslagen fra stolen: „Ka slag? ka vil I? har I ikkje faat betaling for aa la meg i fre?“

Men Endregaarden strøk huen av og sa overbevisende: „Unskyld hr. overleverer! men eg kan ikkje gjorre det for det.“ Hvorvidt Sagen maatte øke sine bestikkelsespenge, tør jeg ikke si.

Istedenfor Sagen fik jeg som lærer i „modersmaal“ *Johannes Steen*, den senere rektor i Stavanger og statsminister. Desværre var han for kort tid hos os. Han var en dygtig lærer, som jeg skylder meget, skjønt jeg vet om ingen, der saaledes har krænket min gutteære som skribent, saaledes som han. Jeg hadde nemlig skrevet en stil, en

fottur, hvor jeg hadde lagt marsjen over Kringen forbi Sinklarsstøtten, ledsaget av en bonde som fører. Det var blaasendes veir — i stilen da. Da jeg nærmer mig stedet uten at kjende det, utbryter jeg: „Kvast biter vinden her."

„Kvassere bet Dølernes økser, da Sinklar drog herigjennem," svarer bonden.

Dette syntes nu jeg var udmerket fundet paa, rigtig et knaldpoint, og jeg ventet paa lærerens bifald og ros. Men hvor forundret blev jeg ikke, da jeg fik se Steen staa i vinduskroken — jeg læste nemlig stilen høit fra katedret — og le, saa han bare rystet. Jeg blev rød av bare sinne. Hadde da ikke læreren vet engang til at skatte en slik effektfuld vending?

Takket være Steen fik jeg avstreifet al tilbøielighet til usund romantik og høittravende, uegte talemaater og lærte at skrive en jevn og enkel stil. Men hvad forstaar gutter sig paa det i den alder?

Et andet *skoleminde* maa jeg ogsaa optegne, skjønt det er av en sørgelig art. Vi hadde en religionslærer, som var meget pedantisk, og især satte pris paa, at hvad han stundom dikterte os, var „nitid" utført. „Ret, net, komplet, civiliseret, kultiveret, men fremfor alt — poleret" — det var hans stadige opmuntring til eleverne. Nu hadde en av kameraterne formodentlig hat en slet pen under diktaten og hadde været saa uheldig at faa en klat i sin stilebok. Dette var nok til at faa læreren at flyve op i et komplet raseri. „Hver strek er en nedrig strek!" skrek han — „send boken rundt." Og mens guttens synder vandret rundt til beskuelse og advarsel, holdt læreren paa at bearbeide hans skulder med sin finger, ropende: „Jeg skal pine og plage, hade og forfølge dig, dreng, saalænge jeg lever." Og dette faa minutter efterat han hadde holdt foredrag for os om

„kjærlighetens væsen og pligter.“ Man aner ikke, hvorledes gutter i saapas moden alder kan ta skade paa sin sjæl ved slikt, hvilken foragt for læreren, og kanske for religionen med, de maa komme til at huse. Det ligger saa nær for dem at maatte tænke: „Det er altsaa humbug, bare hykkelske talemaater alt dette religiøse snak.“

Jeg har forresten hat et straffens ris over al min skolegjerning, og det er *matematikken*. Additionstabellen, ikke at tale om multiplikationstabellen, var min stadige gru. At komme efter dens indviklede maskineri har aldrig lykkes for mig. Jeg prostituerte mig altid, naar jeg skulde demonstrere paa vægtavlen, for jeg adderte i lommen ved at tælle paa fingrene, og det tok tid. Jeg har heller ikke naadd længere paa min gamle alder, end at jeg, naar jeg skal summere op et større regnestykke, næsten altid faar forskjellig facit for hver gang jeg regner over. Og det er jo ikke forenet med det tilladelige i regnekunstens strenge regler. Jeg overlater derfor nu min hustru regnskaperne.

Jeg husker, hvorledes matematikken bragte mit blod i kok og fremkaldte samme paroksysmer av raseri, som naar jeg laa paa gulvet og rakte tungen ut til farfar. Naar jeg hadde slitt forgjæves i længere tid med en regneopgave og ikke fik den til, saa svalet jeg mit blod ved først at spytte i regneboken, saa at slænge den i gulvet, traakke paa den, spænde den fra væg til væg, indtil raseriet gav sig, og jeg ydmyg sukkende tok boken op igjen og begyndte torturen forfra.

At jeg lykkelig er kommen igjennem alle de matematiske faldgruber, som er lagt paa den studerendes vei til andeneksamen, saasom fysik, kemi, astronomi, trigonometri, stereometri, og hvad alt dette djævelskap heter — det er mig en gaade. Men jeg erindrer, at jeg endnu som skolegut glæ-

det mig i aanden ved den fremtidsutsigt engang at faa kunne kaste overbord alt, som lugter av matematik.

Men var ikke latinskolen til synderlig glæde for mig, saa blev den *literære forening*, som vi skolegutter av øverste klasse hadde dannet, det destomere. Vi samledes hver lørdagsaften hos hverandre, læste høit noveller, digte og skuespil, hvor vi fordelte rollerne mellem os. Jeg blev altid overlatt kvinderollerne, uvisst av hvilken grund. Det var vel ogsaa derfor jeg altid maatte spille *dame* i vore privatkomedier. En gang tænker jeg tilbake til med gru; ti da fik jeg virkelig erfare, hvad en kvinde maa lide, som vil være moderne og bruke stramt korset. Jeg hadde faat overlatt en kjole, som uheldigvis tilhørte en dame, der var bekjendt for at ha den smaleste talje i Bergen. Kjolen gik ikke paa. Uten naade blev jeg dømt til at iføre mig *snørliv* og formindske mig omkring livet. Jeg adlød sukkende. To av kameraterne holdt hver av sin side paa snørlivssnoren. Saa lød kommandoordet: „nu!“ — og med et ryk slet de paa. „Au-au — naade — stop.“ Jeg maatte puste ut for at hente ny kraft. Nu et tak til! De halte. „Stop, holdt — er I gale? — nu orker jeg ikke mere.“ Kjolen gik endnu ikke sammen, et bredt livbaand maatte skjule sprikningen. Og jeg gled frem som Emilie i „Soldaterløier“. Men at bevæge sig og synge i den tilstand — o ve! o ve! Jeg lykønsket mig selv med til daglig at være mand. Siden har jeg medynk med de damer, som maa bruke korset. Men jeg var imposant som kvinde. I min bravurrolle som prinsesse Signelil i Skavlans: „Gildet paa mærrahaug“ brast folk i latter, bare jeg viste mig paa scenen. Jeg var jo næsten tre alen lang.

I vor lørdagsklub samtalte vi saa om det læste, og vi veksledes om at levere utførlige kritikker over det i vor

næste forhandlingsprotokol. La disse vore kritikker i mangt være umodne, saa utviklet de som intet andet vor sans til at maatte fordype os i digterverkerne. Jeg vet i alle fald, at jeg la hele min sjæl og energi ind i dette arbeide. Jeg levet formelig paa denne lørdagsaften hele uken, og jeg syntes, jeg lærte mere der end paa skolen.

Vi hadde og en protokol, hvori vor sekretær maatte indføre poetiske eller prosaiske utgydelser til tilhørernes ubarmhjertige kritik. Sigval Skavlan, den senere prest i Trondhjem, var uten tvil vor kronede poet. Vi ventet os meget av ham. Jeg har ogsaa mange digte i mit synderegister der — hvem skriver ikke vers, naar man er 16—17 aar? Og jeg begyndte, da jeg var tolv. Men naar jeg nu læser disse utgydelser, begriper jeg ikke, at der kunde gjemme sig noget poetisk talent bak dem, skjønt titlerne var storartede: nonnens flugt, den vansmægtede, de to engle, ode til søvnen og et forfærdelig kjedelig epos om Jomsvikingeslaget.

Mit sind var dengang som voks. Hver digter, som grep mig, satte sit merke. Snart skrev jeg maanefortællinger à la H. C. Andersens: „Billedbok uten billeder“, snart var jeg satirisk overlegen med Paludan-Müller, snart sværmet jeg i idyller med Christian Winther og Jørgen Moe. Jeg var endog saa fræk ved en avgangseksamen, hvor vi skulde avlægge prøve i deklamation, at optræde med et originalt digt: Gutorm og Ragnhild, der imidlertid gjorde stor lykke.

Hvor jeg elsket og levet i literaturen! Jeg lærte digte utenad baade paa dansk og svensk og blev snart bestaltet deklamator i selskaperne.

En gang husker jeg, at jeg kom aldeles aandelig beruset hjem fra et av vore lørdagsmøter. Det var Kristian Monsens: „Sortkridttegninger“ og digt over Henr. Wergeland,

som hadde henrykt mig saa. Jeg tok boken med mig hjem. Jeg var saa fyldt av, hvad jeg hadde hørt, at jeg maatte læse høit av det for dem derhjemme. Jeg hadde en meget prosaisk svoger, som var i ertehumør, og han begyndte at gjeipe og herme efter digtene for at slaa isvand i blodet. Jeg blev saa rasende, at jeg skrek: „Man burde ikke kaste perler for svin!“ Og dermed styrtet jeg op paa mit værelse og storhulket. Det var noget av det fineste i min natur, som var blit saaret. Dette dræpte for en del noget av det freidige hos mig. Jeg blev tausere og forsigtigere.

En aften læste vi høit i vor klub: *Synnøve Solbakken*, som netop var utkommen. Vi saa paa hverandre og smilte. Ingen av vore tillærte vanlige fraser vilde passe paa den boken, men vi var underlig betat av den allikevel.

Jeg tok boken med mig hjem, jeg læste den opigjen. Og jeg graat. Og fra den dag daterer jeg et vendepunkt i min literære smag. Jeg, som hadde sværmet i de fine rytmer hos de danske klassikere, jeg, som fortrinsvis hadde elsket A. Munchs lyrik, jeg, som hadde haanet Vinje og maalstrævet i en nidvise, og halvt betragtet alt norskt som raat, jeg fik nu min gamle kjærlighet til sagaen og det norske bondeliv tilbake. Og det endte som bekjendt med, at jeg fra Bjørnsonsmand gled over til at bli en av disse forbaskede maalstrævere.

Min *konfirmationsdag* husker jeg som særlig høitidelig. Den var som en klokke, der kimet hele mit religiøse sind til andagt. En samtidig kusineforelskelse gjorde ogsaa denne tid sværmende lyksalig.

Og her vil jeg indflette en episode, som for mig i alle fald staar som merkelig. Alt som barn følte jeg en naturlig *tiltrækning til det religiøse*. Jeg kan huske mig selv staaende i vinduskarmen om vinterkveldene og stirre op-

imot den uendelige stjernehimmel, rent hensunken, uten at gjøre mig rede for, hvad jeg egentlig følte. Men det var som hele mit væsen var en ubevisst længsel opimot Gud. Jeg fandt ogsaa som gut særlig behag i at lære utenad de bibelsteder, der stod som tillæg til vor utgave av Luthers lille katekismus, noget som ikke ellers pleier at tiltrække gutter i opveksten. Især var det ét skriftsted, som tok mig ved sin korthet og greihet. Det var Pauli svar til fangevogteren i Filippi: „Tro paa den herre Kristus, saa skal du vorde salig." Kunde du altid komme det ihu, tænkte jeg, saa vilde det bevare dig for ondt og holde dig paa de rette veie. Saa tok jeg og skrev ordene ned paa en lang papirstrimmel og bandt den rundt mit bare bryst for altid ved berørelsen at mindes ordene. Men en gang, da jeg skulde bade med nogen andre gutter og ikke vilde utsætte mig for deres spot, løsnet jeg strimmelen, og vinden flagret bort med den. Siden tok jeg ikke noget lignende paa igjen.

Jeg omtaler dette, fordi det spiller en rolle i mit senere liv. Da jeg nemlig saa mange aar efter blev ordinert til unitarisk prest i Chicago, fortalte den pastor, som holdt festtalen ved anledningen, at han saa sent fik bud om dette, at han ikke hadde faat tid til at utsøke noget særlig skriftsted som emne, men paa herrnhutisk vis hadde latt tilfældet raade og slog op i bibelen i flæng for at ta det første sted, øiet faldt paa. Og se — øiet faldt paa ordene: „Tro paa den herre Kristus, saa skal du vorde salig." Det gav rent et støt i mig — og med et stod mit barneminde lysende for tanken. Jeg regner dette for mer end et tilfælde. Og jeg haaber ogsaa til min dødsdag at være det program tro og prædike sønneveien, den som Jesus av Nasaret levet og talte som den eneste vei til Gud.

De gamle *græske og latinske klassikere*, som vi skulde terpe igjennem paa latinskolen, vandt ikke bifald hos uskyldige naturer, Det fik jeg snart bevis for. Mine forældre hadde en sypike, en jomfruelig blufærdig sjæl, som av mangel paa plads med sit arbeide blev sat paa mit værelse, hvor jeg skulde repetere til eksamen. Jeg hadde den vane, at jeg læste og oversatte høit, og derved blev hun saa fortrolig med sproglydene, at hun straks kunde si mig, om det var Latin eller Græsk eller Hebraisk, jeg læste. Men hun blev mer end engang blussende rød, naar Ovid besang alle Jupiters elskovseventyr, eller Horats tømte sin Falerner med Lalage i armen. Og hun korset sig over, at unge gutter i den alder skulde være nødt til at læse slikt „svineri". Jeg har ofte siden tænkt det samme. Den slags poesi hidser og besmitter de unges fantasi i den letfængelige alder.

Fra mine skoledage er det især *turene i sommerferierne*, som staar lysende for min erindring. Mine forældre og en hel del tanter og onkler skulde saaledes til bryllupsfest til Haus paa Osterøen. I en række vogne rullet de avsted til Garnes. Min bror og jeg skulde faa lov at kjøre hjemover, hvis vi kunde spadsere til Garnes først. Dødstrætte, næsten graatende, slæpte vi os frem, og fik altid det svar, naar vi spurgte, om det var langt att: „Aa det er nu eit stykke." Og dette stykke vokset heller end minket syntes vi. Men da vi saa hadde faat rømmekolle, og kunde strække os velbehagelig i de makelige landauere og rulle som to herremænd hjemover, glemte vi de utstandne besværligheter og nød livet at være storkar. Dog — naturen krævet sin ret, og sovende rullet de to herremænd ind i Bergen.

Flere aar senere gik ogsaa nogen skolekamerater en tur paa Osterøen. En av os, som var flink at spille fiolin,

hadde felen sin med. Han i spidsen strykende bryllupsmarsjer og bondemarsjer — vi efter par om par syngende til. Opover Mjeldalen gik det, og hvor vi passerte en gaard eller plads kom først ungerne, saa de voksne, karer og kvindfolk, pilende ut og sluttet sig til processionen. Da vi naadde Gjerstad, hadde vi et statelig følge. Dette var morsomt.

En sommerferie fik jeg lov med min ven, toldinspektørens søn, at følge en toldbodskøite, saa laa og krydset i utskjærene. Jeg besøkte Bakkesund, Mosterhavn, Røvær, Espevær, Torvestad, Avaldsnes o. fl. Men det uforglemmeligste minde fra turen var, at jeg en dag gled i kahytstrappen, som var noksaa steil, og blev sittende paa gulvet med begge ben i en diger grautgryte, som var sat der for at kjølne litt. Lykkeligvis hadde jeg skaftestøvler paa, saa jeg ikke brændte mig, men jeg døptes av mandskapet under latter med navnet „grautlabben" — og det navn beholdt jeg da hele turen.

Ellers slog familierne i Bergen sig ofte sammen til baatturer den gang. Og man hadde altid god niste med. Engang drog vi saaledes avsted til Alvøen. Og med den fripostighet, som var egen for Bergenserne, naar de var paa „plasser" hadde familierne uten videre bemægtiget sig et stenbord i Fasmers park og gav sig til der at utpakke alle sine herligheter fra kurvene. Men neppe var bordet dækket, og vi skulde til at nyde maaltidets glæder, før der brøt ut et skyl, som alene Bergen kan frembringe.

Og som inspirert av samme tanke, grep hver og en uvilkaarlig et fat eller en tallerken og styrtet avsted gjennem alleen like mot Fasmers residens. Eieren saa ut igjennem vinduet og faar øie paa et vildt tog av „bra mans baren", rækkende foran sig én et fat med skinke, én en kop med smør, én en tallerken med røkelaks, én pølse, én sild, én eggerøre, én pandekaker o. s. v.

Da toget stanset foran indgangen, var begge dørene opslagne, og eieren stod bukkende i gangen og ønsket de damer og herrer velkomne. Og saa blev stenbordet og parken overflyttet til hr. Fasmers storstue, og der blev holdt et dundrende kalas med taler og sang og dans. Da undskyldningerne først var fremført, maatte vi alle briste i latter, for scenen hadde været for komisk.

Men én av turene i sommerferierne blev alvorligere; ti da hadde jeg nær sat livet til. Vi var fem kamerater, som hadde faat lov at gjøre en fottur til Hardanger. Vi var kommet til Jondal og skulde over Folgefonden til Røisæter. Det var bare 1½ mil over, og vi hadde tinget fører, saa vi skulde da være sikre paa at komme vel frem. Jeg hadde ikke sovet stort om natten, takket være mine kamerater. Da vi ikke hadde raad til at betale for mer end to senger, maatte vi skiftes til at ligge én nat i to-seng, den næste i tre-seng, og der blev trukket lod om, hvem der i sidste tilfælde skulde ligge i midten. Men nu var de to skøiere av lidelseskamerater kommet overens om, at de skulde trykke mig saaledes, at jeg skulde foretrække at rømme. Og planen lykkedes. Naar jeg svedende bad dem gi mere plads, protesterte de høilydt og sa, at hvis jeg rørte mig, saa datt de paa gulvet. Saa maatte jeg ut av dampbadet og la mig paa en trebænk med nogen tepper over. Men sove fik jeg som sagt ikke. Det haarde leie gjorde sit, lopperne resten. Jeg var saaledes ikke oplagt til at møte strabadser. Sommerklædte var vi jo, og ingen niste tok vi med, da overgangen over fonden var forholdsvis kort. Da vi begyndte fjeldopstigningen, sluttet to dansker sig til os. De hadde overnattet paa gaardene Flatebø og Bratebø høiere oppe og var godt uthvilte. Alt gik herlig, til vi kom paa høiden. Da sænket en taakehætte sig over fjeldet og os, og vaatt sne-

slud begyndte at gjennemisne os. Vi gik og gik tause efter føreren, men med ét staar han stille og ser sig forvildet omkring. Han visste hverken ut eller ind. Han kunde ikke se merkestenene. Og nu maatte han tilstaa, at han slet ikke var større kjendt over fjeldet, hadde bare gaat der en gang før. Vi gik og gik paa maafaa, men det bar i ring og i ring likesom med haren. Føreren var som en forvirret væggelus. Da tok danskerne fat paa ham, og paa sit bredeste kjøbenhavnsk sa de til ham: „Hør nu min goe mæn, kan De føre os tilbæge enten til Flædebø eller Brædebø" —

„Sju sjæler paa mit samvit," ropte bare føreren

„Flædebø eller Brædebø, min goe mæn" —

„Sju sjæler paa mit samvit" — nei, han var umulig, han var som sindsforvirret.

Vi vandret og vandret over nakne fjeldheier og halvvaate bræstykker, men like nær kom vi. Fra otte om morgenen til otte om kvelden gik vi der og vasset gjennembløtte og kulsende. Da var mine kræfter uttømt. Mat hadde vi jo ikke, og den flaske sherry, vi hadde hat med, gik snart fordelt paa fem. Jeg blev saa stupende træt og søvnig, at jeg ret som det var lurte mig til at lægge mig ned paa sneskavlen for at sove. De andre opdaget, at jeg ikke var med, og de gik tilbake og stak og slog mig med sine stokke for at faa mig videre. Var jeg sovnet der, var det blit dødens søvn.

Endelig lettet skodden saa vidt, at føreren kjendte igjen merkestenene, og nu sa han, at han kunde føre os videre til Røisæter. Men da orket jeg ikke mer, og kameraterne var ogsaa svært medtat. Danskerne, som hadde hat bedre utrustning, stod sig bedst. Føreren pekte da nedover en bergskraaning, han kaldte Henriksstien. Dernede vilde vi finde en forlatt sæter, saa skulde han og danskerne fortsætte og

sende folk op til os med mat og hjælp. Saa blev gjort, men at jeg kom ned den styrtning med livet, var en Guds lykke, for jeg mere rullet end jeg gik. Jeg datt ut i elvene og kravlet op igjen. Da vi var kommet til dalbunden og saa sæteren, var jeg saa forkommen, at jeg maatte krype paa alle fire hen til den. Vi brøt os ind, og der laa tørt kvas. Men saa var fyrstikkerne vore blit vaate likesom alt tøi, vi hadde i skreppen, og vi kunde ikke faa ild. Vaate og frysende, saa vi hakket tænder, la vi os to og to paa de brede melkehylder for at varme hverandre om mulig. Vi hadde en pægleflaske med kognak, hvori vi hadde anbragt en lerretsstrimmel, som vi brukte at smøre føtterne med efter dagsmarsjerne. I vor nød besluttet vi os at svælge dette fluidum, skjønt farven ikke just saa indbydende ut. De ertet mig siden med, at jeg hadde faat bærmen. Midt paa natten hørte vi et dunder paa døren. Vi glædet os alt over, at det var den utlovede hjælp, men saa var det bare en gjeitebukk, som hadde forvildet sig og stanget. Klokken halv tre kom to karer med fransk brændevin og fingersmurte lefser — men hvor de smakte! Og hvor det var herlig at faa tændt ild og føle varme igjen. Vi livnet op igjen som halvdøde fluer om sommeren. Styrket av maten og glæden over folk, kunde jeg atter gaa paa mine ben. Vi kom lykkelig og vel til Røisæter. Der hadde en hel folkeskare forsamlet sig paa tunet for at glo paa os som nogen underlige dyr, og stuen var fuld av jenter. Det viste sig forgjæves at faa jenterne utdrevne, og saa maatte vi da bite hodet av al skam, klæ os av og lægge os tilsengs for aapen scene. Vore klær blev tørket, vi selv traktert med rømmegraut og spikkekjøt, og snart hvilte vi søtt i søvnens armer, nydende tanken om at være reddet. Men i flere døgn efter hadde jeg et saadant forvildet uttryk i mine øine, fortalte kameraterne, at de næ-

sten ikke taalte at se paa mig. „Glo ikke paa os med disse fond-øinene dine!“ ropte de, ret som det var. Jeg visste ikke andet end at øinene var som ellers.

Denne uventede hændelse hadde mindsket vor fælleskasse ubehagelig. Og da vi paa hjemturen var kommet saa langt som til Evangervandet, regnet vi til vor bedrøvelse ut, at vi kunde saavidt klare os til Bergen ved at leve bare paa flabrød og søt melk. Da vi, triste over denne fasteutsigt, skyssedes over vandet, møtte vi en baat, der styret i motsat retning. En passager sat i den. Pludselig roper en av os: „Nei, men er det ikke far da?“ Jo da, det var far, bestaltet politimester udi Bergen og vor reddende engel. Der var utbredt de forfærdeligste rygter om os i byen. Jeg var slaat helt ihjel, de andre laa i nervefeber. Nu var politimesteren i egen person dradd ut for at lete efter sin søn og de andre gjenlevende dyr. Stor jubel! fastetid borte for bestandig. Istedenfor søt soll: avkokt laks og alt andet deilig paa Bolstadøren. Skyss til byen — politimesteren betaler.

Da jeg tren ind gjennem døren hjemme, hadde mor alt pakket sin kuffert for næste morgen at dra paa søkning efter sin bortkomne søn. Et rygte havde nemlig nøiet sig med ikke at slaa mig ganske ihjel, men la mig ligge døende av nervefeber paa en bondegaard.

Den begivenhet, som for altid skulde skille mig ved min barndoms paradis, det deilige hjem paa Smaastrandgaten, var da *den store brand* i Bergen aar 1855. Den glemmer jeg aldrig. Ilden brøt ut paa torvet, og ingen anet, at den skulde ta slikt omfang. Men snart slog ilden ut av nabohusene, bygning efter bygning brændte ned som korthus, hele kvartalet stod snart i lys lue. Der kom ordre til vort hus: „Flyt ut! flyt ut!“ Skarer av tjenende aander styrtet ind for

at redde, mens mor pakket ned i kasser og tønder stentøi og glas. Stoler og borde slæptes over i de massive kjældere. Og skjønt en nervøs onkel fortrinsvis reddet ved at flytte tilbake i huset, hvad de andre hadde slæpt ut, ropende: „La det bare staa, det er jo assurert!" — saa blev dog kjælderne stuvende fulde. Og onkel Nikolai fik fat paa en meltønde i en fart og mursten, og kittet til gluggen med jernsprinklerne, der skulde skaffe kjælderen luft. Den massive jerndør blev forsvarlig laaset, og saa blev vort fine mahogny møblement overgit til sin skjæbne. Endelig kom to onkler og maatte slæpe mor avsted, halvt i natdragt — det hadde alt tændt i huset. Vi maatte redde os bakveien til Graamuren. Men jeg glemmer ikke mors fortvilede ansigt, da hun sidste gang vendte sig og saa paa det brændende hus. Det var de hyggelige værelser, saa mange aars dyrebare minder, huset, hvor alle hendes barn var født, haven, barnenes tumleplads — som hun sa farvel i det blik.

Vi gutter maatte ut og se paa ildhavet. Og det var illumination som forslog. Det fræste, det knitret, det braket, naar husene ramlet. Og i de røkfyldte gater tumlet sig fortvilede, husvilde mennesker, halvt paaklædte. Gamle koner og jomfruer med en blomsterpotte eller en blikbøtte i hænderne kom rokkende i natkappe og underskjørt. De hadde da reddet noget. Paa torvene og almenningerne blev indbo av alle slags taarnet i hauger. Vi gutter hadde i flere dage travlt med at rote i haugene for at se, om der fandtes gods, som tilhørte os. Der var sat vakt ved haugene. Et dambret fandt vi ved alteret i Bergens domkirke — det var det eneste, som var reddet der. Men hvilken forvirret barmhjertig sjæl, som har bragt det dit, for at gjøre det delagtig i kirkens velsignelse, har ikke sagaen nedtegnet.

Fra den dag skiftet vi flere gange bopæl, indtil vi, efter

farfars død, havnet i den gamle gaard paa Strandgaten, det gamle St. Hanskloster.

Der var stor spænding, da vi mange dage efter branden trodde murene saapas avkjølet, at man kunde vaage at aapne kjælderen. Og hvad fandt vi? — alting uskadt, bare dækket av et fint støv. Møblerne findes endnu paa Damsgaard. De gamle kunde bygge kjældere de.

Et andet minde fra skoledagene maa jeg omtale, da det viser den humbug, som ofte drives ved vore private og offentlige fester. *Digteren Carsten Hauch* var kommet til Bergen, hvor han hadde levet sine barneaar. Og nu skulde stiftamtmanden pligtskyldigst gjøre fest for ham. Saa kom han da i kattepine til mig og sa paa bredt bergensk (han var i slegt med os): „Du Kristoffer far, ka er det for nokke han har skreven, denne Hauchen?“

Jeg krammet da ut alt jeg visste fra litteraturhistorien, og stiftamtmanden puttet det lettet i sin hjernekiste. Da han saa paa festen slog til lyd ved glasset, begyndte han omtrent saaledes: „Mine damer og herrer! vi har idag den ære og glæde at se hos os én, der har slitt Bergens gater som gut og nu kommer til os som en av vore berømteste mænd, digteren Carsten Hauch. Hvem har ikke gyset ved Bajasets og Tiberius' tragiske skikkelser? Hvem har ikke utgydt taarer ved den skjønne sang: „Hvorfor svulmer Weichselfloden“ i en polsk familie? Hvem er ikke blit fyldt med mystisk gru ved „guldmakerens“ syslen i sit alkymistiske laboratorium? Hvor har ikke vore unge mænd og kvinder sittet spændte og glemt at lægge sig over Wilhelm Zaberns rørende historie om Kristian den andens og Dyvekes elskov, eller over de rystende revolutionsscener fra Charles de la Bussiere? Og vi alle har jo gaat hjertegrepne fra teatret, naar den ulykkelige Ulrikka sitter i Kinnekullens hule og

spinder guld og guld og ikke kan bli mæt, indtil hun er en hvithaaret, gammel, avfældig kvinde" — o. s. v. o. s. v.

Hauch takket rørt og undret sig bare over, at hans bøker var saa kjendte og læste her i hans barndomshjem. Det var ham overraskende kjært at høre. Saa hadde da de frøkorn, han hadde søkt at sprede, ogsaa faat spire frem i den norske jordbund o. s. v.

Jeg maatte vende mig for ikke at knise høilydt. Og den skadefro tanke faldt mig ind: sæt du nu i ondskap hadde slaat i stiftamtmanden en hel del gale bøker andensteds fra! Det var gledet raat i ham, det er jeg viss paa, og været servert som Hauchs bekjendte og meget læste bøker. Det hadde været en spas!

Nu kom det forsent. Og jeg angret halvt, at jeg hadde været saa skikkelig.

Studenterdagene.

Jeg blev student med laudabilis i 1859. Og nu begyndte et glad kameratsliv. Jeg hadde skrevet 5 viser til *Russelaget*, jeg var valgt til kjøkemester og holdt en kjøkemestertale til de ældre studenter, da de i en række av baater seg ind i bugten ved Fredriksborg paa Bygdø, hvor laget stod. Talen var paa landsmaal og blev avlevert fra en bordstabel nede ved stranden. „Dølen" stod tvekroket av latter i bakken. Han skrøt siden i avisen over den gode norske talen „paa det fagraste Hardangermaal, som kann høyrast". Jeg blev aftenens løve. Mot slutningen av laget blev stemningen vel animert, og jeg hadde som valgt politimester stor møie med at holde styr paa de begeistrede russekamerater. Saaledes kom min studentkollega, den korte, trinde Lars Oftedahl halvtgraatende mot mig og fortalte, at N. N. hadde fornærmet ham ved at rive ned stykker av kransen langs galeriet og vikle omkring ham. Jeg slog ham gemytlig paa skulderen, og da jeg merket, hvad tilstand han var i, sa jeg bare: „Men kjære Lars, du som akademisk dannet mand vet da, at det var den største ære de gamle grækere kunde vise sin gjest at laurbærkranse ham. Han har ikke ment at fornærme dig, men tvertom hædre dig."

Oftedahl smilte halvt forlegent. „Nei, tror du han mente det," sa han. „Aa tak min ædle ven, tak!" Og

dermed omfavnet han sin fornærmer, og et slagsmaal var undgaat.

Immatrikuleringsdagen 2den september blev en farlig dag for mig. Da jeg paa en maate var Russens talsmand, vilde de ældre studenter klinke og drikke med mig. For at undgaa al fare, hadde jeg besluttet mig til bare saavidt at nippe til glasset. Men alle disse nippinger blev allikevel for meget. Jeg merket intet, saalænge jeg var inde i det varme rum. Men da jeg kom ut i den kolde luft paa gaten, merket jeg, at jeg var ustø paa benene og sjanglet. Jeg blev syk om natten. Jeg skammet mig og holdt dommedag over mig selv. Jeg lovet at passe bedre paa en anden gang, saa det aldrig skulde kunne siges om mig, at jeg hadde været beruset. Jeg har ogsaa hat lykke til at holde det løfte.

Jeg blev nu bestaltet taler ved studenterfestene og var fuld av ungdomsglæde og begeistring. Jeg spilte med i studenterkomedierne og deltok med liv og lyst i ballerne. Dans hadde jeg altid elsket, og disse minder fra straalende oplyste saler, fra deilig vuggende musik, fra festlig klædte damer og muntre, glade herrer staar endnu for mig som noget skjønt, for hvilket jeg føler mig inderlig taknemmelig.

Intet under da, at jeg valgte emnet om „adiafora“, da jeg skulde debutere som foredragsholder i den *teologiske forening*, og at jeg med poetisk varme utbredte mig om de skjønne kunster: plastik, maleri, dans, musik, digtning uten at ane, at jeg hadde stukket haanden ind i et hvepsebol. Den herskende aand i denne forening var nemlig helt pietistisk. Mit foredrag fremkaldte da ogsaa en diskussion, der varte, tror jeg, et halvt aar, og hvor man brøt sine lanser pro og contra. Diskussionen endte med, at formanden beklaget, at ord som mine var uttalt av én, der agtet at bli

en herrens tjener. Dette har jeg siden benyttet som motiv i min fortælling: Ensom.

En episode fra denne diskussion maa jeg imidlertid omtale, da den har sin uimotstaaelige komik. Jeg tørnet nemlig atter sammen med *Lars Oftedahl*, men paa en forskjellig maate end paa russelaget. Oftedahl hadde været en lystig student, men nu var han blit vakt og hadde, som saa ofte er tilfældet, slaat over til den motsatte yderlighet. Han holdt da under diskussionen en dundrende tale mot alle saakaldte „uskyldige fornøielser“, især var dansen og dansemusikken et djævelens verk. „Ikke saa, at han fordømte al musik; ti apostelen bad os tvertimot om at hilse hverandre med salmer og aandelige lovsanger og at leke yndeligen for herren. Han var selv, likesom vor kirkefader Luther, glad i hellig musik. Der var saaledes et stykke, som het „nonnens bøn“, hvor han grangivelig saa nonnen knæle ned paa gulvet og opsende bønner til Gud. Og slike stykker var herlige og Gud velbehagelige, mens dansemusik var djævelens forføreriske kunster.“

Da reiste en av studenterne sig og sa ganske tørt: „Jeg skal bare faa lov til at oplyse, at „nonnens bøn“ er en — polka mazurka“. Tableau. Oftedahl blev stum og selv den sureste pietist maatte dra paa smilet. De andre brøt ut i høilydt latter.

Mit *studenterliv* var for øvrig hverken vildt eller raat. Vore fornøielser var ganske uskyldige og indskrænket sig til taler om alt mulig mellem himmel og jord med vort glas og vor pipe. Ja den sidste kom jo rigtignok ikke mig personlig ved, da jeg aldrig røkte. Men for at holde ut i denne røk og damp og for kameratskap skyld, sat jeg altid med en tørpipe i munden. Og løsenet blev da: „sureste pipe til Janson!“

Lørdagsaftenerne i studentersamfundet hengik for det meste med, at de juridiske ærgjerrighetsspirer øvet sin veltalenhet, eller med at man sang Hostrupske sanger av studenterviseboken. Stundom blev Lorentz Dietrichson eller Wasserfall eller Nils Nicolaysen sendt ut i sideværelset for at improvisere viser eller vittigheter, og de kom snart igjen med favnen fuld. De var uuttømmelige og altid i godt humør.

Forresten hadde jeg mere utbytte av kaffetimerne i det „*grønne værelse*", hvor Vinje læste høit artikler, som han hadde fabrikert til „Dølen", og hvor Ernst Sars la ut sine anskuelser om det store être — eller kanske rettere peut-être —, mens Vinje slog ut i sin hæse, dæmoniske latter.

Der traf jeg ogsaa de to Bernere og Hans Ross og Frits Hansen. Forresten blandet jeg mig ikke op i politikken. Den har heller ikke siden interessert mig. Jeg synes den bare gjør folk hidsige og uretfærdige, og jeg forstaar den ikke.

Vinje var mig aldrig personlig sympatisk. Men jeg beundret hans spillende vid og aand, skjønt jeg beklaget, at han lot sig dra rundt paa alle slags møter som en anden dansebjørn for at være bajads.

Jeg var ogsaa stundom oppe og besøkte *Ivar Aasen* paa hans hybel i Teatergaten. Aldrig har jeg møtt nogen, som har bevaret sin bondskhet midt i de mest civiliserte omgivelser saa som Ivar Aasen. Der sat den geniale lærde sprogforsker saa forlegen og bly som en jomfru og gjemte sig likesom bort i det trange, skitne kottet, hvor ovnen var sprukken og ildsfarlig.

Og naar han med sin slitne bulehat og stok under armen snek sig stjaalent langs efter husvæggene, var det som

om han bad byen om forladelse, fordi han gik der. Men naar man fik ham paa tomandshaand, saa kviknet gamlingen til, og da kunde han fortælle historier, der var like saftige som Asbjørnsens.

Mine kamerater hadde det paa følelsen, at det ikke nyttet at komme til mig med raa snak eller forsøke at dra mig med paa nogen sjofel rangel, og det er jeg dem taknemlige for. Vor *studenterkommers* var av den barnligste slags. En kamerat bodde i et stort enetages hus, hvor hans vert, som var ungkar, raadet over en række av værelser. Denne hadde git ham lov til at invitere en del kamerater og raa over leiligheten en aften, da han var ute i selskap. Efterat vi var blit opildnet av toddy og taler, foreslog vor kamerat, at vi skulde tænde alt som lamper het og dra i procession gjennem alle værelsene, syngende „fru Cederstrøm, fru Cederstrøm".

Saa blev gjort og „ritsch ratsch fillebom bom bom" gjenlød stolt under hvælvingerne.

Alt gik heldig paa fremveien. Vi løftet vore fakler i veiret og sang, saa det ljomet. Men da vi skulde tilbake samme vei, blev vi pludselig stanset av, at et hode med nathue stak ut mellem gardinene av en himmelseng, og en høflig stemme lød: „god aften mine herrer!" Hele processionen stod som forstenet, bukkende ærbødigst med lamperne i hænderne. Verten hadde set os hele tiden og moret sig kostelig. Han hadde selv været student og var en gemytlig herre.

Jeg hadde en tid et værelse, der vendte like ut til gaardspladsen. Saa hændte det jevnlig, at kameraterne brøt ind kl. 2 om natten, naar jeg laa i min søte søvn, vækket mig med at dunke mig i maven og fordre utlevert nøklerne til matskapet, hvorpaa de delikaterte sig med mit brød,

smør og ost. Stundom hadde de og bemægtiget sig min kontrabok i skuffen og forsynt sig med fødevarer paa min bekostning. Der hersket en slags kommunisme i de dage. De veiret ogsaa formelig, naar der var kommet berlinerkranser eller fattigmandsbakkels hjemmefra. Da var de over det som ravner over aadslet. Kakerne fik føtter at gaa paa.

I russeaaret losjeret jeg i samme leilighet som stortingspræsident *Harbitz* og repræsentanten fra Toten, *Hammerstad*. De spiste midddag ved vort bord, og det var interessant at lytte til deres samtaler, naar de kom hjem fra stortinget. Den lille, men værdige, vakre Harbitz med sine klare øine og hvite skjæg hadde altid en og anden lun bemerkning. Og Hammersta'en, den egteste repræsentant for en selvsikker, selvgod bonde, jeg har set, knegget løs med sin smeldende latter.

Jeg glemmer ikke, hvor forfærdet jeg blev en gang, da Hammerstad hadde været paa nationalgalleriet — der var tale om bevilgningen til dette — og saa erklærte ved middagen, at han aldrig hadde set slikt misbrukt lerret i sit liv. Det hadde været bedre at ha brukt det til underbukser alt i hop.

Jeg syntes jo dette var kynisk. Tænk den ædle malerkunst! Men nu, naar jeg ser paa mange av de saakaldte moderne smørerier, paa „kubisters“ og „futuristers“ produkter, paa alt det deliristiske vanvid av franske og spanske „mestere“, hvor maalet synes at være at forherlige hæsligheten og unaturligheten, billeder som vi kjøper til galleriet for tusenvis av kroner, mens vi nødig vilde hænge dem paa vor væg — nu begriper jeg Hammerstaens frække bemerkning.

En figur, som ogsaa hører russeaaret til, er *Catharinus Bang*. Han dyrket russen. Det var som han suget ungdomsfriskhet og livsmod fra deres overgivenhet. Om søndagene spadserte han altid med os, og vi endte da

sedvanligvis paa en kafé, hvor han trakterte med et og andet, mens han egget os til flotte uttalelser ved sine ertende bemerkninger.

Hvad jeg velsigner mest av mine studenterminder er min *ungdomsforelskelse.* Sværmerierne for kusiner er jo fordetmeste forbigaaende barnesygdommer; men dette — —

Hvilken herlig tid er det vel ikke, naar et stykke rutet tøi av en ryg og et deilig gyldent haar, beskuet i teatret, kan gjennembæve en med salig berusning! En ungdomsforelskelse er hellig. Hvor mange unge mennesker har ikke den bevaret for fristelse? Hvorledes skulde man kunne delta i noget, som var sjofelt og gement, naar hendes billede er i vor tanke? Hun er som en vernende haand, som en kjær stemme, der hvisker renhet i vor sjæl. Selv om denne forelskelse, som min, blev en skuffelse, har den gjennem bitterheten og smerten kun oparbeidet godt i min sjæl. I nogen av mine digte og i min fortælling: „kjærlighetsdrømme“[1] toner en bævende gjenlyd av denne søte og saare tid.

Denne skuffelse skylder jeg ogsaa det første literære honorar, jeg har faat. Den hadde født hos mig et større digt: „Gale Arne“, som jeg sendte til „Illustreret Nyhedsblad“, og Paul Botten-Hansen gav mig 16 kroner for det.

Et andet velsignet minde fra studentertiden er, at jeg hadde den glæde at faa komme paa *julebesøk* paa en gaard nær ved Kristiania. Det var ikke bare det, at der vanket en række juleballer, at der var to yndige unge piker som døtre i huset — skjønt dette jo maa være herlig for en student, som i maanedvis har sittet flittig og læst til embedseksamen. Men det bedste var det velsignede kjærlige forhold mellem forældrene og barnene, som der raadet.

[1] Av samlingen: „Mangeslags kjærlighet“.

Jeg skal aldrig glemme for et indtryk det gjorde paa mig, da husfaren paa sin bryllupsdag stolt løftet sin kone paa armen og viste hende forelsket frem til barnene med disse ord: „Jeg kan ikke ønske dere noget bedre, end at I maa bli likesaa lykkelige sammen, som vi har været, naar I engang faar eders hjem.“

Jeg tror, der er intet sundere og mere styrkende for et ungt menneske end at se et godt hjem, hvor ungdomskjærligheten har holdt sig frisk gjennem aarene.

Vore togter med *studenterkomedierne* til Drammen staar ogsaa som et herlig ungdomsminde. Jeg optraadte der som prinsesse Signelil i „Gildet paa Mærrahaug“. Efter komedien gjorde drammenserne seksa for os. Signelil skulde da atter forvandle sig til mandfolk men — der var mine bukser forsvundet. Væk var og blev de, og alle negtet at vite noget om dem. De andre drog glade avsted til seksaen; men prinsesse Signelil vandret endnu fortvilet omkring uten bukser. Endelig fandt man frem av en gammel garderobekiste et par lysegraa bukser, der rak mig litt nedenfor knæet. Og i dette kostymet — forresten med snipkjole og hvitt slips — optraadte jeg i seksaen og gjorde stormende lykke. Politimesteren Gamborg, som var tilstede, sendte øieblikkelig sine folk avsted for at stanse en liremand, som hadde gjort tjeneste i komedien, og som alt var paa vei til paradisbakkerne. Han blev fakket og bragt tilbake til varetægtsarresten, skjønt han negtet haardnakket at være buksetyv.

Næste morgen kom der bud fra en av alferne — skolegutter hadde nemlig traadt alfedansen i stykket — om at der var kommet en fremmed sort bukse i en av vadsækkene deres. Der var de! Liremanden blev sluppet ut, men om han fik nogen erstatning for utstanden tort og svie, det vet jeg ikke.

Studentertoget til Malmø, Lund og Kjøbenhavn aar 1862.

Den betydeligste begivenhet under min studentertid var dog Studentertoget til Malmø, Lund og Kjøbenhavn aar 1862. Et saadant tog av unge, friske, livsglade mennesker, for en munterhet og jubel følger ikke det! Vel blev livsmodet knækket noget, da saa mange hang bleknebbet langs rælingen, den gang rullingen paa Skagerak begyndte. Men da man tok til at komme sig, begyndte ogsaa livsbølgerne atter at vælde frem. Der blev holdt „fesjaa“ ombord. Og professor Monrad, den evig unge student, blev enstemmig utnævnt til „præmiestut“, efter at være beknepet og beføIt og bekiket tilstrækkelig baade i „speilet“ og andre steder. Dr. *Andreas Aabel*, som var med, var uuttømmelig i indfald og kommers. En av vore muntreste talere, Niels Dietrichson, kjendt under navnet „Niels Gladelig“, var dog uten naade dømt til at lide sjøsykens kvaler. Men hans ubarmhjertige kamerater halet ham desuagtet frem og tvang ham til at holde tale. Det stakkars offer stod der blek som døden og begyndte: „mine herrer! naar vi — —“ og avsted til rælingen bar det, mens trommer hvirvlet og trompeter og basuner jublet sine fanfarer. Frem igjen! „Naar vi mine herrer betragter“ — — — avsted igjen, mens musikken atter bragte offeret sin hyldest. Først da vi nærmet os kaien ved Malmø, fik Niels Gladelig fred.

I Malmø fik min person en særlig ovation. Jeg stod nemlig ved dampskibsrælingen og saa utover den sammenpakkede folkemasse, som hilste og hurraet, da jeg pludselig hører mig anropt paa kav bergensk.

„Ok om forlatelse mosjø, men e ikkje De fra Bergen?"

Jeg kunde da ikke negte det.

„Kem sin saan e I, om eg tør spørre?"

„Konsul Jansons."

„Det er vel ikkje konsul Janson paa Stranen?"

Jo det var da det.

„Ok ka slag! eg har kjendt Dokkers far, eg. Eg har aassaa budd i Bergen, men no bur eg her. Eg e blikkenslager. Hør her folk — han der er mosjø Janson fra Bergen. Hurra for mosjø Janson!"

Og nu fik jeg et særlig hurra, som jeg ærbødigst maatte kvittere for med en særlig hilsen. Da vi saa kom iland og samlet os to og to under vor studenterfane, hvem anden dukket op ved min side end min bergenske blikkenslager, som fortsatte konversationen, like til vi dukket ind i den store sal, hvor et herlig frokostbord var dækket.

Av *frokosten* husker jeg ikke stort andet, end at maten smakte vidunderlig efter sjøsyken og drikken endnu bedre. Der servertes en svikefuld drik fra store punsjeboller. Drikken kaldtes kardinal og var en blanding av rhinskvin og champagne. Den smakte saa uskyldig lædskende — men o ve hvilke efterveer! Den slog sin mand til marken temmelig snart. Og det tog, som forlot festbordet for at drage videre til Lund, var sørgelig at skue. Jeg kom ordene fra Jakob von Tyboe i hug: det war ein grausam salbe! die gantske armee ruiniret auf einmahl!" Flere maatte ogsaa bli tilbake paa valpladsen. Jeg hadde husket mit løfte fra 2den September og klarte mig. Aftenen i Lund blev

overlatt til vore vertskaper. Jeg og andre havnet i studentersamfundet, hvor vi nordmænd imponerte med vore taler.

I følge med de svenske studenter drog vi da avsted til *Kjøbenhavn*. Indtoget der glemmer jeg aldrig. En jublende folkemasse paa gaterne, i alle vinduer, paa alle tak, en regn av blomster, viften fra alle balkoner og et øredøvende hurra. Og her skred vi ubetydelige smaa studenter og var gjenstand for hele befolkningens hyldest. Men man følte uvilkaarlig, at her luet et bævende alvor under. Det var Skandinaviens sak, som bar dette indtog, faren fra Tyskland. Der spurgtes uvilkaarlig: vil Sverige og Norge gaa med, hvis krigen bryter ut? Og vil studenterne bli bannerførere for denne idé, selv gaa med og opflamme folket til at gaa med?

Jeg følte mig overvældet og formelig skamfuld. Jeg fik taarer i øinene. Jeg husker jeg grep min kamerat i armen og maatte tale med ham om det storartede indtryk, indtoget gjorde. I det samme hørte jeg en kjøbenhavnsk stemme ved min side: „au! ja se der fik jeg ogsaa et storartet indtryk — i min lille taa!“ — en hadde traakket ham paa taaen i trængselen.

„Naa — nu er vi da i Kjøbenhavn“, tænkte jeg, „branderne begynder alt at regne.“

Paa ét sted syntes processionen rent at staa stille, den vilde ikke længer, bare ropte vildt hurra og viftet. Det var utenfor vinduet, hvor *prinsesse Alexandra*, den senere engelske dronning, stod i sin ungdommelige skjønhet, smilte og kastet blomster.

Der er især fire episoder fra dette studentertog, som har fæstet sig i min erindring. Det var kongens frokost for os i Nordmandsdalen i Fredensborg, vor tur til Hillerød og Fredriksborg, festen i Rosenborg have og en middag hos gamle Grundtvig.

Jeg ser endnu for mig Fredrik den syvende „tyk og rund og trivelig“ staaende ved grevinde Danners side paa galleriet der i en av salene paa Fredensborg slot og gemytlig hilse os med: „gaar nu ned i haven børn og se, hvorledes den danske konge og hans hustru modtager sine gjester.“

Festen i Nordmandsdalen fik imidlertid en sørgelig avslutning. Neppe hadde vi anfaldt frokostbordene, før der begyndte et regnskyl, som jeg sjelden har set make til. Det var et fuldkomment skybrudd. Det høljet, saa selv en bergenser maatte erklære sig fornøiet. Som et lyn grep gjesterne en champagneflaske og hvad av mat, de kunde gripe i næverne, og krøp under bordene og ind i teltene, saa mange som rummedes der. Snart var hele Nordmandsdalen forvandlet til en sjø. Det silte ned gjennem borddukene, saa de, som sat sammenkrøpne der, blev dyvaate. Maten paa bordene svømmet, rundstykkerne hadde svulmet op til et uhyre omfang, og trykket man paa dem, sivet vandet ut som fra en vaskesvamp. Efter nederlaget kom kongen ned og beskuet valpladsen i sjøstøvler.

Et litet, men som jeg synes rørende træk, har jeg dog opbevart fra denne bedrøvelige dag. Der var en svensk student, hvis bekjendtskap jeg hadde gjort i Lund, og som var zoolog, især insektsamler, og som hadde smakt vel meget av det vaate i flaskerne. Men nu hadde han paa jorden fundet en torbist av en art, som ikke fandtes i Sverige. Og glæden over dette fund hadde gjort ham helt ædru. Han gjemte uhyret i sin lommebok og gik frydefuld rundt og viste det frem. Ja videnskapen er vidunderlig. Ikke blot kan den gjøre fulde folk ædru, men selv en kakkelak kan fylde en med begeistring. Og godt er det at kunne fyldes av noget og begeistret gi sig helt hen, selv om gjenstanden kun er en svart „skalbagge“.

Den anden episode var *turen til Hillerød og Fredriksborg.* Bønderne hadde møtt frem med sine vogner for at skysse, og man stuvet paa vognene saa mange, som kunde rummes; ti der var mange at fragte. Vognrækken rullet avsted under sang og klang, og vi blev atter utskibet nogen her, nogen der. Især gik det ut over godseierne, som hadde størst hus, og som med makeløs gjestfrihet hadde aapnet alle sine værelser og fyldt dem med senger. Professor Welhaven var med den avdeling, hvortil ogsaa jeg sognet. Vor smilende vert gik netop og viste os rundt: „se her har vi maattet anbringe 12 og her 16," sa han, „jeg haaber mine herrer kan komme overens." Da stanser Welhaven ham, og med sin sedvanlige uforskammethet roper han: „men maa jeg saa faa anvist *mit* værelse."

Vor vert kom ganske ut av koncepterne. Han hadde jo tænkt, at „studenten Welhaven" skulde være en av de tolv eller seksten. Han ledet ham da forfjamset ind i familiens private dagligstue, og maatte jage sine egne ut for at finde hus hvorsomhelst. Vi andre skammet og ærgret os.

Den tredje episode var fra *Rosenborg have.* Det var midt i festen. En menneskemasse fyldte haven. Nogen samlet sig rundt talerstolen, andre rundt musikkorpset nede i haven. Folk lo og pratet og gik arm i arm i alleerne. Studenterne kurtiserte alle de vakre damer. Silentiumprofessor Welhaven, den berømte norske digter, staar paa talerstolen. Paa trinnet nedenfor katedret har dr. Andreas Aabel tat plads. Han er noget anløpen, men holder sig dog endnu i skindet. Welhaven har begyndt sin tale. Han fortæller den gripende scene fra forrige krig, da sørgebudskapet om nederlaget ved Slesvig kom til Kristiania. Folk var i teatret, da rygtet kom, og stykket var alt begyndt. Da

hvisker en i øret til sin nabo sørgebudet. Der blir en studsen, en hvisken. Som en løpeild løper rygtet fra mand til mand. Og man reiser sig stille og gaar — en for en. Om en stund er teatret tomt.

Men bedst som Welhaven er midt i fortællingen, begynder musikkorpset nede i haven at spille op.

„O stil dig ei saa hellig an,
vi kjender dig Jupitermand."

Fortvilet roper Welhaven: „ak — bed dem dog være stille, mens jeg bringer dette taushetens vidnesbyrd!"

„Dit affekterte svin!" lyder fra talerstolens trin. Det var satyren Aabel, som ikke kunde holde sig længer. Men denne trio: Welhavens „taushetens vidnesbyrd" akkompagnert av Aabels grinende fjæs og musikken fra Orfeus i underverdenen glemmer jeg ikke. Det var for tragikomisk.

Den fjerde episode var *middagen hos Grundtvig*, den eneste gang jeg har hat den ære at være under tak med kjæmpen. Jeg var under mit ophold i Kjøbenhavn indlosjert hos den senere folkehøiskolebestyrer Ludvig Schrøder og kom derved i berørelse med alle de studenter, som senere traadte i spidsen for folkehøiskole-bevægelsen i Danmark: Nutzhorn, Trier, Nørregaard, Baagø. Det var hele den grundtvigske kreds. Denne middag var der hos Grundtvig samlet repræsentanter for alle skandinaviske lande: svenske, norske og finner. Og der gik som høitid over os, da den gamle, hvithaarede og hvitskjæggede profeten reiste sig og begyndte sin tale: „længe har jeg længtet efter den stund, da høinordens folk skulde samles under mit tak." Han selv saa ut som en kraftig, mosgrodd ekestamme. Der stod hans søn Svend Grundtvig, samleren av folke-

viserne, som en skjægget mand omringet av sine barn, og der gik piken om med et spædbarn, som var Grundtvigs eget i hans tredje egteskap.

Ved den middag gjorde jeg ogsaa mit første bekjendtskap med digteren *Hostrup*. Man hadde sagt mig, at han nu, da han var prest, hadde angret sine lystige studenterkomedier. Jeg spurgte ham likeut, om det var sandt. Men da lo han ut sin protest i en munter latter.

Jeg traf ham engang senere paa en tur til Danmark, og det var ogsaa i Nordmandsdalen i Fredensborg park. Da laa han paa knæ i græsset og glodde med sine muntre, gode fugleøine op paa mig, som efter opfordring stod ved en av de norske bondefigurer der og fortalte: „ei faarleg friing" paa landsmaal. Det var sidste gang jeg saa ham. Jeg mindes ham altid siden ligge der smilende i græsset paa alle fire og se op paa mig.

Ellers bedrøvet jeg ofte ildtilbederne av Grundtvig ved ikke at kunne sværme for Grundtvigs „makeløse opdagelse". I teologisk opfatning stod jeg ham altid fjern, heldet mere til hans motstander Clausens syn, skjønt jeg jo beundret og delte Grundtvigs syn og tro paa folkehøiskolens og friskolens store opgave ikke alene i Danmark, men og i Norge og Sverige.

En anden ting, hvormed jeg maatte bedrøve mine omgangskredser der under studentertoget, var, at de saa gjerne vilde avtvinge os løfte om at gaa med, hvis der blev krig. Min opfatning av skandinavismen og dens politiske forpligtelse var endnu meget uklar. Og jeg negtet at drikke de skaaler, som vilde kræve en absolut forbindelse mellem denne og Eiderpolitikken. Men krigsfaren og haabet om de tre landes politiske sammenslutning luet gjennem saa godt som alle taler og sange under studentertoget. Vi blev jo ogsaa overrakt silkefanen med Tor med sin Mjølner i

haand, mens Sverige fik Odin og Danmark Heimdal, der blæste kjæmperne til samling med sin lur.

Avseilingen fra Kjøbenhavn blev like storartet som indtoget. Der var slik blomstermylder, at som Vinje kynisk bemerket, „han kunde fø ein saud eit helt aar med desse blomarne."

Norge og Sverige gik jo ikke med den gangen, da krigen brøt løs i 1864. Ibsen hadde utsendt sit trompetskrald: „en broder i nød", Bjørnson hadde skrevet sine varme digte, jeg selv hadde vaaget en „Skandinavsong"; men det blev bare ord. At synge og tale er let nok, at handle er værre. Det blev bare enkelte frivillige, som drog avsted til Danevirke.

Christopher Bruuns luende alvorstale slog ned og tændte hos nogen faa. Og jeg maa tilstaa, jeg kjæmpet en kamp med mig selv, da Bruun, fuldt rustet til færden, stod paa mit værelse og spurgte, om jeg gik med. Jeg følte mig som sagt ikke bundet ved løfter, avlagt under studentertoget i champagnerus, jeg stod helt uklar i det skandinavisk-politiske spørsmaal og — jeg var en forlovet mand, og det stod jo ikke som noget lystelig for mig at faa hele min fremtid avhugget ved en tysk geværkugle eller sabelklinge. Saa blev jeg ikke med, skjønt jeg ei følte mig rammet av Ibsens senere haanende ord i Peer Gynt: „litt haarfin, naar han ædru drøfter det ord, som gaves i et lag at løses paa en alvorsdag."

Blandt dem, som gik med var ogsaa dr. *Oscar Nissen*. Der var stor bevægelse i Kristiania den tid. Forgjæves droges Danmarks gave, fanen med Tors Mjølner, frem i studentersamfundet under rørte taler. Den kolde fornuft seiret over de idealistiske drømme, og det norske storting slog isvand i blodet ved sin beslutning, at den norske hær ikke skulde gaa med. Men i Danmark var skuffelsen stor.

Mine sidste studenteraar.

Jeg var en jevnt flittig student, der strengt overholdt at læse mit bestemte antal timer teologi, det studium, hvortil jeg følte mig draget fra min tidligste barndom. Men denne pligtopfyldelse hadde nær sprængt min hjerne. Mine bondefortællinger hadde begyndt at gjære i mig, og jeg stjal mig til at skrive paa dem i mellemstunderne fra teologien. Min lystigste historie: „*Per og Bergit*" hadde jeg skrevet under min største sorg, og den hadde git mig lindring.

Nu var det „*Liv*", som tændte mit sind i brand. Jeg var i Bergen hos mine forældre det aar, jeg skrev paa den. Denne fortælling tok mig voldsomt, og jeg levet med hele min sjæl i den. Men teologien skulde ha sine bestemte antal timer. Saa var det en morgen, jeg hadde vasket mine hænder og skulde slaa vaskevandet ut, at vaskebollen pludselig gled ut av min haand, og der fór som et elektrisk støt fra fingerspidsen og op mot hjertet. I samme øieblik var jeg stum. Jeg var rørt av et *tungeslag*. Stumheten varte ikke i mange minutter; men jeg talte urent og var tilbøielig til at forbytte bokstaver i flere dage. Doktoren skræmte mig med, at dette let kunde komme igjen, hvis jeg nu ikke tok rev i seilene, spadserte og gymnastiserte istedetfor at sitte idelig og læse og skrive. Efter den dag blev jeg forsigtigere.

Men allikevel glap det for mig, kort før jeg skulde op til *embedseksamen*. En dag, som jeg sat og læste i en avis efter middagen, begyndte bokstaverne pludselig at danse, og jeg kunde ikke samle en sætning. Jeg forfærdet op til en læge. „Lukke bøkerne, hele dagen ute i skog og mark, ligge med sennepskaker under føtterne og saa ta stundimellem disse draaper her" — saa lød ordren.

Jeg kom mig op til embedseksamen og klarte mit Laudabilis. Men jeg tumlet som en drukken mand ut av eksamensværelset om aftenerne, naar opgaven var fuldskreven. Naar jeg imidlertid saa paa nogen av mine lidelsesfæller, kunde jeg ikke beklage mig. Der sat en forhenværende frisk og sund bondegut, som med utrolig energi hadde slæpt sig saalangt, men som hadde maattet underholde sig selv med undervisning, mens han studerte teologi dag og nat. Nu sat han der ved eksamensbordet med et skjørt bredt over knærne, med en grøn skjerm for øinene og under den vandkluter, der ret som det var blev dynket med forskjellige essenser, mens vi jevnlig hørte proppen drages av flasker med mediciner. Dette var offeret han hadde bragt sin lidenskap for at kunne bli prest. En rødmosset sund bondegut nedbrutt til et saadant vrak. Var da prestegjerningen værd dette offer?

Det tungeslag, jeg fik som student, har siden svævet som et Damoklessverd over mit hode med sin stadige trusel. To gange senere har det slaat ned og berøvet mig begge gange talens bruk for en kortere tid. Det blir vel det, som kommer til at avskjære min livstraad.

Det var i 1865 jeg tok min embedseksamen. En fottur og paafølgende ferie bragte dog de overanstrengte nerver til ro igjen.

Siden jeg har nævnt *fotturer*, maa jeg dvæle litt ved min-

derne fra dem. Jeg lover dog ikke at skulle plage mine læsere med reisebeskrivelser. Hver eneste sommer gik jeg paa min fot med skreppe paa rygg fra Kristiania til Bergen og altid ad de forskjelligste veie, en gang Valdres og Leirdal, en anden gang Hallingdalen, en tredje Telemarken og Hardanger, en fjerde Gudbrandsdalen, Romsdalen og Sunnmøre o. s. v. Derved har jeg opnaadd at bli noksaa kjendt i de forskjelligste dele av landet. Og nogen eventyr oplever man altid. En gang datt en av kameraterne ned i en spræk paa Jostedalsbræen. Det var lægen Theodor Mohn, bror til tindebestigeren. Vi var begyndt at gaa over bræen med taug; men saa mente føreren, at det ikke var nødvendig længer, da skaren bar. Men se, — der datt den ene nedi. Til lykke var Mohn temmelig rundrygget og hadde en forsvarlig buet skreppe paa ryggen, saa han sat fast. Og da han merket, at hans hode raket op over sprækkens kant, utbredte der sig et huldsalig smil paa hans ansigt. Dette var jo et eventyr. Men vi hadde saamæn tilstrækkelig møie med at faa ham op igjen.

En anden gang satte en kamerat og jeg os fast i et fjeldskar ikke langt fra Flatmark. Vi hadde tænkt at komme rundt en anden vei; men der blev vi stanset av et nyt skar og en foss. Vi maatte samme vei tilbake, og det saa farlig ut. Det begyndte ogsaa at bli skumt, og min kamerat var nærsynt, saa han turde ikke vaage nedfarten. Jeg maatte da la det staa til. Jeg skurte paa kraakefot nedover fjeldskraaningen og rev mine hænder tilblods; men frem kom jeg da med livet. Jeg gjorde anskrik paa gaarden, fik folk avsted med taug efter stakkaren. Jeg viste veien. Men folkene kunde ingen opdage deroppe. De huiet og skrek — forgjæves. Da ser de endelig en svart prik ligge deroppe. Der var fyren. Han hadde krøkt armen rundt en vidje-

kjørr, trukket klokken op til natten og lagt sig koldblodig til at sove.

Det er den scene jeg har skildret i „Per og Bergit", men der har jeg forvandlet studenten til en engelskmand.

Det var med samme student jeg gik over høifjeldet etsteds i Gudbrandsdalen. Vi blev overfaldt av et forfærdelig uveir, det lynte og øste ned. Min kamerat hadde regnkappe med en spids hætte paa; men da han hadde hørt, at lynet var tilbøielig til at slaa ned i alt, som var spidst, turde han ikke dra hætten over hodet, men foretrak at bli dyvaat. Vi traf en ung bonde paa fjeldet og spurgte, om han visste av en gaard, vi kunde ta ind i for natten, naar vi kom ned i dalen. Han svarte, at vi endelig maatte ta ind paa den og den gaarden, for der var tre unge, vakre jenter, alle ugifte.

Vi fremskyndte vore skridt, de tre gratier vinket os jo. Og vi fandt gaarden, men o ve — de tre ungmøer forvandledes til tre veritable hekser, den yngste var mindst 50 aar. Vi saa paa hverandre og lo — skøieren hadde narret os. Imidlertid viste heksene sig at være snille og sørget godt for os med mat og drikke og med at tørre vore klær.

Paa en av turene var jeg i lag med *Walter Scott Dahl.* Han hadde mange skyldfolk mellem bønderne i Tresfjorden, og dit stevnet vi da. De var meget stolte over ham og mottok os med storartet gjestfrihet. Men det gik paa livet løs. Som saa ofte mellem bønder visste de ikke at hædre gjesten bedre end at proppe ham med mat. Der blev da disket op for os med alt hvad huset formaadde. Der var baade kjøt og flesk og rømmegraut, og vi aat os gode og mætte. Men ikke før hadde vi reist os fra dette solide maal, før sidedøren sloges paa vidt gap, og der stod føderaadsfolket. „Vi maatte no sjaa innum til deim og." Og mener

du ikke, der stod et bord med samme opdiskning. Vi sukket, men det vilde jo være en dødssynd at negte at spise. Og de kunde kunsten at nøde ogsaa. Men da dette slag heroisk var kjæmpet igjennem, da flygtet vi for livet hen til Vestnæspresten, „*lille Theodor*" som ikke bodde saa langt borte, og bad ham ynkes over os og frelse os fra at sprække. Han lo, og saaledes stiftet vi da bekjendtskap med den berømte korrespondent til „Morgenbladet", som var besunget saa bespottelig av Meidell i „Krydseren". Vi fandt i Vestnæspresten en overmaade livlig og interessert mand, hvor vi kunde ha det hyggelig uten at trues med forspiselse.

En av turene gik nedover Sunnmørsbygderne, og der jagtet vi efter „*halvemaalet*", de bygder, hvor man sang salmen: „du hægtestand, du øist lyksalig hest" og hvor man kaldte „dr. Høgh" for „dr. Øk". Men vi fandt slet ikke halvemaalet og ærgret os over, at dette bare hadde været en skrøne. Endelig kom vi til Søkkelven, og da vi bad om kveldsmat, spurgte konen: „vil I a hægg!" Hurra, hurra! Landet var fundet, og „hæggene" smakte dobbelt godt.

Paa en av fotturene traf jeg ogsaa *Jørgen Moe* for første og sidste gang. Jeg avla ham et besøk paa hans prestegaard i Krødsherred. Han spadserte med mig bortover veien, og jeg spurgte, om han endnu drev paa med at samle eventyr og sagn. Han svarte, at hans stilling her som prest gjorde det umulig. Han hadde jo at motarbeide al overtro, som der jo var nok av, og saa gik det ikke an for ham at grave efter sagn om huldrer og underjordiske. Efter middagen bad han en av husets damer at synge en sang. Hun sang da hans deilige, vemodige „Det lysnede i skogen, da ilede jeg frem, snart stod jeg hvor bakkestupet skraaned".

Det gik i Jørgen Moe. Det var hans gamle fotturer, sammen med Asbjørnsen, minderne fra skog og fjeld og det

brogede folkeliv, som steg frem for hans erindring med sin betagende magt. Han fik taarer i øinene. Saa sa han stille: „Syng saa en salme." Og salmen dysset atter de vakte oprørske erindringer til ro. Jørgen Moe var en dyp, religiøs natur og har skrevet skjønne religiøse digte; men intet naar da hans gamle fotturssange i friskhet og farvepragt.

Paa en anden tur oplevet jeg et interessant eventyr. Jeg vandret sammen med Ernst Motzfeldt og Sophus Lie gjennem Telemarken. Vi hadde set Rjukan og besteget Gausta og var kommet ynkelig trætte frem til Hjartdal, hvor vi skulde overnatte. Paa skyssskiftet var ingen hjemme uten en jente. De andre var til barselgilde paa nabogaarden oppe paa bakken. Manden hadde nøkkelen til gjesterummet, saa vi maatte nøies med de senger, som var. Ja det fik være det samme, bare vi fik seng, vi var saa stupende trætte. Jeg fik en stue for mig selv, kameraterne et kot ved siden. Men der skulde mod til at stige ned under skindfelden i den skidne sengen. Og ganske rigtig — neppe var jeg om at skulle sovne, før kavaleriet angrep mig saa hidsig, at der ikke kunde bli tale om nogen søvn. Jeg ventet at se skindfelden spadsere avsted av sig selv.

Ut paa natten skræmtes jeg op ved at høre vrede stemmer og slag, akkurat som naar en banker beef. Og en kvindestemme hvinte: „Baard, du drep meg Baard!" Lyden kom fra stabburet, hvor husbondsfolket for tiden laa. Jeg lyttet og var om at springe ut. Da hører jeg larm av folk, som kom til. Der blev ropt og dundret paa stabburdøren — saa brak av en dør, som sprak, tummel og strid paa tunet, og der drog et følge opefter bakkerne. Saa blev alt stille.

Jeg sat paa sengekanten og hadde trukket bukserne paa, da en mand tumler ind i stuen. Han var halvfuld. Han sank ned paa en bænk og gav sig til at stortute. Jeg spurgte,

hvad der var paa færde. „Jau han hadde endeleg fenget kjeringi si heim, men ho vilde uppatt til barselgaren. Og no hadde tvo karar voret der, og daa han hadde stengt stabbursdøri, hadde dei spent inn fellingerna og dreget kjeringi ut gjenom holet. No maa du hjelpa meg, annars tyna dei henne reint.“ Og manden tutet. Dette saa ut til at bli et interessant eventyr. Jeg klædte paa mig og blev med. Da vi nærmet os huset, hvisker Baard til mig: „Eg segjer, du er prokkeratar!“

Vi steg ind. Nei for et syn! Stuen fuld, mænd og kvinder trængende sig om konen, som var trukket ut av stabburet, og pratende i munden paa hverandre, de fleste ildnet av brændevin. Da Baard viste sig, kom et kvindemenneske ravende mot ham med knyttet næve. Det var en kjæmpeskikkelse; men hun saa styg ut, haaret oprevet og pjusket, det ene øie opsvulmet og blodig, og hun rev op stakken for at vise sporene efter Baards næve. Hun var øiensynlig drukken. Folk stimlet truende sammen om Baard. Og da han kom til at nævne noget om, at de var ham skyldig for brændevinet, saa kom den unge barselkonen rent i raseri. Hun øste Baards synderegister over ham, punkt for punkt, med saa knusende veltalenhet, at Baard sank ned paa bænken og la hodet ned paa armene. Hun rev brystduken op og slet i klærne sine, mens talens strøm randt ustanselig. „Fyrr skal eg riva klædi mine ’tor kroppen, fyrr eg vil vera deg skuldug — du stend med eine foten i helvitet du Baard, veit du det?“ skrek hun og slog i bordet, saa det sang. Men Baard lot urokkelig fossen vælte over sit syndige hode, glyttet bare ender og gang hen til mig og sa: „høyrer du? ser du?“ Men hvor vakker den unge konen var i sin ophidselse! Og der laa spædbarnet og sov sin uskyldige søvn i vuggen under alt dette hurlumhei.

Reiddeigja skulde da paa høflig bondevis ogsaa traktere mig med en skjænk og bød mig den i en sølvtomling. At negte at ta imot visste jeg, nyttet ikke; saa passet jeg mit snit til at helde brændevinet ut paa asjetten, mens jeg talte med hende og bare lot, som jeg drak. Men uten at si et ord, heldte hun brændevinet tilbake i tomlingen og bød mig den paany. Hun hadde opdaget fusket. Jeg maatte bite i det sure eplet og tømme tomlingen paa fastende hjerte.

Da Baard oplyste dem om, at jeg var „prokkeratar", saa nu kunde de agte sig, blev der uro i leiren. En av de unge karene, som hadde dradd kjerringen ut gjennem stabbursdøren, tok mig om armene og satte mig i væg, saa det braket. Jeg slog ham bare paa akslen, og sa det var bare opfind av Baard, jeg var saa sandt ingen „prokkeratar" — saa slap han mig. Men hans vesle datter, en søt, liten unge, kom hen til mig med en bakkels og sa, at det skulde jeg faa „um far hennar inkje vardt sett" (arrestert). Jeg gjemte bakkelset, til det rent smuldret. Nu fik jeg og høre hele sammenhængen, at tjenestepiken paa skysskiftet var kommet løpende op til gaarden og hadde ropt, at Baard holdt paa at dræpe kjeringi dernede paa stabburet, og saa hadde to handfaste karer dradd ned for at befri hende, og da de ikke slap ind, hadde de spændt fellingerne ut i stabbursdøren.

Paa hjemveien holdt jeg en opbyggelig tale til Baard om det ugudelige i at banke sin kone til beef. Han hørte paa uten at motmæle et ord. Men da jeg sluttet og tænkte, at han nu maatte været rystet av min veltalenhet, saa han bare op og sa tørt: „Ein lyt banka skindfelden, naar han er lopputt." Jeg stod fuldkommen avvæbnet.

Baard vilde ha mig til at stanse nogen dage for at agere vidne; men det negtet jeg da. Da jeg kom ind til kame-

raterne og fortalte, hvad jeg hadde oplevet, blev de ganske misundelige over at ha gaat glip av dette eventyr.

Motzfeldt hadde en smuk hund med sig, som forresten hadde været os til stort bry paa Tuddalsfjeldet, da alle kjørene vilde sætte efter den, og den søkte ly mellem vore føtter. Baard fæstet nu forelskede øine paa den hunden. Først holdt han en bevæget tale om, hvor brysomt og farlig det var at gaa over fjeldene med slik hund. „Men det er det same," sa han, „eg skal gjerna taka hunden eg, um du so vil, det skal inkje kosta deg nokot". Motzfeldt lo og underrettet Baard om, at han ikke vilde sælge den hunden for 10 speciedaler. Da skrattet Baard: „10 dalar for ei skarvebikkja, jaggu sa eg det."

Men da vi var dragne og var langt paa veien kommet, hørte vi en stemme rope efter os: „Eg skal gi deg ein dalar fyre hunden." Det var det sidste vi hørte fra Baard. Om han fremdeles vedblev med at banke sin loppete skindfeld, melder ikke sagaen.

Samme tur passerte vi Børtevandet. Vi var sultne og samraadde os, om vi turde angripe prestegaarden for middagsmat. Vi vaaget det og blev der — otte dage. Der var nemlig en hel del friske, unge, muntre døttre der, og vi var — studenter. Prestefruen og gaardsgutterne var med i leken, naar vi slog paa ringen i tunet. Vi oplevet de gamle prestegaardsløier med hane i ovnen, gjeitebukk ved sengestokken (bukken opførte sig ikke passende og blev avskediget), granbar under lakenerne o. s. v. Og det var med saart hjerte vi drog videre.

Motzfeldt hadde søkt at reparere paa Sophus Lies haarlugg, men hadde gjort det saa slet paa skøi, at der nu var en dyp dal over hans skalle. Vi døpte den Vestfjorddalen og Gausta. Og nu blev det en stadig fornøielse for preste-

frøkenerne med sine sakser at søke at rasere Gausta. Den godmodige Sophus led taalmodig, men det lykkedes ham dog, da han reiste, at ha sin Vestfjorddal saavidt i behold.

Som student utgav jeg *min første bok*. Den var paa landsmaal. Hvorfor skrev jeg den paa landsmaal? Ja, det vil jeg uttale mig om senere. Det var fortællingerne „Per og Bergit“ og „Liv“ under fællestitelen „Fraa bygdom“. Boken kom ut 1865 paa Edv. Giertsens forlag. Jeg var nemlig da i Bergen. Da jeg meldte mine kamerater i Kristiania, at jeg tænkte paa at utgi en bok, fik jeg de mest haanende og satiriske breve tilbake. Hvis jeg eiet spor av poetisk talent utenfor bryllups- og studenterviser, saa maatte da *de* ha merket det, som hadde omgaaes mig saalænge. Hvis jeg vaaget at utgi disse fortællinger, lovet de paa forhaand at rakke dem ned og slite dem sønder, saa der ikke skulde bli fillen igjen. Saa vilde vel lysten forgaa mig til i fremtiden at begaa poetiske synder.

Jeg lot mig imidlertid ikke skræmme. Jeg læste fortællingerne høit i latinskolens festsal for et taknemmelig publikum og utgav saa boken, der, tiltrods for sin landsmaalsform, gjorde lykke og oplevet andet oplag. Nu er tredje kommet. Jeg er min første forlægger meget taknemmelig, fordi han vaaget dette eksperiment, bød mig gode vilkaar og vedblivende tok sig av mine bøker. Bokmarkedet var jo rigtignok ikke saa overfyldt da som nu.

En anden ting, som jeg synes værd at omtale, før jeg gaar videre, er, at min før omtalte skuffede kjærlighet drev mig ind i *pietismen*. Jeg kom til at hade al naturlig livsglæde som synd og tom verdslighet. Jeg søkte min trøst i kirken og salmer og bønnemøter. Gisle Johnsons tungsindige, men dog dypt følte opbyggelser, fik en betagende magt

over mig. Men jeg blev ikke mild og god ved dette. Tvertimot blev jeg dømmesyk og bitter og vilde tvinge alle andre ind i samme religiøse retning. Jeg husker saaledes, hvorledes jeg i velment iver plaget min far og mor og mine søskende, da jeg i denne stemning kom til Bergen, med Bessers lange, kjedsommelige, dogmatiske bibellæsninger. Dem skulde de døie hver aften, før de gik i seng. Far protesterte og streiket, men mor og en av mine søstre holdt ut i længden.

Min natur laa dog ikke for at bli hængende der. Jeg var for aandelig sund og livsglad til det. Men jeg er taknemmelig for selv at ha erfart de bølgeslag av religiøs følelse, som denne retning eier trods sin uforstand og trældomsfrygt.

Jeg maa desuagtet alt den gang hat en tendens mot kjætteri. Jeg tørnet nemlig her i Bergen atter sammen med *Lars Oftedal*, som regjerte over hele arbeider- og tjenestepikepersonalet med enevældig tyranni. Han lugtet formelig, naar en av disse hadde vaaget sig paa arbeiderbal. Og ve hende da! Da kom hr. Lars som en tordnende Jupiter dagen efter med sit ris i haanden. Nu holdt jeg som kandidat en prædiken i korskirken, og den aandelige politimester var naturligvis tilstede for at inspicere. Og ganske rigtig. Han hadde opdaget — jeg tror det var 14 — skjulte kjætterier i den prædiken, som han nu vilde dra mig til ansvar for. Jeg fik mig en god latter.

Italiareisen.

Jeg kunde ikke tænke paa at slaa mig ned med noget bindende arbeide, før jeg hadde set Italien. Jeg hadde læst saa meget om og sværmet saa meget for dette land saa fuldt av gammel historie og kunst, at længselen altid gjæret i mig. Men min „fornuftige" familie syntes jo det var den rene galskap, at en forlovet mand vilde reise bort sine surt erhvervede penge — jeg hadde skrapet litt sammen som lærer — istedenfor at lægge dem tilside til utstyr. Dog, min beslutning stod ikke til at rokke. Og glad er jeg nu, at jeg den gang kom avsted; ti denne reise fik stor indflydelse paa hele mit sind. Jeg tror aldrig, at selv det lykkeligste hjemliv vilde kunnet slukke reiselængselen i min sjæl.

Turen gik med dampskib til Rotterdam, derfra til Antwerpen og Brüssel, Paris, Marseille, Neapel og Rom og over Florens, Venedig, Verona og Tyskland tilbake. Det var i 1866.

I *Paris* var jeg kun i 8 dage, al min hug stod bare til Italien. Men jeg fik dog tid til at beundre Konkordepladsens skjønhet, Boulevardernes livlige færdsel, Louvre og Luxemburg-samlingernes rigdom og fik se Versailles slotte, haver og springende fontæner.

Den første gotiske kirke jeg saa i *Antwerpen* med sin skog av søiler og med Rubens' herlige kolossale altertavler

gjorde et mægtig indtryk paa mig, likesom *Brüssels* gamle torv med sine middelalderlige huse og sin Guidile.

Paa grund av kolera var adgangen til Rom spærret med en lang karantæne, og jeg blev derfor nødt til først at dra til Neapel med dampskib fra Marseille.

Jeg var i *Neapel* en hel maaned, ventende paa, at adgangen til Rom skulde bli fri. Men jeg nød synet av det brogede folkeliv, den blaa Golf, den deilige natur, Vesuv, Pompeji, Capri, det herlige museum og teater og de pragtfulde kirker.

Da jeg kom og skulde stige iland fra dampskibet, var jeg nærved at bli sønderrevet av folk, som slet i mine kufferter og skrek i munden paa hverandre et kaudervælsk, hvorav jeg ikke forstod et muk. I min nød stirret jeg ut over havnen og saa tre norske flag vaie der. Aldrig har jeg elsket det norske flag som da. Jeg pekte bare paa en baat og paa det første av skibene, og jeg havnet hos en hyggelig *trøndersk skibskaptein*, som jeg slog mig sammen med, og som frelste mig ut av banditternes vold. Hos ham fik jeg da baade erter og flesk og anden norsk kost. Vi gjorde turer sammen i omegnen.

Da saa karantænen var nedsat til 8 dage paa et sundt sted, reiste jeg til San Germano og tilbragte 8 uforglemmelige dage med at streife om i egnen, avlægge besøk til klostret paa *Monte Casino* (Benedikt av Nursias berømte kloster) og nyde billedet av kvinderne, som i sine maleriske dragter og med sine kobberkonkaer paa hodet kom vandrende for at hente vand ved brønden og slaa en faddersladder av.

I følge med mig var en engelskmand. Han spurgte, om jeg ikke vilde fortsætte til Rom samme aften. Jeg svarte, at det kunde vi jo ikke, naar vi skulde holde karantæne her i 8 dage.

Da lo han og sa, at det var bare at sende 5 francs til borgermesteren, saa utstedte han bevis for, at vi *hadde været* der 8 dage. Da jeg svarte, at jeg ikke vilde indlate mig paa slik uærlighet, stirret han uforstaaende paa mig. Fandtes der en saa taapelig troskyldighet endnu i verden? *Han* reiste, *jeg* blev. Og jeg angret det ikke. I de 8 dage jeg var der, fik jeg to medlogerende. I værelset var nemlig to senge, og kontrakten var, at jeg skulde ta imot gjester, om det blev nødvendig. Den ene var en snusende katolsk prest. Han skvat jo til, da jeg presenterte mig som en luthersk teolog. Men siden trøstet han mig med, at min lære tilhørte en sekt, der stod *kristendommen meget nær.* Videre kunde han ikke drive sin høflighet. Han hvisket til mig, at han hørte til den liberale retning, der sværmet for Garibaldi; men det maatte jeg da ikke sige til nogen.

Den anden medlogerende, der rykket ind, da den første forsvandt, var en neapolitansk løitnant, som laa med soldater her for at jage efter røvere. Han var rasende over, at røverne laa bak fjeldstykkerne og plaffet soldaterne bort en for en. Og naar de var haardt forfulgte, rømte de bare over grænsen til kirkestaten og rakte tunge til soldaterne. Der hadde disse ikke lov at komme. Løitnanten var ikke den frommeste katolik; ti han nævnte aldrig pavens hellige navn uten at tilføie: „Gid fanden snart maatte ta ham!" Det var forresten interessant at besøke soldaternes leir, som var i kirken. Der laa de i klumper utover gulvet paa hø og halm. Nogen spilte kort, andre pokulerte, atter andre pudset sine vaaben. Løitnanten spurgte, om jeg vilde være med dem paa en ekspedition; men jeg betakket mig. Der var nylig en blit myrdet tæt ved hotellet, og bønderne møtte aldrig til torvs uten fuldt bevæbnet. Med sine spidspullede hatter med hanefjær i og sine brune slængkapper saa de selv ut som røvere.

Aa, hvor jeg savnet ikke at kunne forstaa og tale italiensk eller latin paa denne tur. Min italiensk var bare slik kafé-italiensk, og min latin hadde jeg alt glemt eller rettere aldrig tilegnet mig helt. Hvor gjerne skulde jeg ikke ha samtalt med den lærde, fintdannede pater paa Monte Casino, der førte mig om i biblioteket og viste mig originalmanuskripterne til Origenes' skrifter og andre interessante dokumenter. Uten at være sprogmægtig har man ikke det halve utbytte av en reise.

Med min bibel lagt aapen over maven og andre kjætterske bøker i strømpelæggen passerte jeg kirkestatens toldgrænse. Man hadde nemlig sagt mig, at alle bibler og testamenter ubarmhjertig konfiskertes.

Jeg hadde været saa fræk at skrive til selveste Henrik Ibsen, som da var i Rom, om at møte mig paa stationen og hjælpe mig til et hyggelig værelse. Og sandelig møtte han ikke, og mottok mig med den største elskværdighet. Jeg tilbragte nu 5 herlige maaneder i Rom, og saa hver eneste dag noget nyt av interesse. Om formiddagen arbeidet jeg paa mine bøker, om eftermiddagen var jeg ute og besaa mig.

Før jeg reiste fra Bergen, hadde jeg utgit „Norske digt", og optegnelserne til „Han og ho" laa i min lommebok. En nat derhjemme var pludselig billederne fra „Han og ho" kommet over mig — jeg vet ikke, om jeg drømte eller var vaaken — men jeg vet, at jeg sprang ut av sengen i bare skjorten, skyndte mig hen til skrivebordet og fæstet foreløbig ned paa papiret, hvad jeg hadde set glide forbi mit aandelige øie som i en kinematograf. Disse optegnelser blev stjaalet fra mig sammen med min lommebok i Neapel, og jeg maatte nu i hui og hast søke at erindre dem frem igjen. Derfor kom jeg til at skrive den bok i Rom. Jeg læste den høit for Henrik Ibsen, og jeg skal aldrig glemme den finhet og

varsomhet, hvormed han søkte at fremhæve de steder i boken, som han fandt gode. At fremlokke av ham nogen kritik, der pekte paa de mindre heldige steder, som der Gud bedre er nok av, blev derimot umulig. Jeg har ofte undret mig over og beundret den nænsomme overbærenhet, hvormed Ibsen omtalte andre digteres arbeider. Man skulde ikke ventet det hos én, der saa ubarmhjertig og hensynsløst svang pisken over samfundets synder i sine skuespil.

Mine oplevelser og iagttagelser under dette uforglemmelige ophold i Rom har jeg nedlagt i mine: „Skildringar fraa Italia". Jeg vil derfor ikke gjenta dem her. Men en ting vil jeg dvæle ved, som jeg ikke har uttalt mig over i skildringerne, og det er:

Mit samvær med Henrik Ibsen.

Jeg hadde som skolegut set Ibsen paa Bergens gater, den gang han, 23 aar gammel, i 1851, var kaldet til at være *instruktør ved Ole Bulls teater* med den haarde forpligtelse at levere et originalt stykke hvert aar, et stykke der da skulde spilles paa teatrets stiftelsesdag den 2den januar. „Anspændt og mager, med farve som gipsen, bak et kulsort, umaadelig skjæg, Henrik Ibsen." Ja, saaledes husker jeg ham ogsaa. Det tykke haar og det kulsorte skjæg var det dominerende. Men personlig turde jeg jo ikke nærme mig guden, jeg var jo bare smaagutten den gang. Jeg maatte nøies med at nyde hans frembringelser paa scenen 2den januar. For Ibsen opfyldte trofast sine forpligtelser. Men flere av disse produkter har han selv sænket i forglemmelsens grav. Der blev spillet „St. Hansaften" 1853, „Kjæmpehøien" 1854, „Fru Inger til Østraat" 1855, „Gildet paa Solhaug" 1856 og „Olaf Liljekrans" 1857.

„Olaf Liljekrans", der nu er utgit som tillægsbind til Ibsens samlede verker, er blit haardt medtat av kritikken. Henrik Jæger skriver, at „den strutter av utvortes sceneeffekt og formelig revner av uegte romantik". Nu, la meget av det være sandt. Ibsen levet jo dengang helt oppe i romantikkens eventyrverden med nøk og alf. Først senere klarnet han av til de mandigt tilskaarne skuespil „Hærmæn-

dene paa Helgeland" og „Kongsemnerne". Og han har vist ofte selv smilt av sin „Olaf Liljekrans." Men for mig staar dette stykke, ved siden av fru Inger, som et uforglemmelig barndomsminde. Scener av det er indridset paa min hjerne, saa de aldrig gaar ut, og versenes musik klinger endnu i mine øren. Der var ingen, der kunde skrive saadanne melodiske, søttklingende vers som Ibsen. Og i „Olaf Liljekrans" ringte og kimte de, likesom i „Gildet paa Solhaug". Man kan lukke øinene og vugge sig paa de bløte rytmers søte velklang. Jeg lærte utenad lange sider og kan endnu beruse mig i denne sprogmusik.

Her i *Rom* traf jeg da for første gang personlig sammen med Ibsen. Der luet endnu i ham bitterhet, ja raseri mot nordmændene. De hadde jo ogsaa mishandlet ham utrolig. Han hadde skrevet mesterverk efter mesterverk: „Hærmændene", „Kærlighedens Komedie", „Kongsemnerne" — de hadde været litet paaagtet. En ven hadde maattet hjælpe til med at faa nogen av dem trykt. Ibsen holdt paa at sultes ut av landet. Teatrene vilde ikke spille stykkerne, det vilde være for kostbart. Og da de saa endelig spilte dem, betalte de ikke forfatteren en skilling. Der var jo ingen dramatisk beskyttelsesret den gang.

Der skulde mindre til for at bli rasende og fortvilet. Og Ibsen kunde ikke glemme og tilgi. Han titulerte sine landsmænd den gang ikke for andet end „kjeltringerne". Og som et haanende skrik laa efter ham, da han reiste, digtene „Edderfuglen" og *„Mindets magt"*.

Hør, ved De, hvordan en dyretæmmer
faar lært sin bjørn, hvad den aldrig glemmer?

I en bryggerkedel han binder dyret; —
saa blir der tæt under kedlen fyret.

Imidlertid han paa positivt
spiller for bamsen: „Fryd dig ved livet!"

Av smerte knapt kan den lodne sanse;
han kan ikke staa, og saa maa han danse.

Og spilles siden den melodi ham, —
fluks farer en dansende djævel i ham.

Jeg selv sad engang i kedlen nede,
under fuld musik og forsvarlig hede.

Og dengang brændte jeg mer end skindet;
og det gaar aldrig mig ud af mindet.

Og hvergang gjenklang fra *den* tid lyder,
det er som jeg bandtes i gloende gryter.

Det kendes som stik under neglerødder; —
da maa jeg danse paa versefødder.

Det var jo først „Brand", som blev gjennembruddet for Ibsens anerkjendelse og forbedrede økonomiske stilling. Og Danmark var det, som slog til lyd for ham.

Jeg har et halvt komisk minde fra den tid. Min pengesending hjemmefra var blit forsinket, og jeg var kommet i knipe. Jeg spurgte da Ibsen, om han var istand til at laane mig litt, til pengeanvisningen kom. Smilende drog han ut en komodeskuffe, trak frem en *strømpelæg* og av den sølvlirer. Han betrodde mig, at det var frugter av „Brand", og at han endog hadde været mægtig til at sætte noget i banken. Naar man tænker paa den senere Ibsen som den rike mand og store finansier, saa blir denne lille scene morsom.

Naar man bare vogtet sig for at komme ind paa de gamle forhadte minder, var Ibsen hyggelig og gemytlig. Men man maatte helst ha ham paa tomandshaand. I selskap med mange blev han taus. Jeg glemmer ikke de mange hyggelige aftener Olav Skavlan og jeg tilbragte i hans hjem ved et glas vin, og hvor vi opfrisket historier fra Bergen. Da kunde hans hustru og han formelig trætte om, hvem der skulde fortælle anekdoter.

Jeg husker en deilig solskinsdag, da Olav Skavlan og jeg hadde faat Ibsen mellem os paa en tur utover Campagnen, og hvor vi disputerte om: „*Kærlighedens Komedie*". Vi paastod, at han der angrep egteskapet. Han paastod, som han siden har redegjort for det i sin fortale til anden utgave, at det var egteskaperne, som de nu engang flest var, han angrep. Men da vi klemte ham haardt mellem skjolde med citater fra hans egen bok (jeg kunde den jo halvt utenad) saa rystet han os motvillig av sig med utropet: „a ja, hvad skulde vi med det egteskapet da". Man maa vogte sig for at misforstaa dette utrop av Ibsen. Jeg er blit mindet om det, naar Osvald i „Gengangere" omtaler de mange hyggelige private kunstneregteskaper, han har lært at kjende i Paris, hvor de to har sluttet sig sammen uten prest og uten byfoged, bare ved at avertere i aviserne, at fra den og den dag har de flyttet sammen som gifte. Den frivillige sammenslutning mellem to i kjærlighet det er jo igrunden det eneste virkelige, ideale, guddommelige egteskap. Statens eller kirkens sanktion har jo intet med selve egteskapet at gjøre, men kun med de tvendes stilling i borgersamfundet som medlemmer av en stat eller kommune. Men slike ytringer gjaldt vel dengang, som de endnu gjælder, som revolutionære.

Jeg har før omtalt, hvor fint og varsomt Ibsen tok paa min bok „Han og ho", og det uagtet den var skrevet paa landsmaal, som han hadet. Vi kom ofte i *disput om maalstrævet*. En gang blev han saa hidsig oppe i den skandinaviske forening, at han tok en stol og kylte den efter mig med utropet: „Din forbandede stril!" Men se — jeg bøiet mig til side ligervis som David for Sauls spyd, og stolen gik i væggen. Endnu værre blev det, da hans hustru tok parti for mig. „Ja naturligvis" ropte Ibsen — „du er jo ogsaa en stril". Hun var fra Vestlandet.

Imidlertid gik han og jeg samme aften arm i arm paa Corsoen, og den oprørte general inviterte de fiendtlige magter paa chokolade paa kafé Carlo, hvor slaget fortsattes dog uten spydkastning. Men hevnen kom over mig og maalstrævet i Ibsens følgende bok: „Peer Gynt", hvor general Huhu fra galehuset i Kairo forfegter Orangutangsprogets berettigelse. Da han netop den tid, jeg var der, samlet materiale til „Peer Gynt", maa jeg formodentlig ha inspirert ham til denne figur. Han opnaadde ogsaa at faa mig rasende, da boken utkom. Jeg skrev en række forbitrede artikler, hvori jeg drog mit glavind mot Ibsen.

Han opnaadde ogsaa den gang at reise den svenske del av den skandinaviske forening i harnisk mot sig. Der var utlagt paa foreningsbordet et illustrert blad, hvori var et billede av *Manderstrøm*. En dag blev der fundet en galge tegnet ved siden av portrættet, og strikken lagt om Manderstrøms hals. Svenskerne reiste bust. Der blev anstillet jagt efter forbryderen og — det viste sig at være Ibsen. Men Ibsen spartes for at bli hængt.

Siden jeg engang er kommet ind paa kapitlet Ibsen, vil jeg likesaa godt her omtale *anden gang* jeg traf sammen med ham. Det var ogsaa i Rom, og paa den tur jeg gjorde med min hustru, efterat jeg var kommet hjem fra min store forelæsningstur i Amerika i 1880. Han gik da ogsaa sine ensomme spaserturer i Roms gater. Og da vogtet man sig vel for at forstyrre grubleren; ti man visste, at han gik og spandt paa sine skuespil. Han var da ogsaa taus i selskap med mange; men kunde været pratsom og livlig paa tomandshaand eller i et litet utvalgt kompani, som var sat i stemning ved den herlige italienske vin. Da kunde Ibsen sætte sig paa sin høie hest og prange med de mest kolossale *paradokser*. Han hadde øiensynlig moro av at sætte sine paa-

stande paa spidsen og derved forarge sin menighet. Og mot sine landsmænd fræste han endnu som en sint kat. Jeg husker, hvor jeg maatte smile og ryste paa hodet, da han med det alvorligste ansigt sa: „Norge har da faat en god lov siden 1814, og det er kvaksalverloven. Ti nu kan man da nære det haab, at nogen flere tusen idioter kan bli slaat ihjel om aaret end ellers". Eller da han engang utbrøt: „Gid der snart blev revolution derhjemme; ti da skulde det være en av min største fornøielser at stille mig paa barikaden for at skyte ned norske odelsbønder". Er det ikke, som naar vi i „En Folkefiende" hører Dr. Stockmann ride grassat. Ibsen var oppositionsmanden til det ytterste, minoritetens mand imot de gamle, forældede sandheter. Den „kompakte majoritet" hadet han som pesten. Brandes kalder ham en „aristokratisk radikaler", og det er godt sagt.

Som han skriver i sit ballonbrev:

„Indtil da jeg i min stue
gaar med handsker af glacé;
indtil da jeg søger fredning,
digter fornemt paa velin;
det vil harme godtfolks slæng,
jeg blir sagtens skældt for hedning,
men jeg har en skræk for sværmen,
vil ej stænkes til af bærmen,
vil forvente tidens nærmen
i en pletfri bryllupsklædning."

Jeg har nogen optegnelser fra *samtaler med Ibsen,* som jeg her vil meddele, da de er karakteristiske for ham. Det første er datert 31te decbr. 1880. Det lyder saaledes: „Idag kom Ibsen og jeg paa tale om den franske politik, især om munkenes fordrivelse fra sine klostre. Ibsen beklaget dette meget og sa: „er det ikke det, jeg altid har sagt, at I repu-

blikanere er de mest tyranniske av alle. I respekterer ikke den individuelle frihet. Republikken er den statsform, hvori den individuelle frihet mindst kommer til sin ret."

Jeg tillot mig at bemerke, at naar staten betragtet baade klostrene, og det at munker og prester udelukkende hadde undervisningen i sin haand, som et kræftsaar for landet, fordi det holdt landet nede i overtro og oplærte det til fiendskap mot statsforfatningen, saa hadde staten ret til at bortskjære dette saar. Det skedde for fredens bevarelse, for folkets utvikling. Fremtiden vilde takke for det, og selv nu saa man, at de hadde majoriteten av folket paa sin side.

Ibsen: Majoriteten? hvad er majoriteten? den uvidende masse. *Intelligensen er altid i minoriteten.* Hvor mange tror De, er berettiget til at ha nogen meninger av dem, som er i majoriteten? De fleste er fæhunde. Om nogen aar vil i Frankrig legitimister eller bonapartister fordrive gambettisterne og gjøre alting om. Nei den individuelle frihet bør først og fremst beskyttes.

Jeg søkte at vise, at skulde hvers individuelle frihet faa lov til frit at husere, vilde det konsekvent føre til anarki. Majoritetens mening maatte dog betragtes som et uttryk for folkets daværende standpunkt og derfor maatte den ha ret til at fordre sine anskuelser repræsentert saavidt mulig gjennem love og statsformer. Jeg indrømmet, at alt nyt begyndte som en minoritet, fremsat gjennem en digter eller profet eller fremsynt statsmand, og at denne oftest blev bespottet, fordi han var forut for sin tid. Men denne minoritet burde dog arbeide paa at bli majoritet, fordi den da først kunde haabe at faa sine ideer gjennemført.

Vi gik over til at behandle forholdene hjemme, og Ibsen klaget over, at man aldrig vaaget at tænke eller utføre en tanke helt ut derhjemme, det blev bare til smaapluk. „De

eneste, som i grunden har min sympati" sa han „er nihilister og socialister. De vil noget helt og er konsekvente."

Rom, 1 januar 1881:

Vi talte idag om Bjørnson i anledning av hans sidste breve fra Amerika i „Dagbladet". Ibsen kunde ikke forstaa, hvorledes han kunde tale saaledes om Hjalmar Hjort Boyesen. Han kjendte og Boyesen personlig, og det var en snil og bra fyr, men nogen videnskapsmand, som kunde hævde en stilling ved noget universitet, var han da ikke. Han hadde jo selv meget ærlig sagt, før han overtok posten i tysk literaturhistorie, at han ikke var inde i emnet og hadde desaarsak faat et aars stipendium, men det kunde da ikke danne nogen videnskapsmand. „Bjørnson er merkværdig barnslig", sa Ibsen. „Naar noget er nye opdagelser for ham, tror han det ogsaa er det for alle andre. Og saa forlanger han, at alle netop skal se tingene gjennem hans briller. Dette kommer igjen selv i hans bøker. Man øiner bak figurerne Bjørnson og hans maate at tænke og se tingen paa. Vel kan han ta sine modeller og sine forhold ut av livet; men saa former han dem efter sin anskuelse. Dette gjælder selv en figur som Leonarda. Det er ikke livet selv, men Bjørnson som præker. Det samme er tilfældet med den tyske digter Schiller og det forstyrrer illusionen og den fulde nydelse av hans dramaer. Man hører altid Friederich von Schiller staa og deklamere bak Wilhelm Tell og Werner Stauffacher, mens dette aldrig er tilfældet med Goethe, hvor slet bygget end hans dramaer er".

Mit ophold i Rom sidste gang blev avbrutt ved en av mine sønners sygdom og død. Jeg maatte i hui og hast skynde mig tilbake. Min hustru var syk og maatte bli igjen. Men da jeg tidlig om morgenen drog med mit tøi til stationen,

hvem anden møtte mig end Ibsen paa en av sine ensomme spaserturer. Han var den sidste jeg saa, og hans deltagende ord, da han fik høre anledningen til min reise, og hans varme haandtryk glemmer jeg ikke.

Næste gang jeg møtte ham, var ved min *tilbakekomst fra Amerika i 1893.* Jeg holdt da i Hals' lokale en række polemisk religiøse foredrag. Ibsen overvar dem. Efter mit foredrag om spiritismen og reinkarnationen kom han hen og takket mig. Fra „Bygmester Solness“ ser vi, at Ibsen ikke var ukjendt med, og at han hadde interesse for okkulte fænomener. Jeg angrer paa, at jeg ikke besøkte ham under de følgende aar og talte mere med ham om disse ting. Men jeg var saa ræd for nu paa hans gamle alder at forstyrre og plage ham. Han blev vist mere end nok overhængt allikevel. Men han stanset mig ofte paa gaten, naar vi møttes og talte venlig med mig.

Naar jeg nu med vemod tænker tilbake paa Ibsen og hans virke, mindes jeg det smukke vers, som han i sin „Olaf Liljekrans“ lægger Torgjerd i munden:

> Hver den, som ejer en sangbund i sit bryst,
> han er hjemløs i dale, han er hjemløs ved kyst;
> i liens løvsal, paa den grønnende eng
> maa han synge og røre den dirrende streng,
> han maa lure paa det liv, som lønligt bor
> under fossens væld, ved den vilde fjord,
> maa lure paa det liv, som i brystet banker,
> klæde folkets drømme i toner og ord
> og klare dets gærende tanker!

Hjemreise og hjemliv i Bergen.

Efter mit *første* ophold i Rom, la jeg hjemturen over Florenz, Bologna, Venedig og Verona. Mine indtryk og oplevelser der har jeg skildret i min føromtalte bok. Jeg reiste over den vidunderlige Comosjø og Lago maggiore. Gjennem Airolodalen rumlet vi da i en *diligense.* Jeg hadde været om mig i tide og kapret en hjørneplads, for vi skulde tilbringe natten i denne lukkede skranglekasse. Ved min side hadde jeg en ung jente fra Schweiz. Hun skulde hjem til Zürich. Bent likeoverfor hadde jeg en høi, blond, vakker irsk dame, der hadde været paa fottur med sin bror. Om natten fik vi et forfærdelig veir. Det lynte og tordnet i ét, og regnen høljet ned. De stakkars hester slæpte diligensen frem gjennem de opbløtte veier. Stummende mørkt var det, veien kun oplyst av de knitrende lyn. Diligensen rumlet og støtte, og passagererne skumpedes mot hverandre. Det blev umulig at faa sove, især for dem, der ikke hadde vognvæggen at støtte sig til. Den *schweiziske pike*, min sidekammerat, slingret fra den ene kant til den anden, og hodet sat som løst paa hende. Jeg vovet da, saa godt jeg kunde paa tysk, at gjøre hende begripelig, at naar hun la sit hode paa min skulder, kunde hun finde støtte og maaske faa sove. Paa reise og under saadanne omstændigheter burde man ikke genere sig. Hun lot, som hun ikke hørte eller

forstod. Men en stund efter sank hendes hode stille ind mot mit bryst. Jeg slog armen om hende, og der laa da hun godt fortøiet. Men ret som det var, faldt et andet hode ned over mine knæ. Det var den irske pike, som i søvne var dalet forover. Jeg maatte sitte stiv som en pinde for ikke at vække mine logerende. Men saa opdager schweizerinden i søvnørsken, at hun har faat en rival til pladsen, og med egte kvindelig instinkt hugger hun sin klo i den irske pikes haar og lugger hende hjertelig. Denne skvætter op og drar sig skyndsomt tilbake. Schweizerinden hadde erobret valpladsen.

Denne *irske pike* blev jeg forresten gode venner med. Vi spiste middag sammen paa hotellet i Flyelen efter en halsbrækkende slædetur over St. Gotthardt over issvul, og slingrende paa randen av avgrunde, hvor det gik i susende galop for ikke at slingre utover. Ved hotelbordet var ogsaa en vigtig tysk professor, som utbredte sig over, hvor taknemmelig Danmark burde være, hvis det blev helt slukt av Tyskland. Da kunde det jo bli delagtig i alle das grosze Vaterlands velsignelser, og de vare mange.

Jeg svarte paa engelsk, for at vore irske venner kunde være med i samtalen: „Aa ja, det er samme ræsonnement katten fører, naar han siger til musen: kjære lille mus, kom nu her og gjem dig i min rummelige mave. Der er saa lunt og trygt derinde.“ Den irske dame sendte mig et forstaaende blik, og vi kom siden i passiar sammen. Hun betrodde mig, at hun var ivrig irsk maalstræver. „I hate the English!“ ropte hun. Jeg fortalte hende om det norske maalstræv, og samtalen endte med, at jeg blev invitert til deres gods i Irland. Jeg har ikke været der og kommer der heller ikke. Men billedet av denne ranke, staute, unge pike, opglødet av irsk patriotisme, med sit rike, gyldne haar, i sin blaa kaape staar ofte for mig.

Rik paa erfaringer og indtryk kom jeg tilbake til Bergen og blev nu lærer paa flere pikeskoler der. Jeg fik utgit „*Han og ho*“ og „*Ei slaastkjempa*“. Den sidste, hvor jeg driver gjøl med den norske beundring for kropslig styrke, selv om den er forbunden med største dumhet og det almindelige norske skryt, sendte jeg til Bjørnsons „Folkebladet“, men fik den tilbake fra ham med paaskrift: „Vi vil ikke slaas nu mere“. Saa kom den ut som særskilt hefte paa Giertsens forlag.

Jeg bodde hjemme hos *mine forældre* i min farfars forrige gaard paa Strandgaten. Men da hele min interesse nu var fangen av maalsaken, som mine forældre og alle „fornuftige“ folk ansaa for vanvid, der vilde ødelægge hele min fremtid, saa levet jeg ensomt paa mit værelse. Hver gang der i aviserne kom haanende utfald mot maalsaken, blev jeg stukket med det. Man haabet jo paa den vis at kunne trætte mig ut og paaskynde min omvendelse.

Min far var dog ikke saa likegyldig, som han lot til. En gang skulde jeg holde en 17de Mai-tale paa landsmaal i arbeiderforeningen. Jeg spurgte far, om han ikke vilde høre paa. Han blev imidlertid rolig sittende i sin lænestol og læste sin engelske roman. Han vilde visst ikke høre paa „det grautmaalet“.

Jeg fik siden høre av en kjending, at den som hadde ængstelig gaat frem og tilbake foran arbeiderforeningen og med spænding spurgt efter, hvorledes det gik, var denne selvsamme far. Men da jeg kom hjem, sat han naturligvis i sin armstol som før og læste. Han hadde ikke rørt sig av pletten, kan du vite.

I min ensomhet søkte jeg da trøst hos gamle *Jon Arason*, den sidste katolske biskopen paa Island og en hader av Danevældet. Han var som en gjenganger av den gamle sagatid. Emnet interesserte mig voldsomt. Det blev et

skuespil skrevet paa landsmaal og i de kjendte Oehlenschlägerske rytmer. Vinje bemerket ogsaa vittig: „Røsten er Jakobs, men hænderne er Esaus".

Imidlertid læste jeg dramaet høit for Bergens litterært interesserte publikum, hvor det blev meget gunstigt mottat. Det utkom 1867. Jeg begyndte ogsaa nu at omarbeide min første bondefortælling „*Torgrim*", som jeg hadde liggende i manuskript; men den utkom først 1872.

Forresten hadde jeg en herlig avveksling i mit ellers ensformige liv ved hver lørdag at vandre med min skreppe paa rygg en 1½ norsk mil op til *Fane prestegaard*, hvor min forlovede ventet mig, og bli der søndagen over. Paa veien ditop blev mangt et digt til. Og jeg var saa præcis i min vandring, at folk rettet klokkerne efter det langs veien.

Den 22de Mai 1868 stod *mit bryllup*, og av de mange telegrammer som indløp, husker jeg fortrinsvis et fra venner i Kristiania:

> Giv poesien, som du strødde i vaart liv,
> maa bløma fyr deg i ditt unge viv.

Vi levet da ogsaa som to kvidrende fugle paa kvisten i vort nye hjem paa Nygaard. Foruten mit skolearbeide holdt jeg to rækker *litteraturhistoriske forelæsninger* om norsk litteratur efter 1814. De blev godt besøkt, og jeg fik megen tak for dem.

Da jeg jo ikke kunde læse og skrive bestandig, og jeg hadet at sitte med ledige hænder (jeg har nemlig altid været en arbeidstræl), saa tok jeg mig for at gaa i *korgemakerlære*. Og jeg føler en viss stolthet ved at mindes, at jeg med mine egne hænder gjorde den vugge, hvori alle mine 7 barn har ligget. Mine aristokratiske slegtninge rystet sukkende paa hodet, naar de saa mig vandre rundt paa byens torv og gater med mine vidjer og korge paa

armen. De kunde ikke forstaa, hvorledes et saa svart demokratisk faar hadde sluppet ind i deres værdige familie. Tænk maalstræver og korgebinder! Men en fordel hadde dog dette: jeg kunde forsyne familiens yngste medlemmer med dukkevogne. Jeg vil forresten ikke skryte av mine korge. De hadde altid en tendens til at bli skakke.

Straks efter mit bryllup tok jeg en lang sommerferie, som jeg tilbragte sammen med min maalbegeistrede ældre ven *Henrik Krohn* og hans hustru paa den gamle gaard Loftesnes i Sogndal. Der i den frodige, friske natur med det klingende sognemaal rundt mig skrev jeg *Marit Skjølte*. Jeg regner den fortælling, sammen med den senere: „Den bergtekne", som den bedst skrevne av mine bondefortællinger, skjønt emnet er haardt og sterkt som en gammel saga. Den utkom i 1865. De er begge nu komne i andet oplag.

Krohn og jeg øvet os naturligvis i at tale landsmaal, og det faldt os naturlig der i Sogndal, hvor den friske dialekt duret som en musik i vore øren bestandig. Men i Bergen gik de vildeste skrøner om de gale maalstrævere og deres bedrifter. Ja da jeg hadde faat min første søn, meldte den bergenske krønike, at da man bød den nykomne hr. Ivar noget saa vassent som melk, slog han til flasken og ropte: „Eg vil ha nautakjøt!"

Forresten opnaadde Krohn næsten at gjøre mig kvalm over maalstrævet den tid. For han kunde ikke møte en kall eller kjerring paa veien, uten at han skulde stanse dem og slaa en prat av, der altid endte med et foredrag om hvilken skat de eiet i maalet sit. Og han blev aldrig træt av at male det samme opigjen og opigjen. Jeg har aldrig møtt en mand saa begeistret, saa trofast og opofrende for den sak, han hadde git sit hjerte, som Henrik Krohn.

Mit idylliske liv i Bergen blev avbrutt ved et brev fra

Christopher Bruun, som da hadde oprettet en folkehøiskole i nordre Sel i Gudbrandsdalen. Han bød mig plads der som medlærer med en aarlig gage av 200 spd. (800 kroner) og et privat tillæg fra ham av 50 spd. Tilbudet var i mangt fristende; ti efter studentertoget og mit bekjendtskap med den grundtvigske kreds, stod folkehøiskolegjerningen med en viss glorie. Men hvorledes turde jeg forlate en sikker indtægt av mellem 2—3 000 kroner, nu da jeg hadde stiftet familie og alt hadde faat et barn? Jeg skrev derfor sukkende nei. Men Bruun fridde igjen. Han skildret for mig, hvor litet man trængte for at leve deroppe, hvilken udmerket anledning der var til at studere modeller til mine fortællinger, hvilket vakkert maal der var i Sel, hvilken stor gjerning folkehøiskolen hadde o. s. v. Dette var jo at ta mig paa min ømme side.

Jeg hadde længe studert paa at kunne finde en plads, hvor jeg kunde tjene brødet og dog faa tid tilovers til min digtning. Da jeg var i Rom, traf jeg sammen med *ingeniør Størmer*, som nær hadde overtalt mig til at gaa i kompani med ham om et forsøk paa at lage træolje. Han hadde regnet ut til det ytterste, at et slikt foretak maatte kunne gi rikelige procenter. Jeg skulde ikke ha noget med produktionen at gjøre, bare besørge utsalget og føre bøkerne. Heldigvis strandet denne plan paa, at min far, som skulde sat pengene i forsøket, var klokere end jeg og motsatte sig aldeles. Størmer, som forresten senere viste sig at være en genial mand, flygtet fra Rom, fordreven av „madonnaer og lopper", som han sa, og hans forsøk gik i vasken som ikke lønnende. Jeg synes, jeg ser mig selv staaende bak disken i et lugtende træoljeoplag og addere talrækker, jeg som neppe kunde lægge 2 og 2 sammen. Jeg hadde visst blit en briljant krambodkar.

Da tilbudet kom fra folkehøiskolen, stod jeg forresten paa nippet til at søke en klokkerpost i Bergen, og blev nu en stund tvilraadig om jeg skulde vælge mat eller idé. Jeg hadde før forgjæves søkt at komme ind i „statens store fæhus“, som Vinje uttrykte det. Jeg hadde nemlig, efter jeg var blit kandidat, søkt 5 forskjellige poster ved statens *lærerskoler eller seminarier*, men yngre kandidater, tildels med daarligere karakterer til embedseksamen, var foretrukket. Jeg kunde ikke begripe dette, indtil min onkel stiftamtmanden betrodde mig under taushets løfte, at grunden var maalstrævet. Autoriteterne var bange for, at jeg skulde misbruke en saadan stilling til landsmaalseksperimenter. Harm over dette lovet jeg mig selv, at jeg herefter ikke skulde mørkne departementernes kontorer med mine ansøkninger — et løfte jeg og har holdt.

Nu var det altsaa tilbudet fra *folkehøiskolen.* Jeg forebragte saken for min hustru, og hun erklærte sig villig til at følge. Men jeg syntes nok, at hendes far ogsaa burde ha et ord med her. Jeg skal aldrig glemme den tillid, han viste mig, da han sa: „Føler du kald og lyst til denne gjerning gutten min, saa gaa; for jeg tror,“ la han muntert til, „at om man sætter dig paa en øde ø, saa vilde du paa eller anden maate klare dig til et utkomme.“

Jeg hadde ogsaa andre ting, som holdt mig tilbake i Bergen: kjærligheten til denne min originale fødeby, og til skolegjerningen der, vestmannalaget, den tilhørerskare, som jeg efterhaanden der hadde oparbeidet. Men endelig blev alle broer avkastet, mine skoleposter opsagt, og vi reiste, min hustru, jeg og vesle Ivar op til det uvisse, til frisk luft og husmandskost. Jeg har aldrig angret dette valg. Men før jeg gaar over til at dvæle ved folkehøiskolegjerningen, maa jeg stanse en stund ved min stilling til maalsaken den tid og nu.

Min stilling til maalsaken.

Jeg skrev altsaa mine første fortællinger paa landsmaal. *Hvorfor* gjorde jeg det? Jo, av Bjørnsons „Ei faarleg friing" hadde jeg faat et levende indtryk av, hvor fortællingen vandt i sandt, naturlig, farverikt uttryk, naar norske bønder skildredes i det sprog, som var deres naturlige, i bondesproget. Som bergensk gut, der hadde indsuget klangen av Strilemaal, Hardangermaal, Sunnfjord- og Sognemaal paa gaterne og paa frugtjagterne og paa baaterne, hvor disse bønder færdedes, faldt det mig let at studere disse maalfører og gjøre mig til herre over den skriftlige form, der var fremstillet av Ivar Aasen som den rensede generalnævner av disse dialekter. Og da nu den nyvakte nationalfølelse drev os alle til interesse for og studium av bondelivet, saa havnet jeg, som de mange andre, i bondefortællingen og landsmaalet. Men aldrig var det min tanke hverken den gang eller senere, at dette landsmaal skulde fortrænge vort skriftsprog som litteratur- og talesprog i byerne. Dette ser jeg — og er glad over — av min brevveksling med Henrik Krohn under den heteste maalstrid.

Henrik Krohn var den mest brændende ildtilbeder av landsmaalet og bondekulturen og den naivest troende paa bøndernes muligheter, som jeg har truffet. Men i hans beundring blandet der sig en hel del av det wergelandske

danehad, hvad man kan se av følgende brevcitater. Da den dansk-tyske krig brøt ut, skrev Krohn saaledes i et brev til Bergensklubben i 1864: „Eg protesterar fyrst mot den blinde einstødingskapen, som framset saki slik, at *Danerne* hava all retten paa si sida. Takkat vere danske revekrokar er saki vorte dugeleg ugreid, men etter alle diplomatiske skriv er det daa skynande, at *Tyskarne* aatminsto hava den *formlege* retten. Uhøvelegt er det difyre aa kalla Tysken røvar, naar han berre krev, at Danerne skal gjera si skylda aat skriven lovnad. Urett er det av Dansken aa fara aat lik mannen, som reiv skuldbrevet sitt sund, daa han inkje hadde hug aa bitala. Og enn større urett hava vore uppstyringsmenner, som vil tvinga folket vaart aa spilla blod og velferd fyre ei sak, som inkje eingong kann kallast rettfør. — — — — Tyskland vil visst aldri av seg sjølv verta Noregs uvin. Tvertimot er det etter alle merke den beste von, at vaar tjodlege framgong, som Danerne vil kjøva paa alle maatar, vil verta stydjad med deira beste samhug. Kvifyre daa vekkja tjodarhatet ved aa kasta seg inn i ein unaudsynleg krig med eit frendfolk?

2) Protesterar eg mot, at me er skulduge aa hjelpa dei saakallade danske brøder. Ja som gode brøder synte dei seg, daa dei gaavo burt heile Noreg i 1814. Som gode brøder syna dei seg den dag i dag, daa dei sitja inne med Island, Færøyarne, sagabøkerne vaare, gullet og sylvet og alt hitt tjuvagodset. Som gode brøder syna dei seg, naar dei vanvyrda vaare vitenskapsmenn, vanvyrda vaart tjodlege starv, vanvyrda gode raad fraa regjeringi vaar o. s. v. Alt detta skulde me inkje bert gløyma, men attaat til attergjeld vera skulduge aa sturta vaart fedraland inn i ein faarleg krig. Me skal atter røyra oss sjølve inn i slavelekkja og, liksom advokat Dunker i folkemøtet attaat kyssa henne?

Eg vil protestera mot slik landssvik, solenge der er ande i meg.

3) Protesterar eg mot, at me skal hjelpa Danmark av den uhøvelege grunnen, at me trengja til aa hava Danmark til motvigt mot Sverike. Aldri vil me tru, at Sverike skulde verta so ulik seg sjølv, at det mot alle sogulike døme skulde brjota sitt ord mot grannen sin. Aldri kann Sverike verta so stuttsynt, at det paanytt vilde freista aa renna horni sine mot Noregs fjell. Og um so galet skulde henda, hava Normennerne fyrr synt, at dei kan hjelpa seg sjølv. Og minst av alt var det verdt aa lita paa Danerne, som i heile si saga hava synt, at dei ingen samhug hava utan fyre sjølve seg. Det syner, kor liten kjærleike *dei* hava aat sambandet med Sverike, som kasta slike gloande brandar inn til grannen vaar. Vilde dei berre samanlikna dei 50 aar, me hava voret i samband med Sverike med dei 400 aar, me voro ihop med Danmark, so vilde dei skyna, kvat samlag som nyttar oss best. — Eg protesterar mot den daarskapen aa byrja ein kostall krig no, og at Kristianiafolk i sin framføring aat kongen talar i folkets namn. Er det nokon i Noregs land, som er ukunnug um folkets tankar og kjenslor, so er det det sokallade norske studentarsamlag. Er det nokon, som er unorsk og ufolkeleg i si gjerd og sin samhug, so er det Kristianiafolket, som enno med lengtande hjarta heng ved dei danske kjøtgrytor."

Det samme danskehad kom ogsaa frem i Krohns *mistro til de danske folkehøiskoler.* Den gang jeg vilde fare til Askov folkehøiskole, skrev Krohn i et brev datert Mars 1870:

„Eg lyt segja deg, at eg inkje kann skyna detta, at du vil fara til Danmark. Eg kann inkje skyna, at ein i Danmark skal søkja bot fyre den tingen, at ein synest vera ufør til aa

naa fram, so som ein vilde, til norske bondegutar. Eg trur, at du heve rett, naar du meiner, at det er byuppalingi og byvisi, som legg hindringar i vegen din som lærar fyre norske bondegutar. Men korleids skal du daa finna bot, der som just bykulturen og det unorske heve si rot? Og so i dei grundtvigske skularne, det danskaste av alt danskt! Det skulde daa vera aa læra, korleids ein *inkje* skulde fara aat. Eg trur gjerna det, at ein paa ein viss maate dernede kann læra seg til aa skruva folk upp, læra seg til aa faa ungdomen med sig uppaa frasepunktet. Men kjære ven, det er just detta me inkje vilja hava men myket meir strida imot med nebb og klør. Her er nettupp den unorske sykja, som eg trur alle grundtvigske skular lida under her i landet. Nei Normannen maa takast paa ein annan maate, stød og still og faamælt som han er, og so som naturi tvingar honom til aa vera. Ein norsk bondegut lyt hava ein seig og sterk fjellstav av hattel, naar Dansken kann hjelpa seg med ein grann sprettestav av pil til aa leika seg med etter dei flate vegjerne hans".

Mit tilsvar til Krohn maa jeg her citere, da det klargjør min stilling til maalsaken.

„Du stride, harde Sogning, du stokk- og steinblinde og dauve maalmann! du skal hava takk fyre brevet men inkje fyre det du skreiv. No skal til løn ein slik dansk eim slaa imot deg, at du skal faa hoste og taaror i augom og so baketter krossa deg yver denne „vonfulle guten" som er slik erkekjettar. For Danmark elskar eg, som var det mitt eiget land, og kann eg inkje draga sverdet fyre det paa vollarne nede i Slesvig, so skal eg i det minsto „bruka munnen" so godt som eg kann til aa verja det mot slike nidord som dei du slengde ut."

Her kommer da et utlegg om Skandinavtanken, som jeg

ikke vil trætte mine læsere med. Og saa fortsætter jeg: „Og me er inkje systkjen segjer du? kor motvilje og fordom daa kann dimma synet paa folk! Eg berre nemner ein ting: *maalet*. Der kann daa vel ingen neita, at dei tri skandinaviske maal høyra ihop. Hugsa paa, at desse tri altid kunde skyna kvarandre. „Danske tunga“ aatte dei alle. Hugsa paa, at desse tri stendigt flaug saman paa vikingaferder i gamle dagar, reiv Normandi aat seg og busette seg der isaman. Hugsa paa, korleids dei stendigt hava havt basketak med kvarandre, til dess dei hava „sleget seg ihop“ som ein dansk skald segjer. Og no kjem du traavande med denne lange remsa um alle dei saar, som Danmark slo oss i Oldenborgtidi. Men var det daa det danske folket, som gjorde detta? Og skal borni i tjugande led lida fyre forfedra synder? Danmark leid vel so myket som Noreg i Oldenborgtidi. Det fekk maalet sitt og skikkerna sine fortyskade. Men no heve det danske folket vaknat, og no standa dei unge, vonfulle gutarne ferduge til aa reinska maalet sitt, liksom me freista aa sopa reint vaart tun. Gamle saar skal me inkje ripa up atter, og me skal inkje vera blinde fyre, at me hava fenget myket godt fraa Danmark. Danmark heve givet oss friskt liv i bokavl og kunst og ein høg kultur, som me no hava havt ihop. Du maa inkje her koma og segja: ja men detta er nettupp det verste, det var *dansk* kultur me fekk. Kultur er kultur, anten han er fransk elder spansk. Han eig eit aalment innehald, som kvart folk skal setja sitt innsegl paa. Detta hava me endaa inkje til fullnad gjort; men kultur eig me og kulturen kann inkje drivast ut, um maalformi skifter.

— — Og so røder du um, at dei svivyrda stræevet vaart. Eg heve aldrig funnet svivyrding av maalet vaart i Danmark. Dei hava lydt etter det, eg hadde aa fortelja um den saki

med aalvor og hugnad. Men veit du, kven som kjem med svivyrding? jau det er Normannen det, denne „ætling av Haakon, Olav, Tambaskjelve“ — jau ein fræg ætling! Eg held inkje stort paa det norske folket, det er eit klent folk i mange stykke. Men det er *mitt*, og so lyt eg bala fyre det det vesle eg kann. Men fyre „dei blaute Danerne“ stryk eg av huva. At dei hava merg i bein, det hava dei synt no i Slesvig. Endaa fienden laut ganga ved: „desse gutarne slaast som drustelege karar“. Og det endaa til „dei veike Kjøpenhamnarann“.

Kvar vil du av med maalstrævet dit du? kannhenda flytja til Nordkap og stengja deg ute fraa all verdi? For eg kjenner liksom paa meg, at du inkje vil hava stort aa gjera korkje med svensk elder dansk. Men du trur daa vel inkje, at det vil koma ei tid, daa inkje dansk vert leset paa skulom og kjend likso godt som norsk maal. Me kann inkje brjota av det, som hundrad av aar heve skapt, og um me kunde, *so vil me inkje.* Blomen maa hava sol og regn utifraa, skal han veksa, og inkje stuvast ned i ein myrk kjellar. Dei tri nordiske land maa søkja ihop. *Kvar maa eiga sitt*, men dei maa arbeida med kvarandre og verta til sæla fyre kvarandre. Detta er den store tanken, som heve framtidi fyre seg, og som difyre inkje er berre ordleik.“

Som karakteristisk for en viss ring av maalstræverne paa den tid, vil jeg og nævne deres *mistro til byfolket* og til al *utenlandsk paavirkning*. Da jeg opholdt mig i Rom og hadde sendt hjem et digt om pave Pius den niende, saa skrev Krohn til mig:

„Eg vil bidja deg vera var um deg og ap inkje for myket etter andre kunstmenner. Stil inkje for myket paa byfolket, naar du skriv, hav det norske folket fyre augo dine. I din stad vilde eg vera mistruen paa den lukka du gjerer

med dikti dine hjaa byfolket, medan Vinje inkje ein gong kan finna forleggjar fyre meisterverket sitt. Eg vilde du inkje skulde gløyma, at ein norsk diktar, serlega ein bymann, heve myket meir aa læra her heima enn nede i Rom elder andre storbyar ute i verdi. Fyrst daa, naar du kjem detta i hug, kann du draga det rette gagnet av aa ferdast ute. Eg vilde du skulde gjøyma paa dei kostgriper og glimesteinar, du finn ute i heimen, til dess du kjem heimetter og lever deg inn i folket. No vilde eg, du skulde producera so litet som mogelegt og slett inkje fyre byfolk. Naar du no vilde skriva nokot nytt, so vilde eg, at du beint skulde tenkja paa bonden. Paa den visi knyter du bandet fastare millom deg og nordmannsskapen. Eg trur, at det kunstnarlivet i Rom er vel lagat til aa skjemma folk ut. Det er faarlegt aa leva seg for myket inn i kunstheimen. Ein kann lettlega koma til aa gløyma heimen av kjøt og blod, og sidstpaa er det daa berre i samband med livet i tidi, at al heimsens kunst og skaldskap heve nokot verd."

Til det svarte jeg den gang, som jeg vilde svaret nu:

„Du segjer, eg skal inkje stila for myket paa byfolket men helder paa *det norske folket.* Men er daa inkje byfolket og det norske folket? Du nemner Vinje. Men er det inkje nett millom byfolket, Vinje heve sine lesarar? Kor mange bønder les vel „Dølen"? Nei hjaa byfolket maa vaare diktarar endaa finna sine fleste lesarar, av di byfolket heve størst upplysing, og heve meir hug og trong til aa lesa. Ein maa hava daning til aa vera diktar. Hadde Vinje altid voret gjætargut elder bonde, hadde han inkje skrivet „Storegut". Ein diktar, som berre skulde skriva fyre bonden i vaart land, kom til aa svelta ihel, daa bønderne litet kaupa bøker. Og er han rett diktar, vil hans givnad snart sprengja den tankeringen, der vaare bønder endaa liggja. Ein diktar

heve heile verdi til sin heim, so langt som hugen hans kann spila vengjorna. Og dess meir han kan skoda og lesa av det, som er stort og fagert, dess meir vidkar han og sitt diktarsyn. Aa setja upp eit gjerde og segja: innanfyre grinderna av denne kveen skal du reika, det trur eg inkje kann kvessa hans diktarhug. Heve nokot teket honom, so maa han hava løyve til aa dikta um detta. Og han lyt inkje spyrja fyrst: ligg no dette emnet og innanfyre dei tronge fjelli, der du var barnefødd. Shakespeare skreiv Othello og Hamlet, Goethe Torquato Tasso attmed Gøtz, Bjørnson skreiv Maria Stuart, og Vinje den engelske boki si. Du maa tilgiva meg, at eg fyrst vil vera *diktar*, so *maalmann*. Du ser ut til berre aa vilja ha meg til maalstrævar. Men eg vil inkje tygla hestarne, eg vil inkje binda vengjorna, eg vil inkje gjera synd mot honom, som heve givet meg diktargaava. Og som diktar maa eg taka dei emni, som byd seg fram. Stig det braadt emner upp fyre meg, som taka svevnen fraa meg um notti, og som plaga meg um dagen, so hev eg inkje lov til aa segja: „burt med detta, for det vil bønderne heima inkje skyna, du vil inkje gagna maalsaki med det.“ Og aa segja, at den norske klædnaden inkje høver utan til norske emne, det var det same som aa drepa maalsaki. Duger inkje maalet til aa bera fram dei aalmenne kulturtankarne, so kann det aldri duga til aa verta Noregs maal. Difyre brukar eg den norske kjolen, anten eg skildrar norsk natur og folkeliv elder eg skildrar livet i Italia og Spania. At eg endaa treng um aa studera bondelivet og kjempevisorna og eventyri, det kann ingen vera meir sams med deg i enn eg. Der skortar det meg endaa myket.“

Det var dog ikke bare min forelskelse i landsmaalets velklang og kraft, som drev mig over i maalleiren, det var *harmen* over, *hvorledes bønderne paa den tid blev behand-*

let og betragtet av byfolket. For gutterne i Bergen at sende et spark i bakenden paa en stril med skindbukse eller herme efter en sogning var en almindelig sport. Og bønderne søkte derfor ydmyge at knote saa godt de kunde. De fandt sig taalmodige i at bli foragtet og i at betragte sit eget sprog og liv som simpelt.

Det gjaldt nu om at reise bøndernes selvtillid og selvagtelse. Og der har *maalsaken gjort underverker*. Kom nu og gjeip over den herlige sognedialekten eller spænd en stril i skindbuksen! Det er utrolig, hvor fort det norske bondefolk har utviklet sig i selvbevissthet. Nu er de stolte av sin bondedialekt og bruker den frit i byerne uten at knote. Nu har de drevet frem skoler paa landsmaal, nu holder de politiske møter og deltar med interesse i utviklingen av bygdens økonomiske fremgang. Nu forlanger de, at embedsmænd skal kunne forstaa deres sprog, uten at de skal være nødt til altid at knote. Til alt dette har maalsaken bidradd kraftigen, og deri ser jeg dens største betydning. Men fra dette at arbeide hen til, at landsmaalet skal bli fremtidsmaalet ogsaa i de norske byer og i literaturen, er et langt sprang. Man kan ikke bytte et sprog, som man bytter en skjorte, eller forandre det ved en stortingsbeslutning. Sprogets utvikling maa gaa sin jevne vekst under paavirkning av de forskjellige aandsretninger, der kommer rindende som fjeldbække over den norske jordbund. At vort nuværende skriftsprog derfor vil undergaa store forandringer, paavirket av dialekterne og landsmaalsliteraturen, er uten al tvil. Men det at tale om at *bytte* sprog, synes mig barnagtig. Selv om man kunde dette, vilde landsmaalet ikke endnu staa færdig til et saadant bytte. Det er ikke bearbeidet i de forskjellige grener, hvori skriftsproget lægger sig som en bøielig og naturlig dragt om tanken, for eksempel i

videnskabelig og filosofisk retning. Arbeidet her er endnu i begyndelsen og maa i mange henseender staa som et filologisk forslag, der først skal godkjendes av hverdagsbruk.

Dermed er jo ikke sagt, at landsmaalet ikke *kan* bli brukbart i de nævnte retninger, men det *er* det ikke endnu. Dialekterne har jo ikke været brukt paa disse aandens felter, fordi bøndernes dannelsestrin ikke har fordret en saadan bearbeidelse. La landsmaalet først bli bøielig og naturlig ogsaa der og indøvet i vor bevissthet og i vort øre, saa kan der være tale om noget bytte, om saadant fordredes.

Som det nu drives, er der betydelig *overdrivelse,* synes det mig, baade i *maalstrævernes paastande* og *agitation.* Naar jeg nu læser igjennem, hvad jeg den gang under maalkampen skrev, maa jeg ofte smile; ti jeg gjør mig skyldig i mange overdrivelser og uefterretteligheter, som jeg nu dømmer hos nutidens maalmænd. Harmen over den foragt, som den tid vistes bondedialekterne, drev mig til harmfulde gjensvar, som jeg nu ikke vilde kommet med. Skjønt det kunde nok passe, hvad jeg skrev om det norske sprogs tilstand og stilling den gang:

Han er no træl, han som fyrr var fri,
som tjoven han maa seg løyna,
den eine lurva ho slær den hi
og hjelpa vil ingen røyna.
Han sat som konung ved fulle krus
og drakk med Svensken og Dansken dus,
og no — no tiggar han biten
fraa bordet i eiget hus.

Men mange av de utfald og ukvemsord over det danske sprogs herskerstilling her hos os kunde jeg sparet mig,

Forskjellen mellem landsmaalet og skriftsproget ligger ikke saa meget i sproglyden som i *stilen.* Vort skriftsprog har

saa mange maater været unorsk i sin stil. De lange perioder, de indviklede sætningsforbindelser, den hyppige bruk av fremmede ord, den forskruede uttryksmaate er unorske og laan fra tysken. Men alt dette kan rettes paa og er allerede i meget rettet paa. Riksmaalsstilen har undergaat en underbar forandring til det bedre siden fader Holbergs tid. Og den utvikler sig nu mere og mere henimot norsk stil, takket være landsmaalsliteraturen og maalsaken. Ti det gamle snak, som jeg selv vist i sin tid har gjort mig skyldig i, at det danske sprog er et vidt forskjellig, fremmed sprog fra det norske, et sprog, der ikke kan tjene som et egte uttryk for den norske aand selv i en fornorsket form, det snak er betydelig overdrevet. De tre skandinaviske sprog har altid været og vil altid bli kun at betragte som tre dialekter av den samme sprogstamme. At sammenligne sprogstillingen hos os med sprogstillingen i *Finland* f. eks. eller i *Belgien*, hvor fransk og flamsk kjæmper mot hverandre om herredømmet, det er og blir bare en tilsnikelse og usandhet. Ti i disse sidste land er det to vidt forskjellige sprogstammer, som strides, to stammer, som sproglig staar stik motsatte, og som aldrig kan smelte sammen eller paavirke hverandre. Hos os derimot er forskjellen kun en utpræget dialektforskjel. Og naar vi nu sammenligner Holbergs dansk med f. eks. Asbjørnsens eventyr eller J. B. Bulls Østerdalsfortællinger eller Ansteinsons Hedemarksfortællinger, saa ser vi, hvorledes fællessproget hos os har utviklet sig henimot rensning og fornorskelse, og hvorledes det taaler paavirkning av dialekterne, hvad der viser, at det er i levende vekst og ikke stillestaaende og stivnende. At det ikke er vanskelig for bondegutter, som kommer til byen enten som studenter eller butikfolk eller som arbeidskarer at glide over i bysproget, det viser sig i, at det om en tid falder lettere for dem at uttrykke sig paa

riksmaal end paa landsmaal. Jeg har hørt flere av dem, baade studenter og stortingsmænd, forsøke at holde taler paa sin hjembygds dialekt, og de *kan det ikke,* det høres som knot, fordi deres dialekt ikke er oparbeidet og falder naturlig i de emner, de nu vil tale over. Jeg husker fra mig selv, den tid jeg og Henrik Krohn øvet os i at tale landsmaal paa vore spaserturer, hvor unaturlig det i grunden faldt os, hvorledes vi, kanske ubevisst, oversatte i stilhet fra vort almindelige bymaal, fordi landsmaalet ikke var oparbeidet endnu i de emner, vi vilde behandle. Anderledes blev det, naar jeg syslet med mine bondefortællinger. Der la landsmaalet sig som en naturlig klædning omkring naturskildringerne, bøndernes tale og hele sceneriet i boken og gav den rikere farve.

Naar vi derfor i vore dage ser *professorer* ved *Kristiania universitet* holde foredrag paa landsmaal for lutter riksmaalstalende, saa synes det mig ikke alene unødig, men unaturlig. Det hemmer istedenfor at fremme hensigten med deres foredrag, som jo var at belære og ikke paatvinge sine tilhørere en form, der falder tung baade for taler og tilhører. Hvor man lever i en fjeldbygd derimot og skal virke mellem dialekttalende, vilde det være godt, om man kunde bruke enten dialekten eller landsmaalet. Man kommer derved nærmere til hjertet hos dem, man ønsker at paavirke. At embedsmænd utover landet forstaar og saavidt mulig bruker enten dialekten eller landsmaalet, tror jeg er bare godt, de kommer derved sine folk personlig nærmere. I min tiaarige praksis som folkehøiskolelærer brukte jeg altid landsmaalet ved min daglige undervisning. Og i de gudstjenester, jeg stundom holdt paa folkehøiskolen paa Sel, naar der ikke var messe ved kirken, brukte jeg ogsaa altid landsmaalet. Det faldt der naturlig, fordi jeg var omringet av lutter dialekt og selv

var fortrolig med den. Men at snakke landsmaal midt i tykke Kristiania, omringet av bare bytalende, det vilde bli unaturlig og affektert.

Der vil endnu en lang tid bli talt og skrevet paa dialekt, paa landsmaal og paa riksmaal ved siden av hverandre, likesom der i Danmark vil bli talt og skrevet paa jydsk, sjællandsk og fynsk ved siden av skriftsproget, fordi dette fremgaar naturlig av tingenes nuværende stilling. Men hvortil denne hidsige agitation, som nu paagaar? Hvortil disse riksmaalsforeninger og landsmaalsforeninger, som fører krig mot hverandre som motstandere? Kan ikke de, som ønsker det, i fred faa baade tale og skrive landsmaal? Folk behøver jo ikke at læse det, de skriver, eller kjøpe deres bøker, hvis de ikke vil. Og omvendt, kan ikke riksmaalsmænd faa være i fred med sit uten hadefulde slængord fra de landsmaalsskrivende? Netop fordi sprogstriden ikke er som i Finland mellem to vidt forskjellige sprogstammer, men mellem to beslegtede dialekter, maatte gnidningen mellem de to retninger kunne foregaa uten for stort knirkeri. Hvilken sprogform endelig skal gaa ut av denne sprogmølle, vil saa fremtiden vise.

Jeg tror, at man lægger for stor vegt og betydning paa selve sproglyden, selve formen. Enten man siger stein eller sten, saa er da ikke dette nogen „Haupt-und Staatsaffaire". Stilen, selve sprogsammensætningen er vigtigere. *Indholdet maa altid gaa foran formen.* At meddele tanker, der kan oplyse, klargjøre, berike paa alle felter, maa dog være hovedsaken. Mine mange reiser, hvor jeg har færdedes mellem fremmedtalende folk, som jeg ikke kunde komme nær paa grund av, at jeg ikke forstod deres sprog, har lært mig hvilken forbandelse denne sprogsplittelse er, og hvorledes den hindrer samarbeidet mellem folkene. Jeg er blit mere

kosmopolitisk i mit syn nu end jeg var i maalbegeistringens tid i 60-aarene.

Sprogsplittelse staar for mig som en forbandelse. Jeg vil heller arbeide paa at utjevne end paa sprogfiendskap. Kunde man bare paavirke menneskene til at elske hverandre og samarbeide mere end de gjør, saa faar striden om sprogformen vike til anden rang.

Dette maa ikke betragtes som noget *frafald fra min kjærlighet til maalsaken.* Jeg er fremdeles glad over den fart, den har skutt, og at dens utvikling nu er lagt i de bondefødtes egne hænder, og at min sneploggjerning saaledes nu er til ende. Jeg er glad over, at skolerne i fjeldbygderne kan drives i landsmaalet, hvis dette ønskes; jeg er glad ved, at prester vil præke i det, hvis de kan, og dommere føre retssaker i det, hvis de magter, for jeg tror, at derved vil vækkes større liv og større interesse i bygderne, og at embedsfolk og landsfolk kommer hverandre nærmere. Men alt dette er ikke det samme som at fordre og fremtvinge landsmaalet som literatursprog og talesprog i byerne, og at se paa byfolket, der bruker riksmaalet som sit naturlige organ, som derfor mindre norske og tale foragtelig om *„indflytterfolk“*. Min egen æt er flamsk paa fædrene og tysk paa mødrene side, og bysproget er dog mit morsmaal, om jeg end har lært at magte landsmaalet. Men desuagtet vil jeg faa lov til at betragte mig som norsk. Det, som gjør en norsk, er da, at man føler sig med hele sin sjæl bunden til Norge og Norges interesser og Norges arbeide — ikke hvad sprogform jeg uttrykker mig i.

Jeg syntes, at her var pladsen til at utvikle min stilling til maalsaken nu, da jeg jo i sin tid stod som en av førerne for bevægelsen. Før jeg imidlertid begyndte, hadde der været en kraftig bevægelse i den retning i Bergen.

Det ældste maalstræv.

Præsident Christie, Jan Prahl, Henrik Krohn, Vestmanna-laget. Breve fra Garborg, Vinje og Kristian Elster.

Den navngjetne *præsident Christie* hadde vist stor interesse for bondedialekterne og hadde alt fra aar 1810 begyndt at nedtegne ord fra vestlandsbygderne. Han holdt paa med dette like til 1849, da han døde. Eftersom Hans Ross oplyser, indeholdt denne samling 20 000 ord. Den blev imidlertid liggende utrykt. Der laa ogsaa efter ham en samling: *norske gaator,* som jeg senere, efter familiens opfordring, utgav i utvalg. Min morfar, biskop Neumann, hadde jo og vist sin samhug med dette strævet ved at hjælpe Ivar Aasen til at faa utgit sin sundmørske grammatik. De yngre bergensfolk hadde saaledes en arv at løfte her. Men enkelte av dem fandt Aasens forslag til en normalform for simpel. De vilde bygge normalformen mere paa gammelnorsken. Sjælen i denne bevægelse var *Jan Prahl*, en kundskapsrik, aandfuld ung mand, men en aandsaristokrat av det reneste vand. Han hadde en rent sykelig elsk til gammelnorsken. Han utgav en ny bok: „*Ny hungrvekkja*“. Navnet var laget efter den gamle bispesaga: „hungrvaka“ fra aar 1200.

Boken var gjennemglødet av danskehad og av begeistring for den gamle norske kultur. Den var ment at skulle vække

hunger efter norsk maal og sed. Men den var skrevet i slik en gammel form, at faa kunde forstaa den, medmindre de forstod gammelnorsk. Og hungeren kom hverken saa sterkt eller snart, som disse drømmere haabet.

De fleste av maalvennerne fylket sig ogsaa omkring Ivar Aasen, da han var kommen med sin grammatik og ordbok. Prahl derimot forblev steil. Han skrev til Henrik Krohn fra Utrecht, hvor han hadde nedsat sig som øienlæge: „Det later til, at du har bragt det vidt i Ivar Aasens norsk. Jeg fordrager imidlertid fremdeles ikke den form. Jeg vilde fremdeles som norskskrivende vælge gammelnorsken."

I 1862 stiftet den unge maalfylking i Bergen *en klub*, hvor de samledes hver lørdagskveld, læste oldnorsk og utgav et haandskrevet blad, som de kaldte „Namnlaus". Medlemmer var *Henrik Krohn, Marius Nygaard*, senere rektor i Fredrikshald og Drammen, *Unger*, senere prest i Kvinherred, musikeren *Georg Grieg*, konsul *John Grieg* og læreren *Velle*. En stund var ogsaa jeg med der. Bjørnson hadde og været revet med i denne ringen og blev sterkt paavirket av den. Dog derom senere.

Den, som arbeidet mest ihærdig og selvopofrende for maalsaken, var dog *Henrik Krohn*. I 1866 og 67 utgav han: „*Ferdamannen*". Men han fik mer end en gang kjende, at det leiter paa at være sneplog. Ikke en skillings vederlag fik han for sit stræv. Og stundom maa han sukke ut som engang i et brev til mig:

„Eg heve stundom voret hugsjuk, av di det gjekk attlenges og inkje fram. Det er so undarlegt med det du, naar ein heve slitet tungt og trutt og skotet sit eiget til sida, naar ein heve offrat sine beste krafter og lagt al sin hug paa eit arbeid — daa sidstpaa aa ljota segja med seg sjølv: det var litet gagn i arbeidet ditt. Det slit i kjøt og blod slikt, og

gjerer hugsjuk og motfallen, men det var inkje nordmansvis aa kyta og klaga i andror. Eg sliter paa baaten, solenge det er maatt i armom, um eg enn ser det siga attende. Kann vel finna ei attebera og slita meg fram ein mole endaa. Finn eg inkje no, so let eg baaten siga um neset og smyg med inn i eikor viki og ligg paa glytt etter betre flodmund, naar straumen stilnar. Legg so i vegen atter, um Gud vil, rikare paa røynsla enn fyrste gongen."

„Dølen" tok vel mot sin vestlandske bror: „Ferdamannen". Han er bare ræd for, at den rene aasenske maalform skal skræmme de uvante læsere. Han skriver: „Den store lesemengd kann so litet med aa vera norsk, at du lyt lokka den til det som smaaborn med kakor, og di meir kjøpenhavnske kakorna er, di betre."

Henrik Krohn kunde ikke lægge sig paa latsiden. Neppe hadde han maattet lægge op „Ferdamannen", før han fik stiftet: *Vestmannalaget*, landets ældste maallag. Det var 22de januar 1868. Bestyrelsen blev: Henrik Krohn, Olav Paulsen, Georg Grieg, Hans Mo og Kristofer Janson. Hensigten var selskabelig underholdning. Ved sange, oplæsning, selvskrevne eller oversatte stykker paa landsmaal, ved sagn og kvæder fra de ymse fjeldbygder haabet vi at vække og vedlikeholde den nationale interesse. Vestmannalaget, som endnu er til, har hat stor betydning for baade det literære og nationale liv i Bergen. Vestmannalaget begyndte og det første tidsskrift paa landsmaal: „Fraa by og bygd". Det gik til 1878. Jeg har mange synder paa min samvittighet der, baade i form av taler, sange, avhandlinger og reiseskildringer.

Men Krohn var dog kraften, som drev hele urverket. Han skriver i 1870: „Ein kunde ynskja, at ein hadde mange hovud og armar som eit annat troll i eventyret og manna-

vit og mannadug i kvart hovud og kvar arm, for som det no gjeng, er det altid mangt, som vert ugjort. Ja den som kunde vera troll til kar.“

Krohn er en av de ædleste og varmeste idealister, jeg har truffet. Men derfor led han ogsaa mer ved skuffelserne, han maatte gjennemgaa, end saa mange andre. Bonden var ikke den ideale skikkelse, han drømte om, og de forstod ikke hans stræv med at løfte dem op til mere national selvbevissthet.

Jeg vedblev at skrive mine bondefortællinger paa landsmaal, og jeg kan ikke andet sige, end de blev vel mottat av det store publikum. Der var naturligvis en del, som følte det som sin pligt at drive gjøn med hele maalstrævet. Men saken gik sin jevne gang trods dem. Meget glædet mig et brev, jeg fik fra *Arne Garborg*, der den gang var skolelære i Hetland ved Stavanger. Brevet er datert 17de mai 1868, og lyder saaledes:

„Digter! De har ved Deres digterverker, som jeg alle har læst, henrevet mig til begeistring for Dem og Deres høie og hellige sak: det norske maals gjenopreisning. Vistnok er jeg endnu for veik til at kunne bruke Deres sprog, men De har paa det inderligste overtydet mig om, at dette sprog er mit som den hele nations morsmaal, og at man ikke kan vente, at den sunde, norske folkeaand skal reise sig til liv, før det igjen faar lov til at tale og synge i sit eget maal. Nu er der vaagnet et maaske ubeskedent ønske hos mig, og det er derfor jeg tar mig den ære at tilskrive Dem — det er et levende ønske om at eie et *portræt* av den største *norske* digter, som jeg allerede i aanden har lært at elske saa høit og se op til med saa meget haab om en saks seier, som nu er blit mig en livssak — — — Jeg vil slutte med hint store utrop fra vore gamle sagaer: „hold fram som du

stevner!" og jeg føler mig da forvisset om, at De engang vil se Deres vistnok møisommelige og hittil ikke altfor meget paaskjønte arbeide krones med den skjønneste frugt. Ved Deres herlige verker har De allerede vundet stort terræn hos den unge, opvoksende slegt ogsaa i min hjembygd, og med tiden vil hele den del av folket, som er noget oplyst, staa paa Deres side og flette laurbærkransen til Deres hode! Med de inderligste lykønskninger

Deres ærb. beundrer
Arne Garborg
(Skolelærer)

Hvor underlig det kan føie sig i verden. Nu har disciplen overfløiet mesteren, og jeg kunde ha lyst til at „flette laurbærkransen" til Garborgs hode, hvis jeg turde bruke dette høitidelig teatralske uttryk.

Fra aar 1885 har jeg et andet brev fra Garborg, hvor han ved siden av saker av privat natur skriver til mig i Amerika: „Deres sidste historie i „Nyt Tidsskrift" (en bygdekonge, av samlingen: „Præriens saga") var fortrinlig og har gjort lykke her. Det maa være et ganske underlig liv, De er oppe i derhenne. Mine sødskende fortæller mig, at De har læst op for folk et og andet av mig. Jeg er taknemlig derfor; ti De kan læse. Det er ogsaa godt for maalsakens skyld. Med denne ser det ud til at skulle gaa rigtig godt nu. I, gamlekarerne, har saadd med sut og stræv. Vi yngre har allerede meget bedre dage, og den tid kommer, da der vil høstes med frydesang. Saken er kommet paa tapetet ud over hele landet, og paa samme tid har vi et maalvenlig storting og en maalvenlig regjering. Lykke til Deres vakre og vanskelige arbeide. Jeg for min part lever noksaa bra, skjønt statsrevideringa er ikke videre morsom. Det staar tvilsomt

med Kiellands digtergage — det er sidste aar i valgperioden. Idag har tinget styrtet Daae — i anledning protokolsdiktaminet. Ellers alt rolig.

Deres hengivne
Arne Garborg.

Fra *Vinje* fik jeg ogsaa et brev under maalstriden, og da det er betegnende baade for hans stilling til det bergenske maalstræv og til mig personlig, meddeler jeg det her.

Det er datert 3 Mai 1869 og begynder saaledes:

Beste Janson!

Nettupp idag las eg ut ned i athenæet dine fyrelesningar over meg i Bergens Tidende og eg vilde vera ein urimeleg mann, um eg ikkje takkad deg baade for velviljen og dugleiken din. Om du derimot heve rett eller ei kann eg ingi meining hava. Elles synes eg eit og annat baade er for godt og for vondt; men detta kvittar so ut, at alt det gode stend atter, som eg maatte ynskja vert den endelege domen over meg.

Eg finn no eit godt aaføre til aa fortelja deg (og Krohn) det, som eg lenge heve tenkt paa, nemleg kvi eg ikkje i Dølen talar um Dykkar arbeid. Detta kjem fyrst av det, at eg, som er uppe i so mange ting, ikkje heve rukket leset dikkon so grundigt, at det var forsvarlegt aa skriva. Og so kjem det av det, som du sjølv slær paa, at eg er nokot serskild i mit nationale syn, at eg kunde bli urettferdig mot dikkon. Og so segjer du sjølv, at poeter ikkje ero gode kritici. Tingen etter mi meining er no elles den, at du, og visst Krohn med, ero so i framvokstren, at mannens rette lagnad ikkje endaa er aa sjaa. Du lever no igjenom det liv, eg hadde

med tretti aars aldren. Eg kjenner det atter i so mangt, paa det nær, at du er ein meir teologisk natur enn eg og truleg med en meir kvindeleg følelse. No i denne di utviklingstid trur eg det vilde vera sunt for deg meire aa driva paa med slike studier som desse dine fyrelesningar enn eigentleg poetisk skriving. Eg veit med meg sjølv det mognar godt detta, og du vil under det arbeid finna ut den rette naturen din. Det gjeld for mannen aa finna ut specialtalentet sitt, for eit slikt hava me alle, og Gud veit um nokon heller heve meir. Det forstend seg, bokskrivarar som no maa kunna alt og liksom hava talent for alt boklegt, hadde eg nær sagt, men eit, og nettupp eit frækorn er det, som alt paa ein maate maa veksa ut ifraa. Det er ikkje nok med aa segja, at ein mann er poet. *Det* er dei fleste vel aandeleg skapte folk, men det er nettupp *den* sida av poesien, som det vert spurlag etter aa finna i seg sjølv.

No detta kann du kalla eit tverdøme um du vil, og eg legg heller ikkje sjølv so stort lag paa det; men somt vert det likevel aa leita etter seg sjølv. Det er ikkje meir enn so eg veit um eg heve funnet meg etter alle examener og livsstillingar i denne aldren. Vel, lat meg saa døy som mi eigi gaata.

Ja, ja beste Janson, det var ingen ende paa det, eg vilde skriva um til deg. Du er da ein rein Paulus, som lærer eit handverk for desbetre aa vera med aa forkynna det nationalt glade bodskap. So skal det vera! Og Krohn skjerpar! Eg var og praktisk alt til no eg er trulovad; men folk ibland tru, at detta nettupp var praktisk, og bland desse er visst du. — — — Og so send, om du kann de Bergens Tidender um meg. Det er mest for kjærasten mins skuld. Du kjenner kvinfolk. Og hels Krohn. Dette brev er i grunnen til dikkon baade. De tvo supplere kvarandre i den bergenske grein

av litteraturen vaar. Eg veit inkje kven som er best. De er gode baade tvo. Eg skulde hava voret meir aalvorsom. Men eg maa altid skjemta, naar eg kjem inn paa meg sjølv. Det vardt forlitet av skjemtet og her, liksom for litet av aalvoret, som det er. Ver elles viss paa, at eg inderleg takkar deg for di gjerning.

Din

A. O. Vinje.

Men krigsmusikken spilte rigtig op, da „Han og ho" utkom i 1868. Kristian Elster leverte en knusende kritik i „Aftenposten", en kritik, der rakte gjennem fem artikler.

Henrik Jæger, literaturhistorikeren, der forresten har tat paa mig med saa fine hænder, skrev, at „Han og ho" var et egte maalstræverprodukt, et underlig sammensurium av en fortælling, der hævdet landsens dyd paa byens letfærds bekostning . . .

„Den er en av de sidste utløpere av bonderomantikken" skriver han. „Som fortælling betragtet er boken noget av det mest langtrukne, man kan tænke sig" o. s. v.

Men nu saa man det særsyn, at dette „underlige sammensurium" kom først i to oplag og nu i det tredje paa landsmaal, og at den danske utgave er utkommet i 12 oplag, og at boken er oversat paa svensk, tysk og italiensk. Det store publikum har saaledes maattet finde mening i dette sammensurium allikevel.

Og dog kan jeg forstaa de enkelte kritikeres forargelse. Boken led av mange æstetiske feil, er kanske min svakeste bok saaledes. Dens tendens var hidsig og ensidig. Og saa hadde jeg jo gjort det eksperiment at la en student og en prestedatter, idetheletat „konditionerte" folk tale bondemaal. Det var jo „usandt, unaturlig, uvirkelig." De tænkte ikke

paa, de strenge herrer, at naar de i sine bøker lot bønder tale boksproget, saa gjorde de sig skyldige i samme unatur og uvirkelighet; ti bønderne taler jo ikke bysprog.

Imidlertid skal jeg villig indrømme, at „Han og ho“ fremsat paa landsmaal er et eksperiment. Og derfor har den danske utgave været den, som har vundet størst utbredelse. Og smagen kan forandre sig, selv ens egen. Jeg synes nu selv, „Han og ho“ er langtrukken, og dens helt, studenten, forekommer mig at være en kjedelig prækehest, skjønt han eier saa meget av mig selv.

Disse artikler av Kristian Elster bragte mig forresten i personlig korrespondance med forfatteren. Jeg hadde en dag i Bergens athenæum læst en fortælling: „Christiern“ undertegnet Peter Paul, og var blit henrykt over den. Jeg husker, at jeg opglødet efter læsningen kom rendende til Henrik Krohn og ropte: „Vi har faat en ny digter i landet, gut!“

Nu fik jeg vite, at denne skarpe kritikus av „Han og ho“ netop var min nye ven Peter Paul. Jeg skrev da et brev til ham, hvori jeg takket ham for de virkelig gode bemerkninger, han hadde gjort, spøkte litt med andre, men anklaget ham og for at være uretfærdig, naar han slogpaa, at jeg skrev paa landsmaal for at gjøre opsigt paa *den* maate, naar jeg ikke kunde det paa anden. Brevet var sendt til Kristiania 12 Decbr. 1868; men først i Mars 1869 fik jeg følgende svar, datert Førde i Søndfjord.

„Deres brev av $^{12}/_{12}$ 68 er først idag $^{3}/_{3}$ 69 kommet mig i hænde. Det har gjort den lange omveien om Kristiania. Jeg kan ikke sige Dem, hvor taknemlig jeg er Dem for dette brev, overhodet for, at De har vist mig den velvilje, at gaa like til mig i anledning av min kritik, uagtet

jeg virkelig i enkelte stykker har synd paa mig imot Dem. Motiverne til at jeg skrev var, at jeg ikke syntes maalstræverne gav vor digtning paa blandingsmaalet den plads, der tilkom den, men var ifærd med (som Bruun i sit foredrag) at lægge hele dens værd i det nationale stof og forresten erklære den saa temmelig uvedkommende. Maalmændene syntes at mene, at en digtning paa landsmaalet uten videre, bare fordi den er paa maalet, maa være norskere end hin. Men jeg mente, at der *kunde* digtes norskere paa blandingsmaalet end paa dølemaalet, og jeg mente ogsaa, at dette hertillands var gjort. — — —

Dertil kom, at maalstrævernes literatur efter min mening i flere henseender gav uhyre misvisning, og at — av de andre ialfald Bjørnson — ogsaa her hadde fundet den rette vei og brutt mange nye baner. Min kjærlighet til poesien i almindelighet og min glæde i folkets nationale skat, som jeg saa fremmet i stort mon ved disse mænd, var saaledes den eneste grund til mit angrep paa Dem. Jeg maatte jo nemlig ta denne literatur, som skulde være bedre og nationalere end min, for mig og efter bedste evne dra det vrange frem. Og da Deres sidste bok syntes mig især at kunne gi vidnesbyrd, tok jeg især den for mig. — — — — Det kunde jo aldrig falde mig ind at fare saa vredt frem med en mand, fordi han en enkelt gang skrev en mindre god bok. Gud bedre mig selv, hvis jeg skulde være saa utaalsom; ti jeg baade har skrevet og vil komme til at skrive mangt av tvilsomt værd. — — — Men her skal jeg holde frem det første punkt, som jeg synes De med grund kunde anke over. Ved at ta Dem og Deres digtning fat *først*, kunde det synes, som om *De* især hadde gjort Dem skyldig i det, jeg paaanker, og at *Deres* digtning er fortrinsvis unorsk. Dette er langt fra min mening. Den jeg egentlig vilde ha

tat omhænde var *A. Vinje,* men her paa landet kunde jeg ikke faa tak i de nødvendige bøker og kom derfor til at kritisere Dem først. Jeg kan indrømme, at det kanske fik utseende av, at den harme, maalmændenes færd overhodet hadde vakt i mig, at den var kommen særlig ved *Deres* færd og digtning. Endvidere tilstaar jeg, at jeg skrev i stemning. Længe hadde dette gjæret i mig, jeg hadde ventet tid efter anden for at kunne skrive i ro. Men saa kom: Han og ho. Det var et puf, og saa skrev jeg. Under andre omstændigheter vilde jeg ha uttrykt mig samvittighetsfuldere. At De skulde arbeide med nogen uredelig *hensigt* — nei det har jeg aldrig trodd. Saa meget psykolog er jeg, at det skjønner jeg, De ikke kunde. Men jeg vilde sætte den falske stilling, De utadtil selv bragte Dem i, i et skarpt lys, og saa har jeg kanske lagt for langt ut med mit uttryk. Er det saa, haaber jeg ved leilighet at kunne faa rette det. Skulde jeg ha nogen mening om, hvem der arbeider med mest selvfornegtelse De eller Ibsen og Bjørnson, saa maa jeg si, jeg tror ikke De staar tilbake — tvertom jeg tror heller den motsatte mening laa i mine ytringer. Men har dette været tilfælde, og for hvad stemningen kan ha lagt ind av unødig vrede og nærgaaende ord — beder jeg Dem med fuld oprigtighet om tilgivelse. Ti jeg maa gjenta det: jeg er en ven baade av Dem og av maalstrævet, skjønt jeg ifølge min natur og utvikling maa gaa en anden vei. Jeg har hat mangen varm strid om den sak, og jeg har aldrig været i tvil om maaalstrævets ret til at utvikle sig. Men jeg hader ogsaa av mit ganske hjerte alt partivæsen i slet forstand. Og nu synes jeg, som før sagt, at maalmændene begyndte at ville være et folk i folket. At personlig venskap eller uvenskap skulde ha drevet mig, kan ikke godt være tilfældet; ti jeg kjender næsten intet til

Bjørnson og Ibsen og aldeles intet til Dem. Jeg kan ogsaa si Dem, at Bjørnsons og Ibsens forhold til maalstrævet ofte har harmet mig. Ibsens satire i Peer Gynt er som digtning blottet for al komisk kraft; ti det er tilstelt og haardraget, og som kritik er det slet hen nonsens og rammer ikke sakens svake sider. Bjørnsons fornemme forhold dertil er mig likeledes imot. Og at han kunde være glad i Kjerulfs sang til maalstræverne og ta den ind i Folkebladet, skjønner jeg ikke. At Bjørnson saaledes ikke altid har behandlet maalstræverne retfærdig, tør vel være. Men jeg beder Dem betænke, hvad baade han og Ibsen har maattet taale fra den kant, fornemmelig gjennem A. Vinje. Naar jeg betænker, hvad harm jeg selv har faat derav, undrer det mig ikke, at disse mænd, hvem det gjaldt, har faat nogen bitterhet derav.

Nu et par ord om min kritik av: „Han og ho". De fortæller, at boken er bygget paa selvoplevelse. Jeg kan ganske godt tænke mig, at dette er tilfældet, ja jeg har i grunden været viss paa, at De har staat dette væsen, De vil tillivs, nær, og at De har lidt under det. Men De har ikke oplevet det saaledes, at De har kunnet samle det til et digt. Hvor nær det har gaat Dem, i Deres fantasi har det ikke formet sig til billeder, som gav andre gjenkjendelse og tro. De har med andre ord tat det for paatagelig polemisk, for advokatmæssig. Om De juridisk kunde bevise, at det er faktisk, læseren siger dog: „det overbeviser mig ikke". Jeg vet godt, hvad slags mennesker De sigter paa, jeg har selv kjendt den slags kvinder, De har tænkt Dem Mathilde skulde repræsentere, og de kan visst ikke været Dem en større vederstyggelighet end mig. Men i „Han og ho" slaar tegningen os ikke. De bruker pekepinden for sterkt, og man vil si: disse overdrivelser har han fundet op for at gi sig selv leilighet til at rase mot kulturmennesker. Noget lig-

nende synes mig er hændt Dem i: Marit Skjølte. Skriverdatteren synes jeg ogsaa er tat med vold paa samme maate som Mathilde. Som hun nu staar, synes hun mig hentet ut av de franske salonstykker. At de dannede for ofte miskjender bønderne, fordi de ikke forstaar deres maate at være paa, er visst. Men paa den maate ytrer det sig ikke hos nogen norsk dame, allermindst en, der er opvokset paa landet. Det er ganske salondamen hos Scribe og andre talende med sin kammerpike. De er saaledes, mener jeg, blit uretfærdig, hvor retvis anken i og for sig kan være. Aldeles paa samme maate har Ibsen forspildt al virkning i Huhu som og i Einar i Brand.

Hvad min dom om Dem i almindelighet angaar, vilde den aldrig være blit saaledes uttalt, ifald jeg ikke altid hadde hat for øie, at dette var en del av den literatur, som maalmændene vil ha hævet til at være den rette epokegjørende. Dog maa jeg tilføie, at naar jeg erkjender, at De er digter, saa lægger jeg ogsaa overmaade meget deri. Indskrænkningen gjælder noget, som efter mit skjøn mest avhænger av utviklingen. For at ta et eksempel: ifald man skulde fælde en dom om Ibsens digterevne av „Gildet paa Solhaug“, maatte den efter mit syn bli meget ufordelagtig. Jeg hadde saaledes større tanker om Deres digterevne, da jeg læste „Liv“ og digtene end efter at ha læst „Jon Arason“ og „Han og ho“. Jeg tror jeg har ret i, hvad jeg fornemmelig har sigtet til, at De ikke lar det stof, virkeligheten gir Dem, ligge længe nok i Deres fantasi. Jeg burde kanske ta mig i agt for mig selv her; ti jeg har bitre minder. Og jeg vet jo, hvor let enhver lar egne oplevelser influere paa sin mening om andre paa en maate, som er mindre forsvarlig —

Jeg tror fremdeles man ikke bør rase ut for snart. At De ogsaa i en forstand er manden, som kan vente, dømmer

jeg alt derav, at De trods digtertrangen har kunnet ende Deres embedsstudium og har kunnet studere landsmaalet saa samvittighetsfuldt og mere saadant. Jeg har langtfra et saadant taalmod. Men jeg tror nok ogsaa, at naar et livsforhold har tat Dem med ild og damp, saa løper der med i fremstillingen meget og mangt, som egentlig ikke skulde med, men burde gaa tilbunds efterat ha forrettet sin tjeneste. At jeg har talt ut av min overbevisning og uten nogensomhelst utilladelig bihensigt, er visst; men at jeg kan ha været uvorren i min hidsighet, tør vel ogsaa være. Kommer jeg engang frem med noget, De ikke liker, faar De redelig gi mine hug igjen. Jeg kan ikke love bedre end at ta det likesaa vakkert, som De har gjort."

Jeg har citert saa meget av dette brev her, først fordi jeg synes det er godt skrevet, dernæst fordi jeg har utviklet mig til at bli enig med Elster i hans kritik over min bok.

I aaret 1869 fik jeg saa et nyt brev fra Elster. Der skriver han: „Der er et og andet i Deres brev, som jeg maa si et par ord om. Hadde jeg hat den tro, at maalstrævet vil udelukke al kultur, saa spildte jeg sandelig ikke ord paa det; ti da var det dødsdømt i det samme. Nei jeg skjønner, at det er denne andenhaands tilegnelse av kulturindholdet gjennem Danmark, maalmændene ikke vil vite av. Og deri er vi Norsk-Danske jo enige med dem. Det er jo ikke *maalet* vi strides om, men *veiene.* Maalmændene vil mer eller mindre gaa tilbake dertil, hvor bruddet i vor utvikling begyndte. Vi andre vil bygge paa det historisk givne. Vi er enige med maalmændene i, at det var sørgelig, at vi fik det fremmede islæt i vor utvikling. Men vi mener og, at det ikke mere gaar an at utskille det fuldstændig. Vi maa nu bygge videre paa det engang givne grundlag, men i norsk aand. Vi mener ogsaa, at historien gir intet vidnesbyrd,

der forbyr os at tro paa, at vi kan utvikle os til en selvstændig nationalitet, om vi end ikke er vokset saa rent frem av den gamle rot. Vi mener saaledes det er *maalmændene*, som eksperimenterer; *vi* som følger den naturlige vei. Nærmere bestemt er kanske striden den, om det, for at være en nation, er nødvendig at ha *et sprog*, der har utviklet sig rent av den gamle rot. Vi peker da paa England, der har et blandingssprog og dog en saa fuldt utviklet folkeeiendommelighet som noget land. Og vi mener, at dette historiens vidnesbyrd veier mere end alle abstrakte funderinger over saken. — — — Som jeg i mit forrige brev omtalte, var det især tanken paa A. O. Vinje, som gjorde mig het. Ti om jeg end indrømmer denne maalmændenes digterkonge talent i mange retninger og sætter særdeles megen pris paa enkelte av hans vakre, lyriske digte, saa har dog denne lyrikers væsen i det hele tat min dypeste avsky. Han fører ogsaa en retning ind i literaturen, som er mig imot.

Deres og Krohns opposition mot Daae har glædet mig meget. Her er vi enige. Dette væsen med lovsang over en periode av vor historie, som dog er en ydmygelsens, kan ingen hade hetere end jeg. Og al skandinavisme, som ikke skal vokse op av de tre rikers selvstændige utvikling er noget uredelig kram.

Deres forelæsninger vilde jeg gjerne hørt, skjønt vi vist ikke har ens syn paa meget. Man synes, De gav Bjørnson for mange lovord, fortæller De. At han kan ha mange imot sig for sin arrogance, og fordi han ikke skriver landsmaal og meget andet, kan jeg forstaa. Men naar man gjør ham til en middels digter, da staar min forstand stille. Ti just det, som man f. eks. hos Goethe og Shakespeare kalder stort, det har Bjørnson, og reducerer man ham, maa man reducere hine — da først er der mening i tingen. Jeg synes nu, det er et merkelig tegn paa, hvor godt stof der

er i vort folk, at det har frembragt en saa stor digter, og kan ikke andet end hjertelig glæde mig derover. Og den underlige feighet, der likesom ikke tør tro paa, at vort lille land virkelig kan eie en saadan — forstaar jeg ikke. Nei, meningen om ham og flere kan være forskjellig. Der er bare ét jeg kræver: ingen forherligelse av nogen skrivende maalmand som skribent, *fordi* han skriver maalet, ingen nedsættelse av de andres evner, *fordi* de gaar en anden vei, eller omvendt."

Denne stridskorrespondance endte med, at Elster indbød mig til at besøke sig i Søndfjord, og jeg ham i Laksevaag, hvor jeg dengang bodde. Intet av dette blev der noget av. Men saa traf jeg ham i Trondhjem, hvor han hadde post som forstmand. Jeg var nemlig der for at holde foredrag og hadde foresat mig at opsøke Elster. Som jeg gik der og lette efter en gate, tiltalte jeg en ung, vakker mand med skindlue og spurgte efter veien. Han retledet mig paa den høfligste og elskværdigste maate. Dagen efter fik jeg opsnuset Elsters adresse, og hvem lukket op for mig uten manden med skindluen. Det var Elster. Jeg blev da sittende der og prate en stund. Senere var jeg sammen med ham en hel dag paa dampskibet til Kristiansund, og vi fik da anledning til at utvikle vore meninger om literatur og alt andet mellem himmel og jord. Vi forenedes i vor fælles begeistring for de russiske forfattere. Jeg lærte da at kjende et av de fineste og elskværdigste mennesker, jeg har truffet, og minderne fra dette møte vil jeg bevare som en av mine kjæreste erindringer. Beklagelig at han skulde dø fra os saa tidlig, efter at ha vakt slike forhaabninger for fremtidig produktion gjennem sin udmerkede bok: „Farlige Folk".

Dette sammenstøt, der begyndte med en ørefik, endte saaledes med et venskabelig haandtryk.

Og nu gaar jeg atter over til min fortællings traad.

Folkehøiskoleaarene.

Jeg reiste altsaa med min kone og vesle Ivar til Christopher Bruuns folkehøiskole paa Sel. Vi fik overlatt et hus paa gaarden Urdsvollen, hvor der foruten peisestuen nede, hvor vi kokte og spiste, var en liten alkove, der gjorde tjeneste som sengkammer. Saa hadde vi en stue ovenpaa. Men vi trængte ikke mere og var tilfredse. Ja vi fik endda rum til at ta losjerende, en søster til landbrukslæreren. Vi indrettet nemlig en stor kasse med hængsler i laaget og beklædte dette laag med et stoppet bolster, saa det om dagen kunde tjene til sofa. Men om natten blev laaget aapnet og frøkenen nedlagt i kassen med samt sine sengklær. Det gik udmerket, og alle var fornøiet.

Værelsets største pryd var foruten mine to vakre malerier av Askevold, som vi hadde faat som brudegaver, et *klaver*. Jeg hadde været meget bekymret for dets skjæbne. Ti da det blev indskibet i Bergen, høljet det ned, og skuten som skulde fragte det til dampskibet, løp halvfuld av vand. Jeg maatte resignert se mit nye klaver dale ned i denne suppe. Men tror I ikke, at der en dag kom en ihærdig liten Nordfjordhest halende med det like fra Veblungsnes, og klaveret var like godt det. Det var det første klaver, som viste sig paa Sel. Da det var anbragt paa sin plads, og min kone slog an marseillaisen, rev bønderne av huen

og foldet sine hænder. „Detta var ein snodig spelkopp!" sa de.

Klaveret blev os til stor hygge og hjælp. Jeg indøvet trestemmige sange med gutterne, og de blev flinke. Vore sange blev til stor glæde ved vore fester, hvor der altid kom mange folk tilstede.

Vort eneste klædeskot var utenpaa huset. Man kunde gaa like ind i det fra utenpaa trappen. Døren var uten laas og stod altid paa klem. Alle, som vilde, kunde bare gaa ind og forsyne sig. Men desuagtet kom ikke et eneste plagg bort for os, og det til trods for, at det myldret av fattigunger der. Sel var berygtet av alle turister for sine smaagriser og fillete unger, der væltet sig omkap mot grinden, naar der viste sig kjørende i karjol. Men letlivet var befolkningen og elskværdig, skjønt de i den grad lot felen sørge, at de gjerne solgte saakornet sit for at faa kaffe.

Jeg fik ogsaa ry som *dokter* under mit ophold paa Sel. Jeg hadde opnaadd nogen underbare virkninger ved at smøre med bomolje og anbringe hete talerkener svøpte i et haandklæ paa magen. Jeg fik anmodning fra Syd-Sel om at laane dem litt av denne undermedicin. De fik utlevert hele beholdningen; men da jeg skulde faa flasken tilbake, var der ikke en draape igjen. Alle bygdens kjærringer og mænd var smurte med bomolje, ikke fordi de hadde ondt i magen; men de kunde jo faa det i en uoverskuelig fremtid. Og nu mente de, de var forskanset. Takke til, at de ikke hadde brukt oljen til *indvortes* bruk.

Naturen der i nordre Sel var øde og vild. Foran os hadde vi den uendelige Selsmyr, som endnu desværre ligger udyrket, uagtet der vist kunde bli rum til 40 gaarde. Men den hidsige fjeldbæk Ula maa først avledes, og det blir en kostbar historie.

Langs landeveien ligger da den kjæmpemæssige ur, hvor det ser ut til, at Jøtnerne maa ha holdt et hovedslag og veltet klippeblokker over hinanden i gamle dage. Selværen har dog en anden mere bibelsk fortolkning av naturrevolutionen. Han fortæller, at da Vorherre gik rundt og saadde blomster og trær og nyttige urter, saa gik djævelen i sporene hans og saadde stein. Men da fanden kom til Sel, revnet sækken, og alt det pene saakornet hans væltet ut om hverandre. Dog selv det mest gudforlatte kan benyttes til noget godt. Saaledes mente gamle *Tor Romundgaard* (bekjendt fra Asbjørnsens huldreeventyr: en rensdyrjagt i Rondane) den gang der var tale om at *flytte Norges bank* fra Trondhjem, at *Selsuren* vilde være rette stedet at lægge den. For om der blev ufred, og fienden vilde plyndre banken, saa kunde man bare gjemme baade guldet og sedlerne der under steinene, saa slap nok fienden at finde dem.

Naturens øde vildhet hadde dog sin eiendommelige tiltrækning. Og gutterne saa ut som de trivedes godt. Selve skolen blev holdt paa Romundgaard, hvor der var store bygninger fra den tid gaarden hadde sin velmagt. Eleverne var mest fra Vaage, Lom, Lesja, Ringebu og Fron; men der kom ogsaa Vestlændinger, især Sunmøringer. Det var morsomt at se paa *Vestlændingerne og Dølerne, naar de tok tak* paa moro. Sunmøringen hadde armer som staal ved den stadige roningen, og naar det gjaldt at bruke armene, vandt de. Men bare Dølerne spændte krok for Sunmøringen, saa trillet han. Han var liksom valen i benene ved at holde dem krumme i baaten støt.

Det var utrolig, hvor meget gutterne kunde tilegne sig av foredragene, og hvor mange enkeltheter de kunde huske. De suget som en svamp. Hvad jeg især hadde glæde av, var mine oplæsninger av dramatiske verker og fortællinger.

Da sat de og lyttet med øine som tintallerkener. Det var ogsaa utrolig, hvor fort de vokset baade i interesse og dygtighet. Jeg saa det bedst paa deres stiler, som jeg hadde den ære at gjennemgaa. De avleverte stundom hele noveller, saa jeg maatte be dem vakkert la være at skrive saa langt, da jeg sat ut paa natten og slet med at gjennemgaa og rette dem. Mange kunde være morsomme og vittige. Vi hadde saaledes som elev engang en *lægprædikant* fra Fron, som var flere og 40 aar, men som var alt andet end et hængehode. Han var en gjennemfrom og elskværdig mand, men ogsaa lun og munter. Hans stiler spraket av lune, saa jeg stundom sendte stykker av dem ind til bladene. Jeg husker saaledes en stil, som het: „Paa et skysskifte", hvor han blandt andet lot en Johnsenianer og en Grundtvigianer komme i haartotterne paa hinanden om: „kjærlighetens væsen", og hvor en danske foraat sig paa rømmegrøt og beefstek, for atter at samle styrke til at heise sit Danebrog. Mange av stilene var paa landsmaal.

Som avveksling i skolelivets ensformighet holdt vi hyppige *fester*, hvor bygdefolket altid møtte frem. Der gik det da løs med taler og sange. Stundom indøvet jeg med eleverne scener av Holbergs komedier. Vi gav saaledes stykker av „Den stundesløse" og av „Jakob von Tyboe", hvor jeg selv i egen person figurerte som den brabantske helt. Dette var noget nyt for bønderne deroppe.

At skolen har hat en frigjørende og opdragende betydning for eleverne, har jeg siden hat mange beviser paa. En av eleverne, *Andreas Austlid*, har skrevet saaledes i høiskolebladet om de dage:

„Eg gløymer aldri den fyrste kvelden paa festen der. Det var Janson, som hugtok oss so heilt. Slikt som han kunde tala. Han fortalte um „ei faarleg friing" og myket

meir og skjemtad og leikad, so me sat i ein laátt, og stundom so stilt, at me høyrde inkje pusten vaar. Daa han hadde haldet paa ei stund, *maatte* eg ut og faa luft. Ute i tunet møtte eg ein gut. Eg kjende han ikkje, men tok ikring og klemde han innaat meg. „No vilde eg ikkje her ifraa, um eg fekk Gausdals prestegaren, eg gut", ropte eg.

„Nei ikkje eg, um eg fekk Ringbus prestegaren helder", sa han. Me skynad einann, og arm i arm gjekk me innatt.

Me vardt so glade i Janson alle. Han talad det væne vestlandsmaalet med slik sylvklang i munn og mæle, at han reint trylte oss. So lærde han oss aa skriva og opnad øyro vaare for form og stil. Og det gjekk so lett, det gjekk som ingenting. Eg gløymer aldri Janson for den fyrste hjelpi, han gav meg her. Det var ei kostbar hjelp i dei tider. Aa for eit liv me livde i sol og sumar og gleda kvar dag heile vinteren, altid nokot nytt og morosamt. Me var nokre sjølvstyrne naturborn mest alle 60—70 gutarne denne vinteren. Og det var forunderlegt kor denne skulen og dette samværet gjorde oss frie og glade og fekk ut det, som budde i oss."

Det som eleverne var mindst fornøiet med, var vist *kosten.* Vi skulde jo arbeide for mer tarvelighet i levemaaten. Men mange av de velstaaende gaardmandssønner fra det store Vaage og Fron, som var vante til rikeligere maaltider, syntes vist, at vor hardstampete rugmelsgraut var vanskelig at svælge. Der kom engang en student til folkehøiskolen for at studere forholdene der, men han flygtet efter nogen dage, skrækslagen over vor „spartanske blodsuppe". Nu — vi hadde jo ikke raad til lækrerier, og silden og syresuppen gled ned, om den ikke smakte saa fortræffelig. Og vi klarte os. Kun engang har vi maattet

sælge av vore bryllupsgaver for at faa mat; men vi har aldrig manglet det nødvendigste. Ja, jeg blev endog istand til at frasi mig de 50 spd., som Bruun hadde tillagt min løn fra sin private kasse.

Jeg tror, at jeg som lærer, var en *skuffelse for Bruun* til at begynde med. Han hadde jo ogsaa overlatt mig de mere haandverksmæssige fag: stilretningen, geografien og sangundervisningen. Da jeg efter det første aar bad om at faa overlatt enten Norgeshistorien eller verdenshistorien, svarte han mig, „at han ikke turde betro mig den, da han ikke visste, om jeg duet til det." Dette svar saaret mig dypt. Før vi imidlertid begyndte næste læreaar, sa han, at jeg allikevel kunde probere. Jeg overtok da Norgeshistorien, hvor min evne til at fortælle kunde komme til sin ret. Jeg tror ikke han fik anledning til at angre sit vaagestykke.

Nu forstaar jeg Bruun mere, end jeg gjorde den gang. Jeg følte, hvad det var, han savnet hos mig, det at jeg ikke endnu hadde faat tak paa den undervisningsmaate, der utgjorde det nye ved folkehøiskolen, det vækkende, det begeistrende, det at lære eleverne at leve et menneskeliv set med aandens øine. Jeg var endnu mere den belærende, som drev skole i de gamle spor. Dette følte Bruun, og det var det, som blev ham en skuffelse. Nu har jeg faat baade øine og evne til dette; men dengang kunde jeg ikke helt magte det. Nu vilde jeg kunne bli en bedre folkehøiskolelærer, end jeg var de første aar.

Saken var, at jeg, som de mange andre, var blit *skakkjørte* av latinskolen og universitetsundervisningen. Det varer en god stund, før man orker at skure av sig al den teori og unorske stil, som man er drevet ind ved det teologiske studium. Alle disse fremmede ord og begreper, alle

disse tungvinte stilsammensætninger, som gjaldt for at være videnskabelige, maa man faa skrapet av sig, før man kan bli en brukbar forkynder for folket. Landsmaalet har hjulpet mig velsignet til at kunne gjøre dette. Men jeg kan baade le og graate, naar jeg tænker paa vore pindetørre, aandløse, *eksegetiske øvelser*, hvor vi skulde stræve med at faa den ene sætning av det nye testamentet til at hænge sammen med den anden, vise, hvorfor apostelen brukte μεν og ikke δε osv. Og nu vet vi, at der ofte slet ingen sammenhæng er, da enten stedet skal utskytes som forfalsket eller flyttes til et andet sted, at det nye testamentes skrifter slet ikke er nogen slik stereotypert utgave av nogen guddommelig diktat, hvor sætning er cementert sammen med sætning i ubrødelig rækkefølge, men er frie arbeider av selvstændige personer, arbeider, som ofte er omredigert og forandret av andre.

Forresten viste Bruun ved flere leiligheter, at han ikke forstod min natur. *Han* var fyldt av sine folkelige reformatorideer, *jeg* var bare en syngende fugl paa kvisten. Blandt hans mange *bizarre ideer* var ogsaa den, at alle mennesker burde forsøke sig paa og saa meget som mulig leve av legemlig arbeide. I den anledning foreslog han mig, at jeg aldeles skulde opgi al digtning i tre aar og vie mig til jordarbeide — jeg med min svake ryg, som ikke kunde taale en halv dags hagearbeide uten at føle mén av det i en uke. Jo det skulde blit en herlig jordarbeider! — kanske fortjene en tyve øre om dagen. Jeg lo ogsaa bittert den gangen og svarte, at vel kunde de forbyde sangfuglen at synge; den vilde dog sitte paa sin gren og kvidre likefuldt, selv om ingen brød sig om sangen.

Jeg husker ogsaa en anden besynderlighet. Jeg holdt paa at skrive min første større historiske roman: „Fraa

Dansketidi". Vi var den gang flyttet til nordre Gausdal. Jeg læste høit for eleverne, eftersom historien skred frem. Bruun hørte paa og var henrykt. Han gik op og ned ad gulvet, gned hænderne og forsikret mig, at dette var det bedste jeg hadde skrevet og vilde gjøre stor lykke. En tid efter kom han op til vort hjem — den gang det yndige Loshaugen — og bad mig med en mørk mine at stoppe boken. Den vilde ødelægge min forlægger, om jeg fik nogen, skade hele min fremtid, være en skam for mit forfatternavn osv. Jeg spilet øinene op. Hvad i alverden var nu i veien? Jo, der var en scene, hvor den danske ridder Algot hadde tiltvunget sig adgang til Borghilds værelse, uten at der forefalder andet, end at hun angst faar ham snarest mulig ned ad repstigen igjen, hvorpaa han kom. Dette skulde være „usædelig". Jeg kunde ikke hjælpe for, at jeg lo himmelhøit. Naar Bruun var saa snerpet, hvad vilde han da si til den moderne literatur? Min uskyldige: „Fraa Dansketidi" maa vel regnes for snehvit i sammenligning med den.

I 13 uker var *solen borte* for os der paa Sel. Den forgyldte de høieste topper, men naadde ikke ned i dalen. Naar den atter tittet ind gjennem ruterne paa Romundgar, holdtes et gasta kaffelag paa skolen.

Naar Bruun hadde lokket mig med, at jeg der paa Sel vilde finde ypperlige *modeller* til mine bondefortællinger, saa fik han ret. Jeg glemmer ikke den vesle tætbyggede konen i broget dragt og behængt med dingeldangel av kjeder og sylgjer og med et sølvbelte om livet, som en dag steg vyrdeleg ind paa Urdsvolstunet i spidsen for et fantefølge og begjærte mat; men da konen paa gaarden satte frem sild og poteter, skjøt dem simpelthen til side og forlangte kaffe og smørrebrød. Det var lyslevende taterkjær-

ringen fra min „Liv". Og renskytteren Jo Gjende, som er blit besunget av andre og sidst av Theodor Caspari i hans „Høifjeldsliv", blev for mig modellen til gamle Jo i „Fraa Dansketidi".

Liggende paa magen over en tømmerhaug skrev jeg en sommer sangene til „*Sigmund Bresteson*". Jeg sendte boken til Landstad med tak for hans prægtige kjæmpeviser og fik følgende beskedne brev tilbake:

„Jeg takker Dem, høistærede, for den ufortjente opmærksomhed, De har vist mig og for den mig tilsendte prægtige kjempevise, som det har været mig en sand nydelse at gjennemlæse. Jeg takker Dem for sproget, for de mesterlige vers, den vakkre poesi og den udmærkede behandling af sagnet. Og jeg ønsker Dem af hjertet liv og lykke til at holde frem som De stevner — til i sang og tale fremdeles at virke for vækkelse og foryngelse af folkeaanden, at der maa fremspire nye friske rønninger af de gamle stuve! Saavel dette verk, som Deres tidligere, have gjort mig megen glæde og styrket haabet. Hjertelig takk. Hils de gamle Gausdøler, som endnu mindes mig.

Sandeherreds prestegaard 25. Jan. 1872.

M. B. Landstad".

Dagen, da eleverne skulde dra hjem, blev altid en vemodig dag. Jeg glemmer ikke en ældre gaardbruker fra Søndmøre, som hadde været paa skolen en vinter, og som stod paa veien med ansigtet vendt mot vore vinduer og sang: „det er vemodig at skilles ad, for dem som gjerne vil sammen være", mens taarerne trillet nedad hans kinder. Aaret efter sendte han sin kone avsted. Vi fik da følelsen av, at skolen og samlivet der hadde været en ny indsats i deres liv.

Vi fik engang som elev en vigtigper, som hadde gjennemgaat et seminarium, og som nu av sine forældre var sendt til os. Han sa os bent i ansigtet, at han ikke begrep, hvorfor hans far vilde sende ham hit. Han kunde jo utenad i forveien det, vi kunde lære ham. I løpet av vinteren blev han dog spakere, og da han reiste, sa han: „En ting har jeg da lært her. Da jeg kom, syntes jeg, jeg kunde alting; nu synes jeg, jeg kan ingenting.“

Kunde vi altid opnaa det resultat av vor undervisning, maatte vi være fornøiet. Det var jo netop folkehøiskolens opgave at vække i eleverne lyst til at læse og arbeide paa egen haand, at gjøre dem klare paa, hvor deres evner og interesser laa og saa dyrke disse samt gi dem retleiding til at læse med skjøn.

Bruun var en *ypperlig folkehøiskolelærer.* Han fik stor magt over eleverne. De hang ved hans ord med beundring og kjærlighet. Hans sinds dype alvor, parret med mildhet og munterhet, hans fædrelandskjærlighet og tro paa Norges fremtid og dets ungdoms levedygtighet hadde stor indflydelse paa dem. Jeg selv lærte meget av ham. Hans mytologiske foredrag og utlægningen av norske folkeeventyr gav mig ideen og evnen til at fortsætte i hans spor.

Efterat jeg hadde været to aar paa Sel, blev skolen flyttet til nordre Gausdal, til gaarden *Fykse.* Den fortsattes i de gamle spor. Som særlig mindeværdige øieblikke fra den periode staar da et besøk vi fik av *Bjørnson.* Den festmiddag, hvor han tronet foran en vældig oksestek med vin paa bordet, og hvor han lot sit gode humør og sine talegaver sprudle, den glemmer vist ikke eleverne saa let. Vi lot ordne et præmieskirend, og Bjørnson frydet sig ved at se de mange kraftige unge karer med sine gratiøse hop klare alle bakkens vanskeligheter.

Til stor moro var ogsaa en forvoven danske, som mente, det skulde være ingen ting at gaa paa ski, det gled jo saa let og naturlig av sig selv. Men som han rullet, mens sneen gauv efter hans kolbøtter! Vi var glade, da vi kunde plukke ham op uten brækkede lemmer.

Under dette besøk av Bjørnson anet jeg ikke, at jeg, efter ikke saa mange aar, skulde bli hans nærmeste nabo, da han nemlig kjøpte gaarden Aulestad i Foldabu, hvorhen ogsaa skolen blev flyttet.

Et andet minde, som staar levende for mig fra Fyksetiden, var en tur vi gjorde midt paa vinteren op i en granskog, som hørte gaarden til. Følget klatret op bakken belæsset med skindfelder, uldsjal, nistekurver og kaffekjele. Vi pustet hardt paa den ubanede bratte vei og angret halvt vor dristige beslutning. Men vi fik fuld belønning. Vi stanset ved en rydning mellem kjæmpehøie graner. Snefonnerne laa saa jomfruhvite og uberørte som de bløteste bolstre. Og der var høitidelig stille som i en gammel offerlund. Uten at si et ord spredte vi vore sjaler og felder ut over fonnerne, gjorde et byks — og der sank vi som i edderdunsdyner. Det var en ubeskrivelig deilig stund vi tilbragte der. Stilheten, vogtet av de grønne graner midt i den skjæreste hvite sne, os selv spredt som en zigøinerleir rundt det knitrende baal, hvor snart kaffen surret — vore salmer og sange baarne av stemningsfulde taler — alt staar for mig som et skjønt og lykkelig billede.

Da Bruuns bekvemmelighet paa Fykse blev for trang — han hadde opofrende overlatt mig størstedelen av huset, da jeg jo hadde større familie — og der paa samme tid blev ledig et yndig litet sted, Loshaugen, i nærheten, saa flyttet jeg dit. Der hørte litt jordvei til, og nu skulde jeg da bli *bonde* jeg og, det vil si, jeg tinget en av vore

forrige elever til at styre gaarden, da jeg ikke duet til andet end at holde foredrag paa skolen og skrive paa „Fraa Dansketidi“ i lysthuset. Jeg fik hentet mig en lækker, liten nordfjordhest fra Voss, „Blakken“, der blev saa kjælen, at den stak hodet ind gjennem vinduet for at faa sukker. Jo, jeg fik prøvet herligheten av at være bonde. Vi fik en avling saa rik, at man ikke hadde set maken paa mange aar. Erterne var sat paa hesje, og kornet paa staur. Da sætter det ind med regn, og pøser og pøser tre uker i træk. Jeg gik og speidet veirtegnene hver morgen — like graat og tungt. Jeg var utaalmodig mot Vorherre og klaget gudsjammerlig. Og jeg ærgret mig over de seige Dølerne, som gik der med hænderne i lommen og sa: „Aa han besnar nokk“. Det nyttet ikke at be i kirken om „godt og tjenlig veir“ heller, like svart blev det. Kornet grodde paa staur, og erterne myglet. Det var liten trøst i at høre en gammel avdanket skolelærer si paa sit fineste dansk: „det er sørgeligt at skue al denne menneskens føde staa paa marken og omkomme“. Jeg blev fristet til at tiltræde min ældste søns idé, naar han sa: „Eg synes du skulde saa *flesk* eg far“ — han var nemlig fælt glad i skinke.

Et andet minde jeg har fra den tid er, at den samme hr. Ivar, som vilde saa flesk, en dag var oppe paa nabogaarden i et erende for os. Og der hadde konen skræmt ham saa med at indprente ham det *evige helvede* (dette hoveddogme i norsk gudsfrygt) saa gutten kom springende hjem halvt fra sig av rædsel Om natten laa han og kvapp og skrek — han drømte, at djævelen kom efter ham. Konen hadde vel hat en velgrundet mistanke om, at vi hadde forsømt denne vigtige troesartikel. Men er det da ikke fælt, at en barnefantasi saaledes skal bli forgiftet, uten at man kan hindre det?

Min reise til Nordland og Finmarken i 1872.

Under min folkehøiskoletid falder ogsaa den reise, jeg foretok med offentlig stipendium til Nordland og Finmarken i 1872. Det var første gang jeg var saa langt nord, og den nordlandske eiendommelige *natur* fanget mig snart, som den gjør det med alle, som kommer der. Det er denne blanding av storartet vildhet og mild ynde, som virker saa betagende. Make til fjeldrækker, som dem langs Lofoten findes vist ikke i verden. Man kan sitte paa dampskibsdækket dag efter dag og se det ene panorama mere malerisk end det andet glide forbi sig i evig avveksling. Det er næsten umulig at overvinde sig selv til at gaa tilkøis. Vorherre maa ha været i godt humør, da han lot Nordlandstinderne stige op av havet; ti en saa frodig fantasi kan man neppe forestille sig. Alpetinder, blaanende horn, tagger, sagblad, troldnæser, runde tunge rygger, lette søiler, hanekammer, lokkende alfeland svømmende i blaalig dis — alt i et overdaadig lune strødd omkring. Og under disse truende jøtunfjeld ofte yndige bjerkelier, grønnende marker, venlige tanger strækkende sig ut i havet. Og saa de fortryllende lyse nætter, hvor midnatssolen med sin bleke glans breder fred ut over hele naturen. Folk er oppe, i baat eller paa bryggerne hele natten, der lees og prates, spaseres og koketteres som ved høilys dag. Og edderfugler og maaser og

skarver ligger og vugger sig paa den speilblanke vandflate, elsker og dyrker familieliv.

Jeg var indom de kjendte historiske steder: Torge, Bjarkø, Trondenes og fortalte de sagaer, som hadde tildradd sig der i gamle dage, Torolf Kveldulvsons saga, Tore Hunds saga, Asbjørn Selsbanes saga. Bønderne var til at begynde med litt mistænksomme mot en person, som uten anledning kom fra dampskibet og indbød dem til at høre sagafortællinger uten at ta betaling for det. De spurgte forsigtigvis først: „Er du mormon du?" De trodde øiensynlig, at jeg under sagamasken vilde smugle ind paa dem noget fordægtig kjætteri. Jeg beroliget dem og de kom. Aa, hvor de kunde høre! de lyttet baade med øine og øren. Aldrig har jeg hat en saa opmerksom og taknemlig tilhører som en nordlandsk bonde, der skysset mig et stykke fra Dunderlandsdalen og nedover Ranen. Jeg tok nemlig en tur med skreppe paa ryg fra Saltdalen over fjeldet til Ranen og derfra igjen til Vefsen.

Bonden kom paa snakk om den festen, som snart skulde være paa Harstad „for en, de kalder Harald Haarfagre"!

„Ja, kjender ikke du ham da?"

„Det skal være en gammel heidning siger de, men er det no ikkje skam, at folk skal holde fest for gamle heidninger daa?"

„Nu skal jeg fortælle dig litt om denne gamle hedningen," sa jeg. Og dermed fortalte jeg der paa kjerren, mens vi ruslet, Harald Haarfagres saga. Men da kom der liv i karen. Han kunde næsten ikke sitte rolig. Han avbrøt mig hele tiden: „Nei, er det sandt? — sku du høyrt slikt! du segjer ikkje det, veit eg — du mirakkels." Og da vi kom frem, vilde han ikke ha skyssbetaling — nei da —

slik moro hadde han ikke hat paa lange tider. Nei, den boken, som det stod i, maatte han skaffe sig. Vi stanset ved en skole, og han maatte fortælle barnene, som hadde frikvarter, om den snodige karen, som hadde fortalt saa morosamt.

Herregud! hvilken jordbund ligger ikke færdig og venter, naar vi bare hadde saamænd nok.

Den tid laa endnu Ranen og alle bygderne der langt tilbake. Tre gaarde slog sig sammen om at holde Jaabæks „Folketidende“ som sit eneste blad. Men da jeg kom paa de kanter igjen i 1911 — ja, da var der forskjel! Hele byer grodd op paa Mo i Ranen og paa Mosjøen i Vefsen og paa Harstad paa Hindøen og i Svovlvær i Lofoten, mange dampskibe farende daglig leden over, og blade og bøker paa hver gaard.

Paa den tur fik jeg ogsaa erfare, at maalstrævet kunde være noget værdt. Jeg var kommet utslitt, støvet, fæl som en lazzaron til Mo i Ranen, og det blev sagt, at jeg maatte spørge handelsmanden der, han Meyer, om nattelogi, da der intet hotel fandtes. Jeg gik da til „han Meyer.“ En dame arbeidet i haven. Hun kom hen til haveporten. „Om der var logi at faa?“

„Nei desværre, der var fuldt op av gjester, alle rum var optat. Hele selskapet, undtagen hun, var oppe i dalen til et „fesjaa“, men kom hjem kl. 12 om natten.“

„End paa sjøboden da, selv om det var paa gulvet.“

„Ogsaa der var fuldt og desuten ubehagelig.“

„Ja, det fik være det samme, jeg er saa stupende træt.“

„Hvad er Deres navn, om jeg tør spørge?“

„Kristofer Janson.“

Der gik som en rykning over hele damen. „Det er da ikke han, som har skrevet „Liv“ og „Marit Skjølte“?“

Jo, det var da det.

„Nei værsaagod! værsaagod!“ Porten blev slaat paa vidt gap, jeg placert i en armstol i salonen, et bord dækket med deilig mat og et værelse anvist mig med herlig seng og med billeder paa væggen. Jeg blev jo litt forundret betænkelig, da jeg opdaget en rad med fine damesko ved sengen. Men ikke anet jeg, at der utenpaa min dør var opslaat en truende plakat saalydende: „Ingen vove at træde ind her, for her sover Kristofer Janson.“ Denne plakat mottok da de trætte damer, som kom fra fesjaa, og de maatte søke sig seng paa sofaer og gulve nedenunder, mens jeg tronet som en gud i deres bløte dyner ovenpaa. Dette gav anledning til megen moro, da jeg traadte ned om morgenen og blev mottat med smil og munterhet av de elskværdige vertsfolk.

Men det var nu ikke bare lyse og muntre indtryk jeg fik av Nordlandsfolket. *Pietismen* hadde ogsaa herjet her. Paa en gaard hadde egtefolkene latt male paa sin himmelseng: „Naar for din seng du klær dig av, husk den betegne dig din grav.“

Tænke sig at tvinge tungsindet og tristheten paa sig hver eneste kveld, naar en, træt av dagens slit, skal glæde sig ved hvilen!

Som man kunde vente sig, begyndte tjenstejenten, som fulgte os gjennem stuen, at sukke og suttre: „Aa ja — det er nok fornødent at tænke paa det hver kveld.“

„Tænker *du* paa det hver kveld da?“

„Nei — *eg* ligg ikkje i den senga,“ skyndte piken sig roskyldig at tilføie.

Jeg kom i hu Trappistmunkene, som ikke har lov til at hilse hverandre med andet end: „Husk paa døden!“ Hvor mennesker unødig kan pine sig selv og andre! Og hvilke

gudsbegrep holder da slike mennesker: Gud en sur, streng, vred tyran, som har glæde av at forvandle menneskene til trældyr, lutende mot mulden.

Da jeg paa denne min tur var i Maalselvdalen nogen dage, blev jeg anmodet om at holde et møte der en kveld. Jeg var da træt av foredrag og skulde ha litt ferie, men for ikke at synes vrang, indvilget jeg i det. Jeg spurgte dog forsigtigvis, hvorledes folk likte det her, om de vilde ha noget muntert eller alvorlig.

„Aa — dei sa, du fekk folk baade til aa læ og graata paa Trums, so det er vel best aa freista baade slag," svarte bonden.

Ja, jeg skulde da freista baade slag. Jeg blev jo litt betænkelig, da en kone skred høitidelig ind med salmebok i sine foldede hænder. Saa begyndte jeg da med at fortælle Bjørnsons „Faderen". Det gik jo paa en maate, for det var da om en prest. Men da jeg saa fortsatte med min egen: „Per og Bergit", da strøk salmeboken paa dør straks. Og eftersom jeg læste, trillet en efter en ut som erter av en sæk, til bare lensmanden og hans kone sat igjen. Teppet faldt. Men da jeg kom til mit logi, saa sa manden, at „var det slikt fantri eg foor med, saa maatte han segje, at det var ein skamlaus maate aa lokka pengar av folk paa." Nu hadde ikke folk her betalt en øre; men jeg var bare glad, jeg ikke blev jaget paa dør. Nei, pietismen er ikke til at spøke med.

Jeg fik ogsaa merke *folkehøiskolens* indflydelse her i Nordland. Det var i den avsidesliggende bygd Korgendalen.

Datteren paa den gaard, hvor jeg skulde tilbringe natten, hadde sat en smagfuld buket av markblomster paa mit bord om kvelden. „Dette vilde ikke en almindelig bondepike falde paa av sig selv," tænkte jeg; „hun maa vist ha været

paa en folkehøiskole." Og jo — ganske rigtig. Hun hadde været paa Sagatun.

Jeg fandt ogsaa der paa gaarden et prægtig gammelt ildhus, som ganske hensatte mig i vikingetiden. Gulvet var haardstampet jord, aaren midt paa gulvet, en prægtig dragebjelke stak ut fra sidevæggen forsynt med skjerringer, der hang ned over ildstedet. Stuen var røkstue med ljore i taket. Det smakte at sitte og fortælle Olav Trygvasons saga der for folket, mens ilden spraket paa gruen.

Om naturindtrykkene og hændelserne ellers paa turen, maa jeg henvise til mine: „Skildringar fraa Nordland og Finmorki".

Før jeg imidlertid slipper Nordland, maa jeg endnu faa lov at omtale en episode, som moret mig meget. Da jeg var paa Tromsø og holdt foredrag, gjorde provst Jensen, stortingsmanden og radikaleren, en fest for mig. Indbudne var da byens honoratiores, som alle var stokkonservative høiremænd, og det visste jeg. Jensen holdt ved bordet en tale for mig, men i meget forsigtige ordelag. Han kaldte mig ikke andet end kandidat Janson. Han kjendte jo sit selskap.

Jeg smilte indvortes og tænkte med mig selv: „Du skal da ikke faa dø i synden." Saa holdt jeg en svartale, hvori jeg fremholdt, hvilket mod det krævet i vor konservative tid at løfte, saa som vor vert hadde gjort det, Johan Sverdrups fane, ja endog stille sig side om side med republikaneren Jaabæk, og jeg ønsket ham held og lykke paa hans radikale bane osv.

Jensen sat med bøiet hode og skulte hen paa ansigterne til de forbausede embedsmænd. Men disse holdt gode miner til slet spil og maatte som høflige gjester tømme sin champagne og klinke med verten paa disse præmisser.

Efter maaltidet tok Jensen mig tilside: „Jo, De var god! visste De da ikke, hvad slags folk De sat imellem?"

„Jo naturligvis, det var jo netop derfor jeg talte saaledes."

„De er en stor skøier."

Ja, saa ondskapsfuld var jeg virkelig den gang. Det blev forresten den samme provsten Jensen, som foreslog i Stortinget digtergage til mig og drev den igjennem. Derfor omtaler jeg dette her.

Forelæsningsture til Sverige og Danmark.

Min ferietid i folkehøiskolens dage brukte jeg forresten til foredragsture i Norge, Sverige og Danmark. At gaa i enkeltheter med dem vilde føre for langt. Jeg vil kun nævne det mest karakteristiske.

Jeg besøkte saaledes engang de *svenske* folkehøiskoler, samt byerne: Karlstad, Uddevalla, Ørebro, Göteborg, Uppsala og Stockholm. Paa flere av stedene talte jeg landsmaal, og jeg saa ikke andet end at jeg blev godt forstaat. Landsmaalsforeningen i Uppsala, der hadde til hensigt at gjøre de svenske dialekter kjendte, gjorde en banket for mig, hvor kontrakten var, at der ikke skulde tales et ord svensk skriftsprog hele kvelden. Det blev en særdeles interessant kveld. Studenterne fra de forskjellige bygdelag: Uppland, Nerike, Medelpad, Vest- og Østergøtland, Vermland osv. fortalte rægler eller sang visestubber, hver paa in hjembygds dialekt. Og jeg svarte med rægler paa norsk landsmaal. Baron Djurklou, den svenske Asbjørnsen, var mellem os og satte vore lattermuskler i gang ved sine ypperlige, og ypperlig fortalte smaarisper fra sin hjembygd. Det var, som om jeg fik fremlagt et landkart over de svenske dialekter den kvelden, og jeg iagttok med interesse hvers særlige eiendommelighet. I Uppland hadde de saaledes samme besynderlighet som paa Sunnmøre, at de tok

h'en bort, hvor den skulde være, og la den til, hvor den ikke skulde være. Altsaa samme egenhet ved Østersjøens rand, som ved Nordsjøens, og ikke i bygderne midt imellem. Hvorledes kan det ha sig? kan dialektgranskerne forklare det? I det hele er dialekternes opstaaen, hver med sin skarpt begrænsede egenhet, mig en gaade.

Jeg har flere gange holdt foredrag i Stockholm paa videnskaps-akademiets sal over norsk sagnhistorie eller æstetisk-kritiske emner, som Ibsens Brand og Peer Gynt, og blev altid venlig mottat. Svenskerne er lette at tale til. De er mer følsomme og lar sig lettere rive med.

Ogsaa fra mine hyppige reiser til Danmark har jeg mange kjære minder. Der hadde jo folkehøiskolerne oparbeidet feltet for disse mere populære foredrag, beregnet paa det brede lag.

Paa mit besøk til Askov fik jeg visit av „en kollega". Han kom bukkende ind gjennem døren, hvor jeg sat og renskrev „Sigmund Bresteson", med de ord: „Mit *fag* er digter. Hvor mange vers kan De lave om dagen?"

Jeg forsikret ham, at jeg ikke gjorde vers i alnemaal. Han derimot var stolt av at kunde lave saa og saa mange om dagen. Da han ikke fandt jordbund for sine vers hos mig, tyet han til fru Christopher Bruun, som da var paa Askov, og plaget hende, til hun forsikret ham, at hun hadde hørt alt dette før. Den miskjendte digter forlod os da. Han kom ikke siden til at arbeide i „sit fag"; ti først blev han møllersvend og siden ridende politi.

Det var forresten sørgelig at besøke Askov den sommer; ti oldenborrene hadde herjet saaledes i skogen deromkring, at den saa ut som soplimeris. Og naar man sat under et træ i haven, drysset oldenborrene i hodet og fanget paa os.

Den danske gjestfrihet behandlet mig ofte som en pakke, der blev sendt fra haand til haand med utenpaaskrift. Min hustru og jeg agtet os saaledes til Vallekilde høiskole. Da vi kom til Kallundborg, kom en fin herre ombord paa dampspibet og spurgte, om jeg var den og den. Jo det var da mig. Ja saa maatte han faa lov til at bortføre min hustru og mig først til middag hos sig, og saa vilde han kl. 4 kjøre os ut til en have i nærheten, hvor der var stevnet til et folkemøte, og hvor Kristofer Janson skulde holde foredrag.

„Hvad for noget? jeg? men jeg visste jo om ingenting — jeg var ikke forberedt."

„Det gjorde ingenting. De hadde først henvendt sig til Christopher Bruun, som var der. Men da han fik høre at Kristofer Janson var i anmarsj, sa han: „Bed heller ham; naar han gnir sig paa panden et kvarters tid, er det nok." Og nu var møtet tilsagt, og der kom mange bønder, det skulde være i det frie."

Ja, jeg var altsaa forraadt av min kjære kollega og maatte tilpers. Jeg fik vandre alene i den store vakre have efter middagen og „gni mig paa panden". Og saa talte jeg paa møtet for en stor forsamling om Henrik Wergeland og hans tid. Og det gik bra.

Efter møtet blev menneskepakken med samt reisegods sat i en anden vogn og transportert videre.

„Hvor bærer det nu hen? til Vallekilde?"

„Nei ikke endnu, nu skal vi foreløbig overnatte hos godseier N. N."

Da vi kom der, var der samlet et helt selskap om et prægtig aftensbord, og kvelden gik hurtig med samtaler, sange og skaaler.

Næste morgen atter sat op i en vogn. Vi gav os Gud i vold og tænkte: „Vi kommer vel engang til Vallekilde."

Da vognen saa rullet ind paa tunet av en gaard, blev vi mottat av en skraldende latter. Vogndøren blev revet op, og min hustru og jeg halet ut med ordene: her kommer „han og ho". Latteren gav ekko fra alle vinduerne, der sat fuldt besatte med elever, og saaledes blev vi leet ind paa Vallekilde høiskole; ti manden, som ledet angrepet paa os, var ingen anden end Ernst Trier.

Her paa Vallekilde blev vi da nogen dage og gjorde bekjendtskap blandt andre med den elskelige frikirkeprest Vilhelm Hoff, der siden blev prest til Vartov i Kjøbenhavn. Jeg hadde ogsaa den glæde at se ham paa Solbakken som min gjest senere.

En av nætterne paa Vallekilde blev der et forfærdelig lynveir. Vi blev purret op og trods vor protest kommandert til at klæ os paa; ti det hænder ofte, at lynet slaar ned i gaardenes halmtak, der da brænder som knusk. Og i slike tilfælde maa man være forberedt paa at rømme øieblikkelig.

En anden streng ordre til husholdersken lød: „Kristofer Janson skal ha øllebrød til frokost og intet andet, for han er maalstræver; men han skal faa *sol* i." Solen var da fløte.

Ja de kjære, kjære dage hos venlige mennesker! Nu er Trier borte og Hoff borte, og Schrøder og Nørregaard og Baagø borte — alle de mænd, som jeg blev kjendt med under studentertoget, og som tændte i mig begeistring og kjærlighet til folkehøiskolegjerningen.

Min tur til Færøerne og Island.

Under mit ophold paa Loshaugen faldt ogsaa min Islandsreise sommeren 1874. Jeg skulde ved tusenaarsfesten der repræsentere de norske landsmaalsforeninger. Mine medreisende var adjunkt, senere rektor Nygaard, professor Gustav Storm, Birger Kildal og Nordal Rolfsen. Med dampskibet Diana reiste vi fra Kjøbenhavn, hvor vi sluttet bekjendtskap med *Jon Sigurdson*, der var makeløs venlig og hjælpsom mot os. Der traf jeg og den berømte og berygtede lærde bibelkritiker *Magnus Eirikson* og fandt istedetfor den stridslystne, hidsige viking en liten ømhjertet, barnlig from mand. Islænderne i Kjøbenhavn gjorde en fest for os paa skytebanen. Jon Sigurdson var æresgjest.

Reisen gik først til Granton i Skotland, hvorved vi fik anledning til at se det maleriske Edinburgh og Holyrood Castle. I Granton kom ogsaa en hel del utlændinger ombord. Det blev et forunderlig blandet selskap, liketil folk fra Paraguay og fra Lahore i Indien. Det var repræsentanter for de forskjellige nationer, som dels skulde levere referater til aviserne om tusenaarsfesten, dels var lokket av nysgjerrighet. Sidste aften ombord holdt vi en international fest, hvor der blev sunget, pokulert og talt paa alverdens tungemaal. Hvis nationerne altid vilde være saa venligsindet mot hverandre, som vi var der ved punsjeglasset, saa vilde

krigen snart være avskaffet. Vi endte med en broderkjæde.

Dampskibet la til ved Torshavn paa Færøerne og blev der en dag. Jeg glemmer ikke det syn, da vesle Dimun og store Dimun dukket op av havet som blaa skinnende borge. Det var hele sceneriet fra Sigmund Bresteson, som jeg her hadde utbredt foran mig, den saga, jeg hadde søkt at forherlige i en række digte, og hvor min fantasi hadde vandre om, uten at mit øie hadde været nærværende. Nu laa øerne der, lokkende som et digt. Ombord paa skibet var pastor Hamarshaimb, Færøernes Landstad, han, som hadde samlet de gamle kjæmpeviser og kvæder, som endnu lever paa folkemund, og til hvis toner de færøiske mænd og kvinder endnu træder dansen paa sine sammenkomster og fester. Han blev den bedste veiviser, vi kunde faat til at orientere os over, hvad vi saa. Og han var saa utsøkt elskværdig at indbyde os til aften til sin prestegaard paa Østerø. Amtmanden fragtet os over i sin baat. Hamarshaimb fulgte os saa en tur utover øen. Prestegaarden var lun og hyggelig, men øen saa træbar og øde ut. Presten hadde rundt sin have opkastet en jordvold for at skaffe planterne ly, men saa saare buskerne vaaget sig med hodet over volden, blev topperne avsvidd av den skarpe vind.

Dagen efter fik vi anledning til at besøke Sverres gamle hjem, Kirkebø, der hvor han drømte sine ærgjerrige drømme, før kongestolen i Norge lokket ham. Hamarshaimb var saa elskværdig at bli med paa turen. Der fik vi ogsaa se en velstaaende Færøbondes hjem.

Man var netop vendt tilbake fra en fuglefangst, saa gangen og stuen var fyldt med sjøfugler. Jeg fik et overmaade godt indtryk av Færingerne. Man saa de var ætlinger av norske vestlandsbønder, især Sunnmøringer. Det graabrune

vadmel, de brukte i sine knæbukser og trøier, var egte sunnmørske. Og sproget var lettere at forstaa end det islandske. De sa likesom vore bønder „hauk" og „brøder" og „bø", ikke som Islændingerne „heyk" og „bræider" og „bai". Paa Kirkebø staar endnu de smukke ruiner av den kirke i spidsbuestil, som biskop Hilarius begyndte († 1511). Væggene er av huggen sten og vinduerne smukt tildannet. Men saa kom den lutherske reformation og dræpte baade katolicismen og kirkebygningen. Fra gaarden hadde man en prægtig utsigt over de maleriske klippetopper Kolter og Hest, som trodsig reiser sig op av sundet. Paa turen over heien til Torshavn var fjeldsletten likesom sprængt med sneklatter. Det var ulddotter av faarene, som hadde skubbet dem av sig. Vi kom forsent til dampskibet, og kapteinen truet fra kommandobrettet og satte os som straf til at hive ankeret. Det gav anledning til stor munterhet, og alle utlændingerne deltok. Da vi skulde videre, hadde vi nær mistet en av vort reisefølge, og det var den senere saa berømte *Max Nordau.* En ung færøisk jente med sin kokette hue paa hodet kom nemlig ombord, og Nordau utbredte elskhugsfuldt sine arme mot jenten og vilde kysse hende. Men kapteinen kom i tide til at redde jenten fra den internationale velkomst, tok fyren uten videre i nakken, satte ham paa land og negtet at ta ham videre. Det var kun paa selskapets forbøn, at han slap med til Island. Han var forresten en av de vigtigste lapser, jeg har møtt. Han fortalte, at han hadde forfattet et skuespil „Spartakus", som skulde spilles i Wien, Budapest og formodentlig verden rundt. Jeg spurgte, om han ikke var spændt paa utfaldet. Men han svarte bare: „Aa nei, om det blev spillet baade for blinde og døve, saa maatte det allikevel gjøre lykke." Det var selvfølelse, som forslog, det! Turen til Island blev

forresten vist en lidelsesproces for ham, som for mange andre av de utenlandske fugler. Nordau hadde med sig 15 mansjetskjorter, som han skulde sprade med paa boulevarderne i Islands hovedstad. Og hvad fandt han? et ynkelig litet fiskerleie uten hverken teatre, varieteer eller boulevarder. Han istemte vist av ganske hjerte det suk, som professoren fra Lahore utstøtte: „Das ist ein Land für Seehunden und nicht für Menschen.“ Denne professor fra Lahore — han var forresten tysker — fandt jeg siden igjen paa trevet i Tingvalla kirke. Vi maatte overnatte der, da prestegaarden var fuld og kirkegulvet fyldt med svenske kadetter og matroser, som hadde fulgt med den svenske orlogsmand, der laa i Reykjavik. Den fremmede professor og jeg klaget vor nød for hverandre der paa kirkegalleriet, hvor vi hadde fundet tilflugt. Han hadde noget kjæks med sig, og jeg noget brændevin, og saa delte vi broderlig. Da var det, han utstøtte smertessukket om sælhundene. Dette blir formodentlig vort sidste og eneste møte; men saa lunefuldt kan mennesker fra verdens forskjelligste ender skumples sammen.

Vor tur paa Island har professor Storm beskrevet, og jeg har selv utgit et litet skrift: „Fraa Island“, saa jeg ikke her vil gjenta den. Men stolt var jeg, da jeg i domkirken i Reykjavik fik se Jon Arasons biskopskaape, som han hadde faat tilsendt av selveste pave Clemens VII, og fik lov at svøbe mig i den og vandre i den over gulvet. Men det var nok en anderledes ynkelig fyr, som nu stak i kappen, end den gamle stolte prælat og danskehader, som hadde saa seig en hals, at man næsten ikke kunde faa hugget den over. Og det nyttet mig litet, at jeg hadde skrevet et skuespil over gamlingen paa klingende landsmaal. Kappen var smuk, av rød fløiel og kantet med vævede gobeliner av helgener og kirkefædre.

Dette var ogsaa den eneste raritet, de hadde at fremvise der paa Island. De gamle sagaer stod indridset i fjeldene og levet i folkets bevissthet og mundtlige fortællinger.

Paa grund av, at elvene var saa opsvulmet, at det var farlig at passere dem, maatte vi nøies med at se kanske den mindst interessante egn av Island, landet omkring Borgarfjorden og gjennem Reykholtdalen over Gilsbakke til Kalmanstunga. Men saa hadde vi til gjengjæld aastederne for hele Egil Skallagrimsons og Gunlaug Ormstungas og Hord og Geirs saga utbredt for os. Landet var uinteressant, lave nakne aaser, øde moer og trøstesløse stenørkener. Jeg glemmer ikke farten fra Kalmanstunga til Tingvoldene, hvor vi i 14 timer red over lavamarker, hvor der ikke fandtes et græsstraa, saa meget hestene kunde faa raste og beite. Et sted var dog vakkert, og det var fjorden nedenfor Tyrills maleriske topper, der hvor Geirsholmen laa. Nu var der fredelig der, hvor det gamle blodige drama var utspilt. Fjorden laa speilblank, og sjøfuglene vugget sig paa den. Det var ogsaa en velsignet solskinsdag. En fredelig bondegaard laa der, hvor Hords hustru Helga hadde svømmet i land om natten med sine to sønner og flygtet med dem opefter Tyrill for at berge deres liv, hvad der ogsaa lykkedes. Skaret, hvor hun hvilte, kaldes endnu Helguskar. Vi nød en fredelig frokost paa Tyrill og frygtet hverken manddrap eller flugt.

Møtet paa Tingvoldene under tusenaarsfesten var interessant. Sceneriet gjenkaldte levende mindet om tingmøterne i den gamle sagatid. Der laa lovberget endnu som i gamle dage, og folk kom ridende ned gjennem Almannagjaa og over heierne, teltene laa opslaat paa lavasletten, kvinderne sat som i fordums dage om morgenen nede ved bækken og redte sit haar. Jeg fik litet sove, skjønt studenterne hadde stelt i stand det gildeste telt for os og skaffet os høi

at ligge paa og sadler under hodet. Jeg stod op tidlig om morgenen og vandret rundt, betat av de gamle sagaminder. Her var det altsaa Skarphedin vandret fra telt til telt og utøste sine spydigheter, her spandtes intriger og lagedes lovknep, uttænktes blodhevn og knyttedes fostbrorskap. Her tordnet Jon Arason fra lovberget sit oprør mot danskeherredømmet og den lutherske tro. Nu var der hverken trætte eller holmgang paa Tingvoldene.

Det myldret av folk og heste. De skjænket hverandre og pratet og sang og kyssedes, den almindelige velkomsthilsen paa Island. Jeg hadde netop undgaat en drukken islænding, som kom krabbende paa alle fire ind i teltet vort, kastet sig over en uskyldig danske, som sov fredelig paa ryg med foldede hænder, og gav ham en smeldkys. Dansken gren stygt i søvne og rystet sig. Jeg takket min Gud, at jeg hadde staat op.

Paa Tingvoldene blev ogsaa min kampplads den dagen. Her skulde jeg avlevere min tale som landsmaalets repræsentant. Jeg talte selvfølgelig landsmaal. Det var interessant at se, hvor meget eller hvor litet tilhørerne forstod av talen. Jeg kunde tydelig se det paa ansigterne. Undertiden blev ørene saa skarpt lyttende, mundene aapne, øinene saa dumme — dette forstod de ikke. Men saa gled et smil over ansigterne, og de nikket og nikket — jo dette gled ind i dem. Forresten avløp ikke talen uten et komisk tilhæng. Der utspredtes det rygte, at jeg hadde præket oprør mot Danmark, og en kammerherre blev utsendt fra hs. maj. for at høre, hvad dette var for noget. Vi fik os en god latter, og autoriteterne blev beroliget. Danmarks trone stod endnu paa sikker grund.

Jeg hadde skrevet et digt til Island, som jeg hadde tænkt at fremføre der paa Tingvoldene. Da der imidlertid var saa mange adresser at avlevere, maatte tiden for hver indskræn-

kes, og digtet fik være til en anden gang. Neppe fik dog massen nys om, at „det norske skaldit vilde flytja fram eit kvæde“ før de halte mig ind i et telt og gav mig ikke levende fred, før de fik mig op paa et bord og der maatte jeg da „flytja fram“ følgende kvæde:

Harmfulle segl paa havet duva,
skodda og driv framfyr stamnen ruva
„uppaa dekket no kvar ein mann!“
Vestut høyrer ein brimbrot dynja,
solsteikte menner med skjold og brynja
stira med lengting etter land.

Rivnar daa skodda, og beint fyr auga
tind etter tind seg i soli lauga,
ørnedjerve med snjoglans paa,
grønklædde vidder i kveldsol smila
logne dei innunder juklarne kvila,
borni paa kneet aat kjempa graa.

„Her er landet!“ mennerne ropa,
„lat Harald luva no berre sopa
høvdingaætter fraa land og øy,
lat han med trælarne sine renna,
her skal juklarne honom brenna
her kann me frie leva og døy!“

Bygde dei so si ætt og si æra
Noreg so som det skulde vera,
varde *det gamle* med odd og kniv,
skapad ei soga, som enn kann føda
stordaad hjaa guten, der lengslar gløda,
skapad Island eit evigt liv.

Leide og laake aar ero lidne,
kalde aarhundrad framum skridne,
trakkad Island med jarnhard fot,
same vinden kring fjelli susar,
men tru dalarne endaa husar
liv, som likjest den gamle rot?

Høvdingahallen i grus er roken,
gravhaugen som utor jordi stroken,
bautasteinarne kraste sund;
søner av deim, som støkte verdi,
draga den daglige, tungsame ferdi,
trælande paa eit tuvutt tun.

Do — under skorpa det endaa laagar,
enn spring Geysir i høge bogar,
enn sting Hekla i sky sitt torn,
enn spraka gneistar av gamle elden,
daa naar husbonden les um kvelden
fedra sogor fyr viv og born.

Difyr eg glad ser myrkret draga,
nye tusenaar fram aa daga
solblankt ned gjenom dalen trong;
havet, som sukkande kring hev boret
det, som Island ein gong hev voret,
synger idag ein manings song:

„Inkje det duger federne lova,
etterpaa paa deira storverk sova,
gløyma vaar tid yver morkne bein,
der, som ei minni kann storverk føda,
der kann ei gamle anden gløda,
der er folket gjenget i stein“.

Difyre fram med spaden, bonde,
lat deg ei kuga av tider vonde,
traust i *vilje* sovel som *ord;*
hav og fjell og dei grøne lider
standa med fanget fullt og bider,
benkja deg liksom ved dukat bord.

Skjoldmøy! du enn under kaapa gjøyma
vitskap og song, som kann blodfriskt strøyma
inn i vaar morkne og blaute tid,
daa vil du minnast di voggegaava,
daa vil sønerne evigt lova
sigerstolte: „fjallkonan frid!“ [1])

[1]) Namnet paa Island i ein av dei mest sungne fedralandssongarne.

Der var forresten solskin og høitid over hele Tingvallamøtet — 60 telte spredt ut over lávamarken, smeldende flag, glitrende skin over snefjeldene og over Øksaraastryket, mænd og kvinder i sine grønne og blaa kapper vandrende glade fra telt til telt.

Og kom man saa til havnen i Reykjavik laa der et norsk, svensk, tysk, flere danske og franske krigsskibe og engelske dampskibe, prydet med flag fra mastetoppen til skibsbordet.

Min islandsreise endte dog bedrøvelig. Uvant med at sitte og gnure paa hesteryggen fra morgen til kveld, red jeg mig hudløs, og det satte sig til bylder. Det blev vanskelig nok at gaa, men endnu værre at ride. Det blev umulig at fortsætte turen fra Tingvoldene til Geysir som paatænkt. Jeg og min lidelsesfælle adjunkt Nygaard maatte ty til Reykjavik. Jeg glemmer ikke den pinefulde tur. Vi maatte ride i gang for smerternes skyld, og det gjorde reisen endnu længere. Og glade var vi, da vi havnet i vore gode senger i Reykjavik med lindrende grøtomslag.

Dog — kongeballet skulde staa, og vi var naturligvis invitert. Vi kunde jo ikke la denne leilighet gaa ifra os. Vi maatte reise os fra sykesengen. Jeg fik listelig anbragt en bandage paa det saareste sted, fæstet en hyssing om den for at hindre den fra at glide, og stak hyssingen lumskelig op under vesten. Den endte i en løkke, som kunde anbringes om tommelfingeren. Og saaledes rustet laget jeg mig til kongeballet. Nu skulde jeg bare ta kjolen paa, saa var jeg fin-fin. Men hvad gik der av kjolen? Den var jo helt for liten, ærmerne rak ikke ned paa haandleddene engang. Jeg angrep mine kammerater og beskyldte dem for at ha forgrepet sig paa min kjole — de kastet sig over sit gods, og paastod at det var deres med rette bekommet. O ve! o ve!

min hustru hadde ved en feiltagelse sendt med min avvoksede snipkjole.

Men paa kongeballet maatte og skulde jeg. Stolende paa, at Island dog laa litt utenfor folkeskikken, og at dens fordring paa velklædthet ikke var Paris' eller Kristianias, gik jeg modig i kampen. Med livet sittende litt høit paa ryggen, med mansjetterne helt bare nedenfor ærmerne og med min hyssing slynget trofast om tommelfingeren, fremstillet jeg mig for hs. majestæt og for Reykjaviks damer. Jeg antar jeg gjorde samme lykke som da jeg paa seksaen i Drammen maatte vise mig i graa bukser, der rak litt nedenfor knæet, og forresten snipkjole og hvitt slips.

Av berømte mænd jeg traf paa Island maa jeg nævne digteren *Matias Jokumsson.* Mange av hans digte staar fuldt paa høide med det bedste, vi eier av lyrik. Jeg kom senere fra Amerika av i brevveksling med ham om religiøse emner. Han var i grunden helt ut unitar og følte sig trykket av sin stilling som ortodoks prest. Han er bosat i Akureyri paa nordsiden.

Paa tilbakereisen fik vi lov til at følge med det norske krigsskib Nordstjernen og blev behandlet kameratslig elskværdig av skibets officerer. Da jeg saa en morgen slog øinene op i Horten og saa trærne der i sin fulde løvpragt — aa jeg syntes, jeg aldrig har set noget saa vakkert. Jeg hadde jo ikke set et træ, som jeg gad nævne med det navn, hverken paa Færøerne eller paa Island. De talte jo rigtignok der paa Island om skogen. Og jeg spurgte: „Hvor er denne skogen, som I snakker om?"

„Du rider jo midt i skogen."

Saa var det nogen elendige dvergbjørker, som krøp mellem stenene.

Videre fra folkehøiskoledagene.

„Fraa Dansketidi“ utgav jeg i 1875. Den er en av mine mest læste bøker. En riksmaalsutgave er utkommen paa tusen hjems forlag. Landsmaalsutgaven er kommet i andet oplag. Hvor jeg kommer paa landsbygden, finder jeg spor efter denne bok. En forarget kritik av vor pedantiske, danskhetstids begeistrede historiker Ludvig Daae, reklamerte godt for boken. Der utspandt sig over den en polemik, hvori ogsaa Henrik Krohn deltok.

En anden av mine fortællinger, som har vundet stor utbredelse, er: „Den bergtekne“. Den skrev jeg en sommer paa en sæter mellem Østerdalen og Gudbrandsdalen. Den utkom 1876 og blev oversat paa svensk av Ellen Key, der med 4 veninder besøkte os paa Solbakken paa en fottur. I 1911 har Nordiska førlaget erhvervet retten til masseproduktion, og fortællingen er nu utkommet pent utstyrt og med farvetrykt omslag for den utrolig billige pris av 10 øre. At slikt kan lønne sig er mig en gaade, men nu skylles „Den bergtekne“ altsaa over hele Sverige paa automaterne. Og jeg maa bare være taknemlig. Landsmaalsutgaven er kommet i andet oplag, og en utgave paa engelsk blev forlagt i Chicago under titelen: „The spellbound fidler“.

I samme aar, 1876, falder ogsaa æren av at bli votert digtergage ved siden av Bjørnson, Ibsen og Lie. Da jeg

senere blev prest i Amerika, frasa jeg mig denne, da jeg ikke syntes det var ret, at mine landsmænd hjemme i Norge skulde skatte til en, som hadde sin virksomhet i fremmed land, skjønt jeg ogsaa der fortsatte mit literære arbeide. I 1899 fik jeg den tilbake, da jeg slog mig for alvor ned herhjemme.

I 1879 utgav jeg: „Austanfyre sol og vestanfyre maane". en sangtekst, som Gerhard Schjelderup har komponert musik til, uten at det endnu har lykkes ham at faa den frem paa utenlandske teatre undtagen stykkevis paa hofteatret i München. Samme aar utkom ogsaa: „Smaastykke" og skuespillet: „En kvindeskjebne".

En begivenhet, der er værd at mindes, er, at jeg vist er den første, der har præket paa landsmaal i *norsk kirke*. Det var i Faaberg, hvor min ven presten Fredrik Vinsnes hadde git mig tilladelse. Jeg husker særlig dagen, da jeg samme morgen, før jeg gik til kirken, hadde faat min tredje søn og kunde indeslutte det nye liv i kirkebønnen der fra prækestolen. Min hustru hadde fulgt med paa turen — vi bodde den tid endnu paa Fykse — da vi troddde den hellige grav vel bevaret. Men rystelsen hadde allikevel været for sterk, og hr. Sigmund indfandt sig litt for tidlig her i verden. Det var søndag 7de januar 1872.

Idyllen paa Fykse og Loshaugen endte, da skolen flyttet længer sydpaa til annekset Foldabu, hvor „Vonheim" blev bygget, hvor Bjørnson kom at residere, da han hadde kjøpt Aulestad, og hvor mit høiskolehjem: „Solbakken" blev bygget, opkaldt efter hans Synnøve. Vor høiskolegjerning løp forresten ikke av uten en og anden protest fra de konservatives side. Især viste presten Fleischer, som forresten var en godslig og snil mand, sin motvilje mot os. Jeg var saaledes — det var i 1876 — anmodet om at præke i Fol-

dabu kirke første paaskedag, da gudstjenesten den søndag var ved hovedkirken, og jeg spurgte da presten Fleischer om lov til det. Vel — det hadde han sine betænkeligheter ved, da jeg var *grundtvigianer*. Jeg oplyste ham da om, at jeg, teologisk set, ikke var det. „Men“, la jeg til, „vilde De virkelig negte en grundtvigianer at præke i kirken?“

„Ja, med mindre han var ordinert prest. Desuten, saa roser jo De en mand, som nedbryter kristendommen i landet.“

Jeg smilte: „Saa? gjør jeg det? Hvem er det, om jeg tør spørge?“

„Jo De sætter *Jaabæk* op som en type paa en sand nordmand.“

„Det kjender jeg ikke til. Det har jeg da hverken sagt eller ment.“

„Og gir jeg lov engang til dette,“ fortsatte presten, „saa kommer De igjen og blander politik og polemik ind i prækenen.“

„I det øieblik jeg beder om at faa benytte kirken, kan De være tryg for, at jeg ikke vil bære andet frem end kristendom.“

„Ja kristendommen kan være saa mange slags; men det spørges her om den rene lutherske lære. Og saa maatte De nu i alle fald lægge av dette maalstræv.“

„Jeg kan gjerne forpligte mig til at tale almindelig bokmaal i kirken likesom at holde politik og polemik borte. Men nu maa jeg ogsaa faa lov til aapent og greit at uttale, at jeg synes, det er skam av eder Gausdals prester gang efter gang at skyve fra eder den haand, som folkehøiskolen rækker eder for at vække alvor og aandelig liv i bygden.“

Da utbrøt presten heftig: „Men hvorledes kan vi ar-

beide sammen med eder, som nedbryter alt det bestaaende, nedbryter embedsmændenes anseelse, nedbryter almuskolen, denne store, over hele landet utbredte indretning."

„Om vi misliker den maate, hvorpaa almuskolen drives, saa motarbeider vi da ikke skolerne. Vi vil jo indføre friskoler."

„Hvor man ingenting lærer ja — for det er rigtignok min mening. Vilde De like, om en sa slikt om Deres skole? Og saa er De jo *republikaner*. Der er jo paa eders skole ikke tale om andet end selvstyre og folkestyre."

„Hvor kan De vite det, naar De aldrig sætter Deres fot i skolen?"

Samtalen endte med, at *provstiet* skulde adspørges. Og provstiets svar lød saaledes ifølge Fleischers brev:

„Provstiet mener, at ingen kandidat bør tillates at præke uten i overvær av vedkommende prest, som tillike bør ha gjennemset den paatænkte præken. Angaaende Deres kirkelige standpunkt ytrer provstiet ogsaa betænkeligheter og fraraader at indvilge Deres anmodning."

Jeg spurgte da presten Fleischer: „Blev dette gjort, da *Deres* søn og en anden kandidat prækte i Gausdals kirke?"

„Nei."

„Jeg er altsaa den eneste, mot hvem der skal handles saaledes?"

„Man er berettiget til at gjøre forskjel paa folk."

„Men saa tillater vel presten, at møtet *paa skolen* tillyses i kordøren næste søndag?"

„Ikke i *kirken*, kun paa *kirkebakken*."

Man kan altsaa slaa fast som resultat av disse forhandlinger: „Hvergang en reisende lægprædikant kommer til bygden, saa tillyses dette i kordøren; hvergang prestesøn-

nen eller en anden, i troen patent kandidat, holder bibellæsning, saa tillyses dette fra kordøren; men naar folkehøiskolelæreren Kristofer Janson, paa opfordring av menigheten, ønsker at præke i *skolebygningen*, saa skal denne tillysning utvises til *kirkebakken*."

Jeg anfører dette saa vidtløftig, fordi det er karakteristisk for folkehøiskolens stilling i de første kjæmpende aar.

Da jeg nu alt har nævnt Bjørnsons flytning til Aulestad, der blev av slik betydning for mig, saa vil jeg her avbryte fortællingens traad og samle i sammenhæng, hvad jeg kan mindes om mit samvær med Bjørnson.

Mit samvær med Bjørnson.

Det første minde, jeg har fra Bjørnson, var, da jeg saa ham spanke om i Bergens gater, mens jeg endnu var skolegut. Han var blit Ibsens efterfølger som instruktør ved Bergens teater. Men dengang turde jeg ikke nærme mig storheten. Jeg maatte nøies med at følge og beundre hans bedrifter paa avstand. Om det indtryk hans Synnøve Solbakken hadde gjort paa mig og den indflydelse, den øvet paa min smagsretning og hele digterliv, har jeg allerede talt. Nu hørte jeg bare om, hvorledes han tumlet med skuespillerne der ved Bergens teater og knadde dem som deig, saa de endog begyndte at tale med hans akcent og dialekt paa scenen. Av de tarveligste kræfter presset han ut noget. Jeg maatte mindes Jørgen Moes vers:

til Sprang han kunde mane
et skydefærdigt øg.

Han opdaget skuespiller Monsen som et rikt komisk talent og skapte ut av ham en makeløs Karker i Oehlenschlägers Hakon Jarl. Da Bjørnson mange aar senere vilde la stykket opføre i Kristiania, skrev han til Monsen, om han vilde overta Karkers rolle, men fik telegrafisk svar:

Vig fra mig satan.
Monsen.

Monsen var imidlertid blit vakt, blev saa mormon og drog til Utah med sin hustru.

Jeg hørte Bjørnson tale paa Engen, de gamle Jonsvolde, en 17de Mai. De lyriske bergensere blev ellevilde av begeistring og ropte hurra for Bjørnstjerne Bjørnson istedet for dagen. Senere huserte han i politikken, skrev den hidsende, men rammende sang:

„har du hørt, hvad svensken siger,
unge, norske mand?"

Sangen blev eǹ brandfakkel, som delte byen i leire.

Han blandet sig ogsaa i dagens praktiske politik. Bergens 4 stortingsmænd var den gang konservative høiremænd. Bjørnson fik kastet dem alle sammen. Han holdt møte i haandverkerforeningen, lot navnene paa de gamle syndere opskrive paa den sorte væggetavle og opfordret forsamlingen til at nævne de gode gjerninger, der berettiget dem til den ære at være stortingsmænd. Og de faldt med glans.

Alle byens unge damer sværmet naturligvis i flok og følge for den nye viking, der rusket saaledes op i alle morkne forhold. Og de gamle spidsborgere rystet sine parykker og utstøtte et lettelsens suk, da Bjørnson endelig forlot Bergen, kaldet til medredaktør i „Aftenbladet" i Kristiania. Der i hovedstaden blev det dog „Pernilles korte frøykenstand" for Bjørnsons politik. Folk der var ikke vant til at tages paa med saa brutale oprigtige næver, som Bergen hadde maattet døie. „Aftenbladet" mistet daglig abonnenter, Bjørnson blev flyttet ned i „underholdningsdepartementet" i kjelderen, gjorde et rundkast der i „En glad gut" og reiste saa fra det hele og utenlands.

I Bergen blev Bjørnson ogsaa grepet av *maalstrævet*. Der var, som før er omtalt, en del unge, maalbegeistrede

mænd, hvoriblandt dr. Jan Prahl og adjunkt M. Nygaard, til hvis kreds han sluttet sig. Hans „Halte Hulda“ med landsmaalvisen: Og vetle Nils Finn skulde ut og gaa, han fekk inkje skidi te hanga paa,“ samt fortællingen „Arne“ bærer dype merker av det. Nygaard oversatte hans fortælling: „Et farligt Frieri“ paa landsmaal, og det saa først dagens lys i den dragt, som tekst for et billede til et av Tidemands malerier, utgit i farvetryk ved konsul Tønsberg. Bjørnson læste islandske sagaer med kameratkredsen der, og vilde, at Krohn skulde lære ham landsmaal; men gramatikken blev ham for tør.

Det er mig ogsaa fortalt, at han en sommeraften sat i dr. Prahls have i Sandviken sammen med vennerne. Og da han saa solen synke ned i sin rosenseng, utbrøt han stille: „Gud vet, om jeg lever den dag, da jeg kan skrive landsmaal.“

Han oplevet ikke den dag, og det var naturlig. Hans fyrige, sterkt producerende aand kunde ikke smede sig i de lænker, som det dog var at oversætte sig til et sprog, der ikke var hans eget, hvor meget han saa sværmet for dets skjønhet og velklang. Men karakteristisk er det, at han aldrig vilde fortælle sin: „Ei faarleg friing“, naar jeg var tilstede. Da vilde han ha mig til at fortælle den paa landsmaal. Han syntes bedre om den i Nygaards oversættelse end i sin egen original.

Det er mig ogsaa fortalt, at da han saa: „Mellem Slagene“ opført paa Kristiania teater, sa han til Lars Holst, som sat ved siden: „Dette stykke burde været paa landsmaal.“

Jeg eier et brev fra ham datert 2/4 1870, hvori han uttaler sig om sin stilling til maalsaken saaledes: „Du finder intet offentlig ord av mig *mot* maalstrævet, fordi du finder

intet privat. Jeg har, før jeg begyndte som digter, været maalstræver, ingen har elsket Aasens gjerning som jeg, eller Landstads viser (jeg kunde dem jo utenad, jeg læste dem i hvert selskap). Ingen kunde ta mot „Dølen“ varmere end jeg. Men naar det gaar videre, naar det blir mere end en filologisk eller idyllisk tilførsel av en fjeldbæk ned i den store hovedflom, naar alvorlige, dannede mænd, som du, gir dig til at kverve maal og syn, da staar jeg i en stor opøsing av trods og raseri, og da tier jeg og bander litt smaat. Anderledes har jeg aldrig tat det; ti jeg saa snart, at bevægelsen tok mange med sig, som ellers aldrig vilde kommet fra solbakken eller arbeidslaget, og derover var jeg glad. En seminarist, der for saa billig kjøp kan bli sit lands, sin kulturs reformator som ved at skrive sin dialekt ned, eller en student, som med litt gramatikarbeide straks er en anfører i det nationale, gaar jo gjerne med. Jeg saa paa dette; men jeg saa, at der kom dygtige mænd med tillike, og forstod, at de trivdes ikke længe i noget bokstavsmaat. Og nu er der gudskelov kommet aand i bevægelsen, folkelig frihetsaand. Nu synes jeg meget godt om den. Utskeielserne overser jeg nu som før. Mange, som er begyndt i bokstaven, staar nu i aand. Mange, som hadde egoistisk slentret videre, er med i en virkelig bevægelse for folk og frihet. Som saadan har altsaa bevægelsen gjort god

Med sin maalbegeistrede ven Henrik Krohn omgikkes Bjørnson altid venlig. Den gang pengekrisen slog Krohn til marken i 1858, skrev Bjørnson de varmeste og mest rørende breve til ham. Han skriver: „Aldrig er jeg ræd for dig et øieblik. *Jeg* har ikke hat, hvad jeg skulde spise, har stoppet mine bukser og har ikke kunnet gaa ut, fordi jeg ingen saaler hadde i mine sko; men aldrig har jeg mis-

tvilet og har dog ingen saadan støtte hat som din makeløse kone og hendes pianoforte. Bergen holder jeg saa av, at jeg engang vil gjøre noget for at vise dem det. Det er dog en bra by, naar bare den rette aand blir hjulpet deroppe; ti stoffet er aldeles makeløst. Jeg længes efter at tale med en som dig, hvem jeg kunde betro mig til som mig selv om mine tanker, min selvtillid, min frygt, min feighet, mit mod, min banghet, min bløthet og min haardhet, uten at du og din kone misforstod mig; ti saadan ser et menneske ut, naar han taler med sig selv. Har Jan Prahl været ute og gjort dig bebreidelser? Hm — disse norskhetsmænd, der blot ønsker den antike form i al sin raahet og vildhet, men ikke dens væsen, dem faar vi nok bryte ned senere eller tidligere. Vi maa først ta en større og vigtigere arv av dem end sprogets, og det er deres ædruelighet i væsen, deres dype menneskelighet i forsæt og gjerning, deres sandhet. Først og fremst maa vi finde det menneskelige i mennesket, taarerne, sukkene, se det varme hjerteslag selv i deres had — da har vi kjærlighetens forstaaelse til ogsaa at gripe resten.“ Det klinger derfor saa saart, naar Krohn i et brev til mig fra 1864 skriver saaledes om Bjørnson: „Eg ser du kjem ender og gong til Bjørnson. Eg kann tenkja, du hev hugnad av di. Eg hev og havt mang ei hyggeleg stund i samlag med honom, for det var no ei tid, som det saag ut fyre augo mine, som me vore avgode vener. Eg heldt myket av honom, og det skynad han og, etterdi han skreiv under bilætet sitt: „tak for dit venskap“. Eg tenkte og, at venskapen millom oss skulde voret av det slaget, som kann standa urøyvd av meiningsbrøyte. Men eg var snøgt nog kipt ut or det mistaket. I gamle dagar var det no liten og ingen skilnad millom meiningarne vaare, og um det var, so jattade eg etter honom.

Men det skynad eg fyrste gongen me raakadest i sumar — det laag liksom i lufti, at no vaaro me skilde. Og daa han so inkje eingong vilde sjaa innum døri, korkje daa han kom helder daa han foor burt, so fekk eg og vissa fyre, at han og eg inkje hava meir med kvarandre, enn at eg vil lesa dei fagre diktarverki hans, og han vanvyrda meg, som han gjerer med alle maalstrævarar."

Men trods disse bitre ord, finder vi i 1871 Krohn holde festtalen for Bjørnson i et lag, som vestmannalaget gjorde for ham, og Bjørnson bøie sig under den selvmotsigelse at være hyldet av landsmaalstalende vestmenner. Nu hadde Bjørnson ofte før gjeipet litt over Ivar Aasens sang: „Dei vil altid klaga og kyta", især over den linje: „me skal koma um inkje so braadt", og sagt, at det var egte norskt: først hænderne i bukselommen en 50 aar og saa sige litt efter litt fremover. Men den kvelden skulde Bjørnson altsaa være pen gut, og da vestmennerne spurgte, hvad sang han ønsket, de skulde følge ham hjem med, saa stod han stille en stund, svøpte saa kappen om sig med et sagte suk og sa: „Dei vil altid klaga og kyta". Og under tonerne: „me skal koma um inkje so braadt", blev han fulgt gjennem porten til sit losji. Krohn hadde ogsaa i festtalen den kvelden endt med at takke Bjørnson for alt det gode, han hadde git os og at ønske ham helse og styrke til at gi os endda mere.

I brev fra Aulestad i 1878 kalder Bjørnson endnu Krohn for sin „inderlig kjære ven". Og i en tale, som han engang holdt om Krohn, sammenligner han dennes bøker med fyrstikker, som bønderne strøk av i sine hjem, naar de skulde tænde paa varmen og gjøre det lunt i stuen.

Krohn hadde nemlig i 1860 kjøpt en fyrstikfabrik i Sogndal. Dette syntes jeg var fint og sandt sagt.

Paa sine gamle dage, da agitationen for landsmaalet blev mere og mere nærgaaende og hidsig, blev Bjørnson bitter i sine uttalelser mot landsmaalet. Han kom da ofte med ytringer, som var usømmelige og ham uværdige. Men naar man i stridens hete gaar berserkergang, veier man ikke sine ytringer paa guldvegt.

Bjørnson var altid meget nervøs, naar han skulde til at tale, og da maatte ingen forstyrre ham. Men var han først kommen i ilden, blev han helt sig selv. Han misundte mig min koldsindighet. „Se paa den fyren," pleiet han si paa vore fællesmøter, „staar han ikke der og snakker med folk om tømmerpriser og poteter to minutter før han skal op og tale."

Første gang jeg *personlig* var sammen med Bjørnson var i 1859, da jeg blev student. Jeg hadde skrevet 5 viser til russelaget, og Bjørnson sendte bud efter mig. Han vilde se paa ham, der saaledes rystet digte ut av ærmet sit, og han drak dus med mig i en dram trondhjemsk akevit. Hans utenlandsreise kom imidlertid i veien for nærmere bekjendskap da. Og jeg traf ham først igjen i 1863, da han var kommet fra sin utenlandsreise. Han sendte ogsaa da bud efter mig, han hadde lyst til at høre, hvad jeg hadde skrevet imens. Med bankende hjerte steg jeg op trappen med nogen av mine poletiske utgydelser i frakkelommen. Jeg stanset op ved messingskiltet paa døren, hvor der stod indgravert: „Bjørnstjerne Bjørnson ønsker at være alene om formiddagen". Jeg fik jo omsider mod til at ringe paa — han hadde jo selv bedt mig komme, og det var ikke formidddag. Da jeg steg ind, laa Bjørnson paa ryg i en sofa og lekte med Bjørn, som den gang ikke ruvet fuldt saa meget som nu. Han balancerte med ham paa føtterne, hev ham fra den ene foten til den andre, mens moren

hjerteræd stod foran paa gulvet for at fange gutten, om han skulde falde. Bjørn blev nu avlevert og forsvandt med samt sin mor i kjøkkenet. Da vi var blit alene, læste jeg først mit digt: „Gale Arne". Bjørnson laa i samme stilling som før og lyttet. Ikke saa snart er jeg færdig, før han spretter op og — væk er han. Jeg saa mig dumt forlegen omkring, hvad skulde dette betyde? Men saa kommer hustruen springende ind med ham og roper: „Aa kjære Janson, kom snart igjen og læs mere. Der kommer Bjørnson farende ind til mig i kjøkkenet og siger: der Karoline har du en daler, jeg har hørt noget vakkert." Jeg læste da mere, men der vanket ikke flere dalere. Jeg trakterte ham med et digt, der var født ut av min skuffede kjærlighet — det het „eit liv" — men jeg glemmer ikke, hvor umiddelbart forfriskende hans utrop lød: „Er du gal gut? skriver du alt zerrissent?" Ja disse timer der hos ham, dem glemmer jeg aldrig. De var saa vækkende, saa lærerike, han gik frem og tilbake paa gulvet, fortalte om alt han hadde set og hørt paa sine reiser, om planer til nye digterverk, om forhold her hjemme. Jeg mindes særlig en aften han gjengav Shakespeares Macbeth, som han hadde set det spilt paa Odeon teatret i Paris. Jeg har sjelden været saa fælen. Han gav Macbeth, som denne vil snike sig ind for at myrde den sovende konge og hans sønner. Han kom bortimot mig, ansigtet var ganske blekt, øinene stirrende, haaret stod ret tilveirs. Det var, som saa jeg dolken blinke i hans haand. Jeg trykket mig mot væggen og svedet. Hadde han hat en kniv, saa hadde han grangivelig kjørt den i mig.

Saa møtte jeg da Bjørnson igjen i Gausdal, først da han var paa besøk paa folkehøiskolen paa Fykse, hvad jeg alt har fortalt, og siden da han hadde kjøpt Aulestad og var flyttet ind paa gaarden. Alt i 1872 hadde han faat opfor-

dring til at komme til os, til folkehøiskolen. Det aar maa ha været et usedvanlig bittert aar for Bjørnson dernede i „tigerstaden" at dømme efter det digt han skrev, hvis to første strofer lyder saa:

Nei, hvor blir du dog av, du som eier den magt
at slaa løgnen og uretten ned,
der har kringsat mit hus og har ondskabens magt
paa hver vei, som jeg ud for min evne har lagt,
og som nu bryder ind
for med løgn og med had
at beleire mit sind
og besudle hvert fad
i mit yndige hjem, hvor vi harmløse sad.

Nei hvor blir du dog av? denne aarlange spot
har jo byttet mig bort for mit folk,
har lagt taager af løgn om mit digtningens slot,
saa det synes selvdyrkelsens mudderpøl blot,
og et troldklumset dyr
er jeg selv, til foragt,
saa „de dannede" flyr
eller samles til jagt
for at bringe sit had ret et gjestebuds slagt.

Til det digt sendte jeg følgende svar gjennem „Norsk Folkeblad":

Kom til folkehøgskulen!

Du i hugen er beisk, du er trøytt, du er saar,
kjeid av all denne lygn, denne svik,
tigren reiv deg til blods han, idag som igaar,
og av fagnad han yl, naar du skrik.

Kvifyr sit du daa der? kvifyr byggjer du paa
denne halvrotne, fransk-tydske grunn?
ei du *der* reiser kyrkja med spir i det blaa
og med salmar paa gudelskne munn.

Millom glittrande buder og bysnakket flott,
millom lærdomen, turrklok og kald,
millom fritenkjarskap med sin skjerande laatt
aldri folkanden byggjer sin hall.

Kom til oss, kom til oss upp i dalom her nord,
her me syngja deg vonfull og glad,
her eit handtak skal segja deg betre enn ord
at du verd er eit ungdoms hurra.

Her du kjenna skal greidt, at bak loslitne frakk
kann gaa kjenslor som bylgjor paa hav,
og det lysande augat skal segja deg takk
fyre alt det du var, det du gav.

Lat dei store daa kalla vaart eiget fyr tull,
lat dei furta med spe og med grin,
lat „Ranudo" i lag med „Montanus" gaa full
av den sure, men „klassiske" vin.

Lyft dit hovud og sjaa; i kvar bygd, paa kvar strand
husmansgjenta og berføtte gut
dei kann syngja din song um aa elska sitt land
og sitt folk millom fjordar og nut.

Ja som fuglar dei flyg dine ord, kveikjer eld,
lokkar laatt, lokkar lengting og graat,
du song morgonen inn, og det langt er til kveld,
og ein skvett inkje kvelver vaar baat.

Og du spyr etter her? enn dei hundrad kvart aar
som fraa høgskulom gjeng som ein flaum,
dei kann elska deg dei, for du skapte til vaar
deira beste og kjæraste draum.

Dei kann lengta som „Arne" og elska som ho,
som sat einsleg paa sætri og song,
dei kann kjenna med „Sigurd" sitt sjodande blod
og til storverk ei sugande trong.

Tenk paa deim, kvar gong fløyi paa skipet heng slakk,
kvar gong uven vil øyda ditt verk,
alle ukjende taaror og bøner og takk
legg ei brynja kring deg, som er sterk.

Kom daa med, kom daa med, her er fleir enn du trur,
me skal lægja aat spott og aat band,
me er glade som fuglarne, slopne or bur,
for me veit, me hev sigren i hand.

Bjørnsons *indtog paa Aulestad* var morsomt. Da det rygtedes, at han hadde kjøpt gaarden, var folk forfærdelig spændt paa, hvorledes han saa ut, og hvorledes han vilde te sig der i sine nye omgivelser. Især var provsten Konow meget bekymret, ti Bjørnson hadde jo ikke vist sig netop som en presteven, og nu skulde jo provsten bli „hans sjælesørger". I de dage, da Bjørnson ventedes, kommer provsten makelig ruslende paa veien til Lillehammer. Da møter han netop i den skarpe svingen, hvor man bøier rundt til Aulestad, en karjol i susende fart, og en stemme brøler: „halv vei". Provsten skvat som et lyn tilside, og den rasende manden passerte. Men saa bøiet provsten sig langsomt tilbake og sa gudhengivent: „Nu er visselig Bjørnson kommen til Gausdal." Og det var saa, det var virkelig han.

Provsten Konow og Bjørnson blev forresten de bedste venner. Han sat ofte i stuerne paa Aulestad, og de hadde moro av at erte hverandre. Jeg husker saaledes en visitatsmiddag, hvor biskop Folkestad var paa Aulestad. Han var i slegt med Bjørnson. Bjørnson bad mig da om at synge nogen av mine salmer og særlig en bøn av Beethoven.

„Det er svært saa gudelig Bjørnson er blit iaften," bemerket provsten med et lunt smil. Bjørnson hevnet sig med at foreslaa for provsten istedenfor „mine faar" at kalde menigheten „sauene mine", det var mere norskt.

Jeg maatte ofte *synge* for Bjørnson. Naar han var ærgerlig over noget, eller hans sjæl var i oprør, sa han ofte: „Aa Kristofer, syng litt for mig". Og saa gik jeg paa gulvet og sang, snart med, snart uten akkompagnement.

Og Sauls hjerte blev rolig ved Davids harpelek. Blandt de sange, jeg helst maatte synge var: „Brede seil over Nordsjø gaar", Nordraaks melodi, „Ung Magnus" av Grøndahl „O vidste du bare" paa en melodi, som hans søn Bjørn hadde komponert, „Det var slik en vakker sommerdag", „I skogen gik gutten dagen lang", „Jeg har søgt, ak jeg søgte saa længe", kort alle Nordraaks melodier. Beethovens hymner var han ogsaa svært glad i.

Paa Aulestad blev da Bjørnson min nabo og omgangsfælle for flere aar. Paa hans grund, øverst paa bakken, løftet sig snart mit vakre hus og høiskolehjem Solbakken, opkaldt efter hans Synnøve. Og i den store sal der med sine gammeldags underliggerbjelker, sin store smukke peis, sine langborde og bænker med utskaarne føtter, sit 7 alen brede vindu, hvorfra man kunde overse hele den deilige dal, har han vandret mere end én gang og lagt ut for den lyttende skare av høiskolegutter og høiskolejenter, der samledes om ilden paa peisen, om alt mellem himmel og jord, der rørte hans sind, fra Adam og Eva i paradis og til stabbursflesket paa bua.

Og i vor private stue, med min hustru og mig paa tomandshaand, har han sittet mangen kveld og utøst sit hjerte, naar noget brændte i ham. Der hørte jeg for første gang hans planer til anden del av „Over Ævne", som først saa dagens lys mange aar senere.

Jeg hadde av en velynder paa Fredrikshald faat sendt en kasse med de fineste vine, burgunder, rhinskvin og champagne som tak for nogen foredrag, jeg hadde holdt der-

nede. Og naar vi da saa Bjørnson med sin stav komme labbende op den bratte bakke, og skjønte, han hadde noget paa hjerte, saa var det at kommandere en av flaskerne op av sin grav og dermed løse hans tunge.

Og de mange interessante og hyggelige timer vi tilbragte med ham og hans familie paa Aulestad, blir uforglemmelige.

Hans første slag deroppe var ogsaa et slag for mig. Christopher Bruuns overlegne aand øvet den gang et — jeg hadde nær sagt — enevældig pres baade paa lærere og elever. De truet med at bli lommeutgaver av og leddedukker for ham. Det gik saa vidt, at en av lærerne erklærte aapent: „Jeg kan ikke ha nogen mening om dette, for jeg har ikke spurgt Bruun". Dette led jeg under. Da Bjørnson saa ind i dette, blev han rasende. Han søkte først at lære min hustru, som ogsaa var bergtat av Bruun, at forstaa hvem jeg var og min betydning for skolen, saa Bruun og saa bygdefolket. Jeg følte, som lænker var gledne av mig, lykkelig over en gang at ha fundet forstaaelse. Og jeg pustet friere. For det skal jeg være Bjørnson evig taknemmelig.

Men snart kom vi op og slaas, og grunden til det var hans religiøse omslag. Før hadde han betragtet sig selv som grundtvigianer, var jo personlig ven av Sagatunsfolket og trodde paa de danske høiskoleoplysninger som paa en bibel. Han hadde forært mig Grundtvigs søndagsbok og brukte stundom at læse høit av den for husfolket. Men saa begyndte han at læse de bibelkritiske arbeider fra Tyskland og Holland, og han blev som forstenet. Der var jo knusende sandheter uttalt, som ingen kjendte herhjemme, og det uagtet disse verker hadde været tilgjængelige i en række av aar. De omtaltes ikke ved universitetet, de var ikke

oversat og utbredt. Man hadde simpelthen forholdt det hungrende folk sandhetens brød bare for at holde det tilbake i den gamle uvidenhet og i det gamle presteherredømme. Der opstod en rasende indre kamp hos ham. Ingen aner, hvor alvorlig den har været uten den, som har set og kjendt ham i denne tid. Jeg kunde komme ned til Aulestad og finde ham ganske blek av aandelig anspændelse. Han kunde gaa op og ned paa gulvet, rive sig i haaret, knytte næverne, mens svetten perlet paa hans pande av harme over saaledes at ha „været bedraget" en hel livstid. Og nu slog han over til en anden yderlighet. Han fik mistanke til alt det gamle som prestebedrag og slukte raat alle de oplysninger, han kunde overkomme, der rev fotstykket bort under de gamle guder. De lærdes gisninger og forslag til forklaring slog han uten videre fast som beviste kjendsgjerninger.

Jeg var forholdsvis ortodoks endnu den gang, skjønt ingen stiv dogmatiker. Og saa leverte vi da mange heftige, skjønt ublodige slag, hvor jeg maatte forsvare gamle Abraham og Moses og „banditten" David mot uretfærdige og uærbødige angrep. Han titulerte mig i slike stunder aldrig for andet end: „din teologiske tosk" og „indremissionæren".

Nu er jeg jo selv kommet et godt stykke efter. Men jeg erindrer, som det var idag, en deilig sommerdag, vi kjørte i en landauer nedover Faaberg og talen var kommet ind paa det *evige* helvede.

Bjørnson la ut om, hvor umoralsk og umulig ugudelig dette dogme var. Jeg, der endnu hadde en slags avgudisk ærbødighet for bibelens bokstav, kunde ikke komme forbi enkelte steder, hvor jeg syntes, dette uttrykkelig var lært.

Men jeg vet, jeg fik taarer i øinene og sa: „Hvor lykkelig skal jeg ikke bl' den dag, da jeg *tør* kaste det

dogme, Bjørnson.“ Dagen er kommet, da jeg gudskelov har kastet baade det og meget andet av det umoralske stof, som teologerne har væltet ind over verden, og som hindrer den fra at gripe Gud som alkjærlighetens og retfærdighetens fader.

Bjørnson blev staaende ved agnosticismen, dette: „Vi vet ingenting om det. Det kan være saa, og det kan ikke være saa. La os la være at gruble over det.“ Han kunde til sine tider ytre tvil baade om en Gud og om det evige liv. Jeg erindrer saaledes min forbauselse over hans ytring ved vor fælles ven Per Bøs begravelse. Baade Bruun, Frits Hansen og jeg hadde talt i sørgehuset og dvælet ved den glædelige tanke, at vort arbeide for det gode og for vor egen personlighets fuldkommengjørelse fortsættes i det andet liv. Da vi gik tilbake fra begravelsen, sa Bjørnson paa veien: „Jeg kan ikke forstaa, at denne tanke om et fortsat liv er nogen glædelig tanke. For mig vilde *tilintetgjørelse* være det glædeligste. Tanken om en aandens opstandelse til et personlig fortsat liv hinsides, har altid været *pinlig* for mig. Herregud, har vi nu stridt og kavet og lidt saa mange aar hernede, saa maatte vi da engang slippe fri. Ens opstandelse er ens tanker og gjerninger opstandne i slegterne efter os.“ Og dog kunde Bjørnson mellem disse ytringer av tvil komme med digte, der røbet længsel efter og tro paa baade Gud og det personlige evige liv. For eksempel:

Hvem er du med de tusende navn,
fra de tusende tider og sprog?
du var favn for vor vort evige savn,
du var haab under fortidens aag,
du var dødsangstens natmørke gjest,
du var livsglædens solrige fest,
end dit billed vi vekslende danne,

og vi kalder et hvert aabenbaring,
og enhver holder sit for det sande,
til det brister i kvalfuld erfaring.
O, men vær, hvem du vil;
ti jeg *ved, du er til*
som det evige raab i min sjæl — det er dig.
efter retfærd og lys,
efter seir for det ny's
aabenbarede magt; det er dig, det er dig!
Alle love vi se
eller skimte, og de,
som vi aldrig skal ane en gang; det er dig,
og sin skjærmende vagt
om mit liv de har lagt,
og det jubler i mig: det er dig! det er dig!

Eller:

Ophavs ophav! Lysets kilde,
du som tænder alle sole,
du som saar i alle hjerner —
tanker straaler, tanker slukkes,
verdner aabnes, verdner lukkes,
ind i nyt din lysflod siver
du, som var og er og bliver.

Eller:

Aandeslegtens samfund strømmer
omkring livet som en sky,
den er over tankens gry,
ennu før bevisst den drømmer.
Jubel, jubel, seirfanfarer,
aandeskarer
skjærer luften og den glitrer
som i sol snehvite kyster.

Det er velsignet, at store aander har raad til engang imellem at være inkonsekvente. Men om Bjørnson her, som saa mange andre digtere, tumledes mellem stemninger, saa

hadde han dog altid respekt for en andens tro, naar denne var ærlig. Det har han vist ved sin sympatiske skildring av Nordlandspresten Sang i „Over Ævne“ første del, en figur, som han siger, jeg har staat model til. Jeg maa ogsaa minde om, hvad Bjørnson selv skrev i 1885 i fortalen til „Kongen“, for det klargjør hans stilling til religionen. Han skriver: „Naar motstanderne ret vil samle min karakteristik i faa ord, siger de gjerne: han angriper tronen og alteret. Jeg tænker, jeg har tjent aandsfriheten. Det kan være nok saa sundt i statskirkens land engang imellem at mindes, *hvad kristendom er.* Den er ikke en institution, endnu mindre en bok, aller mindst en samarie eller et hus. Den er *et liv i Gud* efter Jesu forskrift og eksempel. Mulig at der er mennesker, som tænker de angriper kristendommen, naar de undersøker et dogmes historiske oprindelse eller endog dets moral — *jeg* tænker ikke saa. Av ærlig undersøkelse maa den bare kunne vokse. Kristendommen vil med eller uten sit hele dogmeapparat i det væsentlige bestaa i aartusender efter os. Der vil altid findes aandelige mennesker, som ved den blir ædle, nogen endog store. Alle ædle ærer jeg. Jeg har venner blandt de kristne, som jeg elsker. Aldrig et øieblik har jeg tænkt at angripe deres kristendom. Jeg har intet høiere ønske end at se dem prøve ved den at forvandle et og andet i vort samfund til ramme alvor. Naar en av os prøver at drive nogen av de likegyldige, de selvbedragne, ja om det er av fuskerne og hyklerne, over til selvtænkning og valg, saa skriker hyrderne i kor: „Han angriper kristendommen!“ Hele dette søl av karakter-miskmask i talemaater skulde være kristendom? Disse skrik over angrep paa kristendommen er like saa taapelige, som de er feige. Naar den kristne krænkes i bekjendelsen eller bruken av sin tro, da angripes kristendommen. Av slikt er jeg til det yderste en fiende.“

Bjørnson var altid en forsvarer av tolerance. Og han hadde en usvigelig tro paa livets gode magter. I sine bøker, hvor triste de end kan være, aapner han altid en utsigt til haab, til lys, til utvei. Han har ikke hjerte til at la nogen aldeles forkomme. Selv skadedyret Maria i „Paa Storhove" formaar han ikke at ødelægge. Som en har bemerket: „Han truer hende nok med politi, men han nøier sig med at jage hende væk og lar hende løpe i fred. Men buldre fra sig maa han først, braake og tordne, indtil han synes, han har faat det slik, som det bør være."

Ja, han kunde fyke op som et uveir — det er sandt — saa omgivelserne skalv og rendte rundt, naar han, ligervis som Thygesen i „Geografi og kjærlighet" brøler op. Men det gav sig snart, og kunde da klare op til det lifligste solskin. Og dette Bjørnsons gode hjerte viste sig ikke bare i hans utstrakte gavmildhet, men og i hans rørende omhu for det mindste, som omgav ham. Han matet smaafuglene, han gav hestene sukker, han kom dragende fra Amerika med en stor kasse støvler til husmændene sine. Og han talte altid de undertryktes sak. Han gjorde sig til talsmand for Sønderjyderne mot Tyskland, for Polakkerne mot Rusland, for Ruthenerne mot Polakkerne og Ungarerne, for Slavonerne og Kroaterne mot Østerrike. Han kunde ikke avstænge sig, han maatte leve i rapport med hele verden. Og hans ord blev lyttet til, han hadde autoritetens myndighet. „Han var et utpræget samfundsmenneske," som professor Gran siger.

At ha levet i hans nærhet og daglig at ha været sammen med ham, regner jeg for en av de mange naadegaver, der er blit mig til del paa min livsvei.

Min avsked fra folkehøiskolen.

Jeg tænkte, at jeg skulde bodd paa Solbakken al min dag og mine barn efter mig som fortsættere av mit arbeide. Og saa blev hele herligheten forbi, hjemmet brutt op og jeg atter paa farten, før tre aar var tilende. Og en av dem, som bevirket denne omvæltning blev — Voltaire. Jeg var ogsaa begyndt at studere den moderne bibelkritik. Blandt andet hadde jeg faat fat paa en svensk oversættelse av Albert Revilles bok om Theodor Parker med utdrag av hans prækener, samt Viktor Rydbergs udmerkede: Bibelns lära om Kristus". Disse bøker gjorde et umaadelig indtryk paa mig. Jeg fandt en forkyndelse inderlig from og dog fri for dogmatisk fordom og dogmatisk kjedelighet. Jeg fandt der kjendsgjerninger, der satte alle mine indvendinger i væg, og om hvilke jeg nødtes at sige: „dette er sandt".

Blandt de bøker, jeg den gang læste, var ogsaa „Voltaire" av Strauss. Den gav mig et nyt syn baade paa manden og hans betydning for verdensutviklingen, uagtet hans person i mangt forblev mig usympatisk.

I et lærerkursus, vi holdt paa Vonheim, gav jeg nogen foredrag over den franske revolutions betydning for Norges frihet, og der kom jeg ogsaa til at kalde Voltaire en av menneskeslegtens velgjørere. Jeg hadde ogsaa betrodd Bruun, at jeg nu delte Rydbergs syn paa Jesus som idealmennesket,

men dog kun som et helt menneske. Dette tilsammen blev et for sterkt stykke for Bruun. Min aandsretning var nu blit en helt anden end hans, mente han, og det var ikke godt for skolen, at dens lærere drog i hver sin ende av tauget. Derfor maatte vi skilles.

Da de andre lærere hadde samtykket i min opsigelse ved skolen, skulde Bruun bringe mig sørgebudet. Solbakkefolket var den dag netop budne paa deilig laks til Aulestad, og Bruun traf ikke mig, men min hustru. Da hun fortalte Bjørnson dette, sa han barnlig rørende: „Sig ikke noget til ham du, før han har faat laksen.“ Jeg fik da ogsaa budskapet servert til kaffen.

Jeg stod altsaa nu fri, men paa bar bakke. Da modnedes min plan om at gjøre en forelæsningstur til mine landsmænd i Amerika, se hvorledes de norske settlementer der hadde det og paa samme tid lære de friere religiøse strømninger i det engelsktalende Amerika at kjende.

Min folkehøiskoletid var altsaa endt. Jeg ser tilbake til det arbeide med stor tilfredsstillelse. Vel var det slitende at ha foredrag færdige til hver eneste dag, foredrag, der for mig ialfald krævet stor forberedelse. Og vel leitet det paa at være husfar for saa mange. Men saa bar det sin løn i sig selv. At se, hvorledes de tunge, bygdebundne bondejenter og gutter efterhaanden tinet op og fik lyst til at meddele sig, at se, hvorledes det friere kammeratsliv ved skolen forløste mange av de bundne kræfter, at se med hvor megen interesse og glæde de suget ind kundskap — det var interessant. Livet i lærerens hjem ved maaltiderne og om kveldene anser jeg for at ha næsten større betydning end selve skoleundervisningen. Og der hadde husmoren saa meget at si. Og jeg nød den lykke i min hustru at eie en ypperlig folkehøiskolemor. Hun ikke bare vandt elevernes tillid; men

hun fik dem til at betro sig til hende og blev deres ven. Hun hadde meget større evne til dette end jeg, som hele dagen sat ved mit studerebord og var en mere taus natur.

Christopher Bruun har i sine „Folkelige grundtanker“ summert folkehøiskolens opgave op saaledes: „Folkehøiskolen vil lære norske bønder at elske sit fædreland og sine store fædres minde. Den vil hjælpe dem til at sætte pris paa den egte digtning, saa de vet at foretrække til eks. Bjørnsons fortællinger for de skarve romaner, som nu gaar mest utover bygderne. Den vil aapne deres øre for morsmaalets klang og vænne dem av med knot. Den vil faa dem til at føle, at det er bedre at gifte sig av kjærlighet end for penge. Den vil lære dem at skatte frihetens værd og a elske oplysningen, ikke for dens utvortes nyttighets skyld, men for dens egen. Den vil hjælpe dem til at tænke *selv* over de aandelige spørsmaal istedenfor at ta sine meninger paa borg av en embedsmand eller et blad. Den vil vække de aandelige kræfter i vort bondefolk til virksomhet.“

Nu — om vi ikke helt ut har kunnet magte denne store opgave, saa har vi dog ærlig stridt efter det, og har set rike frugter av vor virksomhet.

De store møter, vi holdt paa Vonheim, hvor folk fra Gausdal og Faaberg strømmet til, og hvor Bjørnson og Bruun og Frits Hansen og Yngvar Bøhn vekselvis talte, tror jeg bar mangt et vinget frøkorn utover bygderne, like saa visst som vore folkemøter paa Lillehammer, hvor politik og republik og meget andet diskutertes, blev av stor aandelig betydning. Vonheim høiskole sammen med Sagatun var den gang midtpunkt for en stor aandelig bevægelse. Jeg husker, at *Olaus Fjørtoft* paa et av disse Lillehammermøter skjældte os ut, fordi vi gik med raudlue og graa vadmelsfrakker. Førtoft hadde sin egen maner, naar han motsa en. Han

grep ham i frakkeknappen med den ene haand og holdt den anden knyttet under næsen paa en. Han var en original figur og en stor aandelig kraft, fuld av mod og luende ideer. Hvem vil og kan skrive hans levnetsløp?

Vi hadde ogsaa stundom møter paa Solbakken. Blev den store sal for trang, tyet vi ut paa tunet under aapen himmel. Jeg husker saaledes særlig et politisk møte, hvor det især gjaldt Johan Sverdrup. Bjørnson og jeg drog i den ene enden av tauget, Bruun og Frits Hansen i det anden. Bønderne lyttet interessert til. Ja, da var der liv i Gausdal.

Naar jeg nu kommer derhen, er alt bare trist og øde. De fleste av de gamle venner er døde, Per Bø død, Bjørnson død, Frits Hansen død, Vonheims skole og Frits Hansens prægtige hus et slags sanatorium for brystsyke. Bleke og hostende skikkelser der, hvor friske og sunde bondegutter og jenter færdedes og sang. Mit høiskolehjem Solbakken flyttet nedfor bakken, saa bare de nakne kjeldermure griner en i møte. Det er som forødelse efter en brand. Men vi faar haabe, at de ord, som i sin tid har lydt der, ikke har været talt forgjæves, men har saadd sig og baaret frugt i en eller anden. Det er glædelig at se, at mange av vore elever nu indtar ledende stillinger i bygden. En har endog erobret sig en statsraadstaburet.

Min forelæsningstur til Amerika.

Min forelæsningstur gjennem de skandinaviske settlementer i Amerika 1879—80 blev en triumfreise. Overalt blev jeg mottat med aapne arme og hadde fulde hus. Jeg holdt nogen og 80 foredrag, væsentlig av historisk og æstetisk indhold. Jeg gjennemstreifet Wisconsin, Minnesota, Iowa og Dakota. Overalt glædet det mig at se, hvorledes mange fattige husmænd hjemmefra nu hadde arbeidet sig op til velstand og selvstændig opfatning. De hadde faat blanke øine, rette rygge og selvtillid. Men mange, og da især av de ældste settlere, hadde maattet kjøpe denne herlighet med tapet av sin helse. De ældste settleres historie var en lidelsens og kampens historie, men ogsaa en seirens. Det var ogsaa rørende, hvor trofast de hang fast ved minderne fra det gamle landet. Dette var ikke tilfældet med det andet og tredje slegtled. De var ofte hverken fugl eller fisk, norske kropper, der satte ære i amerikansk jargon. De var ofte yderst utækkelige. Karakteristisk for dem var et træk, jeg oplevet i Wisconsin et sted. Jeg holdt foredrag der, og de gamle settlere møtte frem. De yngre derimot blev staaende utenfor paa tunet og holdt kommers. De gad ikke høre paa noget tull fra det gamle fillelandet. Men neppe var jeg færdig med foredraget, før de kom stormende ind, aapnet vinduerne, hev alle bænkene ut den vejen og ropte: „Nu skal

vi ha meeting.“ De laget til dans. Jeg maa dog tilstaa, at en saa raa optræden var sjelden at støte paa.

Nu er der, tror jeg, en stor forandring indtraadt. De hyppigere besøk av norske foredragsholdere og kunstnere, de stiftede norsk-amerikanske foreninger, den gjensidige tilnærmelse gjennem aviser og korrespondancer og utbredelsen av literatur har vakt fornyet interesse for det gamle land hos den yngre slegt.

En ting slog mig ogsaa paa denne tur: hvorledes de norske har forstaat at avstænge og klumpe sig sammen i kolonier og vedlikeholde sine norske minder og skikke. Jeg maatte ofte rive mig i øinene og spørge, om jeg virkelig var i Amerika. Jeg kom saaledes til et settlement i Wisconsin, som ogsaa het „Scandinavia“. Naturen var aldeles østlandsk med aaser, lier, bakker, dale, lignet i det hele Ringsaker. Bondekonerne ruslet paa veien med sit „spøtety“ og snakket dialekt. De hadde en kirke like hæslig som de fleste landskirker hjemme, med en prækestol, der hang som et fuglebur oppe paa væggen, og med en prest i kjole og krage. De sang norske salmer og hadde norsk præken. Var dette Amerika?

Det aandelige arbeide, jeg fandt mellem nordmændene i Amerika, hadde samlet sig om det religiøse. Deres prester hadde været meget energiske og virket meget ihærdig, et arbeide ofte kjøpt med store ofre. Jeg hørte en av dem fortælle mig om, hvad han hadde oplevet som prest i et nybygge, hvor der hverken var veier eller broer, og hvor han maatte bo i et stabbur. Disse scener gaar igjen i min fortælling „En karjolprest“ av samlingen: „Præriens saga“.

Jeg samlet i det hele mangt materiale til mine senere fortællinger fra det kirkelige liv derborte — desværre ikke

altid glædelige. Ti paa samme tid som man maatte beundre og paaskjønne de unge presters energi og iver, paa samme tid maatte man beklage det aandelige tyranni, som den lutherske kirke utøvet over de uvidende kirkemedlemmer, samt den sørgelige strid om betydningsløse læresætninger, der hadde spaltet den lutherske kirke i 5 stridende partier, som forfulgte hinanden med det hidsigste og det rødeste teologiske had. Jeg reiste forbi stedet, hvor den norske synode hadde bygget en kirke og den norsk-danske konference en anden klos ved siden av hverandre, og hvor da de to lutherske kirkeavdelinger kunde møte hverandre og knytte næven til hverandre til gjensidig kristelig opbyggelse. Jeg har benyttet denne kjendsgjerning i min fortælling: „En bygdekonge“ av „Præriens saga“. Det er samme erfaring her som altid, hvor man lægger vegten paa sin særlige sekts mening som det væsentlige, ja det eneste ufeilbart rette, istedenfor den indre fromhets liv, der kan trives godt selv under de forskjelligste troesformer: man dræper den religiøse følelse, hidser til kamp for læresætninger og bringer menneskene til at tro, at det er den ydre form, som saligheten avhænger av, ikke det indre liv. Al tolerance blir umulig under slik betragtningsmaate, som ogsaa en av deres prester sa til mig: „Det er kirkens pligt at være intolerant.“

Slaat ved disse erfaringer holdt jeg da, før jeg forlot landet, et foredrag i Chicago, hvor jeg sterkt kritiserte denne kirkens bokstavtrældom og intolerance. Foredraget vakte baade stor glæde og stor forbitrelse og blev indledningen til min senere reise til Amerika for at bli prest.

Jeg benyttet ogsaa leiligheten, da jeg var der, til at sætte mig nærmere ind i den religiøse liberale literatur og følte mig skamfuld over, at disse udmerkede verker og forfattere hittil hadde været aldeles ukjendte for mig. Jeg læste Chan-

nings og Parkers verker og James Freeman Clarke. Og det blev mig som en ny aabenbaring. Her fandt jeg, hvad jeg hadde tørstet efter: inderlig fromhet og alvor, parret med aand og liv, fri for dogmatisk tyranni under den gamle bokstavelige inspirationslære.

Og noget andet møtte mig som noget nyt. Jeg saa i Chicago, at der var avertert et møte til ihukommelse av William Ellery Channing, den amerikanske unitarismes far. Jeg gik derhen. Og hvad oplevet jeg? Jo — der stod frem ved siden av unitariske forkyndere ogsaa ortodokse: Episkopaler, presbyterianere, baptister, metodister — jeg erindrer ikke om katolikker var med. Og alle disse møttes i tak for, hvad denne mand Channing hadde været for det aandelige liv i Amerika og i verden, skjønt de ortodokse naturligvis tok avstand fra hans særlig teologiske standpunkt. Jeg sat forbauset. Var slikt mulig? Kunde en saadan tolerance, et saadant samarbeide mellem de forskjellige kirkesamfund eksistere?

Jeg tænkte paa de lutherske menigheter, der aat hverandre op i had og forkjætrelse. Jeg tænkte paa forholdene hjemme, hvor „kjætteren“ ogsaa skulde svimerkes, dømmes og jages.

Jeg overvar ogsaa *politiske* møter. Jeg husker det første i Madison, Wisconsin. En nordmand var da *republikansk* kandidat, og han skulde derfor rides til vands og latterliggjøres av *demokraterne*. Og dette møte her var demokratisk. Det var en irlænder som talte. Han var morsom, sprudlende vittig og holdt sine tilhørere i stadig aande. Men jeg husker, hvor indvortes rasende jeg blev, da han omtalte den norske kandidat saaledes: „Og saa har vi hr. N. N. Om ham er det nok at sige, mine herrer, at han er — nordmand.“ Et bedrøvelig ansigt fra taleren. Pøblen brølte.

„Paa den anden side av Atlanterhavet kom dette væsen til verden med lukkede øine, og han har saa vist ikke faat dem op paa denne side."

Her i Madison, hvor jeg hadde mit hovedkvarter, mens jeg la min slagplan for foredragene, møtte jeg ogsaa *Ole Bull* igjen. Jeg hadde engang besøkt ham paa hans gaard Valestrand, hvor han den gang tumlet to fine arabere, som han hadde faat til foræring av den russiske zar.

Jeg hadde sendt ham til Amerika min „Bergtekne", hvor han selv figurerer som handlende person. Jeg fik dengang et brev fra ham, datert Madison 24de februar 1876. Brevet lyder saaledes:

Kæri vinur!

Takk føre seinaste lagje!

Men nu kommer vor fornedrelsens tilstand. Jeg lever som du ser mellem skrællingerne, men haaber vi skulle omvende dem, ikke ved at slaa dem ihjel, heller ikke ved at sælge dem rødt klæde, heller ikke ved at brøle som en tyr (Bull), men ved at spille Leif, Thorvald, Thorstein og Thorfinn ind i dem, likesom man spiller musik og toner ind i en violin og civiliserer dem. Jeg gaar i aften til New York paa en konserttur paa omtrent 20 konserter og reiser om 1ste mai til Bergen. I denne sommer skal vi ha musikfester der. Du vil da leve paa Fane, og da har vi blot en halv mil mellem os. — — Jeg haaber, at Bjørnson vil støtte saken. Maleriet av Askevold vil da være færdig, og jeg haaber at formaa Jon Sigurdson paa sin tur til Island fra Kjøbenhavn at kunne motta skatten paa *sine* landsmænds vegne. *Vore* landsmænd burde jeg ha sagt og kan vel endnu *uimotsagt* la det runge. Skulde det ikke være godt at bede Christopher Bruun at komme. Han er en ærlig kjæmpe og efter

den synopsis av hans taler i Kristiania er han en mand, som har ordet og handlefriskhet. Nu er det tiden at samles, og det, som hører ihop maa forenes og holde sammen. Monumentet for Leif har god fremgang. Der strides om, hvor det skal staa i Boston, og Thorfinn, Thorstein og Thorvald kommer til velfortjent hæder.

Jeg skriver nu en liten bok og kalder den violinens sjæl, hvori min teori om dens forskjelligartede bygning og dens behandling grundlægges paa videnskabelige hensyn. Bare jeg kunde fatte mig i korthet! Gud bedre!

Vor fælles medkjæmpe Prof. Rasmus Anderson her i byen rakte mig din „Bergtekne". Det var en buket av friske fjeldjordbær, saa eiendommelig, for god i de dele, som den gav mig, saa sympatisk i den smerte, jeg har følt i mange, mange aar ved at se *vort* Norge nedbrutt, skjæmmet, forhaanet av de saakaldte civilisationens bærere.

Med kæra kvedja er ok virdingarfullt dinn einlæger vinur

Ole Bull.

Nu traf jeg ham altsaa i Madison. Han var sig selv lik, spænstig og vakker, glødende patriot og skandinavhader. Da jeg holdt mit foredrag og henvendte mig til mine tilhørere med: „skandinaviske venner", kom Ole Bull straks i harnisk. Paa sin bredeste bergensk sa han dagen efter: „Kem va det du snakket te igaar? Skandinaver? Ka e de for slags folk? Eg kjenner di ikkje. Bur de paa maanen kanskje?"

Flere aar senere traf jeg Ole Bull paa Lysøen ved Bergen, hans kjære lystslot. Han var endnu like rak i ryggen, og han spilte deilig for os i den herlige mauriske sal, som han hadde latt bygge paa Lysøen. Og samme litt ondskapsfulde gutten var han, naar han drog frem gamle historier. Især

dvælte han med skadefrohet ved en historie fra Bergens teater. Politiet hadde klaget over, at de fripladse, de hadde faat tilsendt, laa for langt tilbake, de fordret de bedste pladse. Satte da Ole Bull op et skur midt i parket, beklædte skuret med store plakater: „Politiets pladse“ og anbragte to grønne lygter paa begge sider indi. Der maatte da synderne sitte ganske grøngule i ansigtet som i en gapestok for hele publikum. Og bergenserne sparte ikke paa vittigheter. Spasen kostet jo Ole Bull en proces og nogen bøter, og skuret maatte han fjerne; men han hadde hat fornøielsen.

Vi spaserte rundt paa Lysøen, og jeg fandt den gamle uforbederlige fantast igjen. „Se der,“ sa han, „paa det fjellet der paa nesset vil jeg bygge et utsigtstaarn. Allerøverst skal der være et kammer, og der kan de gamle stabeisene, som vil spille kort, sitte og drikke sin toddy; men ute paa verandaen rundt taarnet skal du og jeg vandre og se ut over sjøen, naar maaneskinnet glitrer og sjøskvulpen risler, og fange inspirationer.“

Taarnet blev aldrig bygget, og nu er han ogsaa borte, manden fra Wergelandstiden. Men hans minde lever evig som den, der i toner har baaret Norges navn ut over verden.

Jeg skrev dette mindedigt om ham:

†

Ole Bull (1880)

No er han sloknad felekongen vaar!
Og liksom fuglar fraa eit fuglaberg,
naar skotet smell, lik skyer flagsa, skrika,
og kverva seg i lufti som ei skodd,
soleides flagsa minni etter honom,
halvgløymde, gjøymde der i skar og skortor,
i Frankrig, Alparne, Amerika,

i store byar og paa vide slettor,
fraa toppen av Ægyptens pyramid —
dei flagsa fram og ropa lydt hans namn
og fylla heile heimen med sin song
um underbarnet, fatigt, fraa ein avkrok,
som underla seg folk og land og rike
og steig uppaa geniets konungstol,
den stolen, som stend fast og stød, naar longo
kongsstolarne er ramlad ned og morknad.
For viking var han etter gamalt mynster,
kring heile heimen herjad han, og kravde
sin skatt i pengar og i glade smilar.
Madrid, Sevilla brende han, han sette
Paris paa kant, han flaumde yver Rusland,
heimsøkte paven der i sjølve Rom
og la Neapel lydug fyr sin fot.
Og felebogen var hans konungstav,
og der han svingad honom, ramlad murar
av ovund, standsforskjel og gamalt hat,
dei gret, dei log, dei klappad, kvein av fagnad
menner og kvinnor, adelsfolk og bønder.
Og kyssen, som ho gav den stolte, fagre
med raude lippor og med svarte augo[1])
det var ein vigselskyss fraa heimsens kvinnor
aat deira kjær-gut, han som med eit strok
fekk hjarto deira til aa dirra soleids,
at lady'n gløymde sine silkefingrar
og dronningi sin vyrdnad og sit namn,
reiv diamantar ifraa haar og barm
og feste paa den unge, fagre guden.
For fager var han som ein gresk Apollo,
der som han stod med fela i si hand,
rakvaksen som eit mastetre i skogen,
med armar spennelege som ei stinfjør,
med blodfrisk liv og smil til heile verdi.
Vaart vesle land det var, som gav han næring,

[1]) Den namngjetne songarinna mad. Malibran vart so hugstoli av spelet hans, at ho kysste honom midt i teatret, medan folk jublad.

som gav han eld og laatt og graat i tonar.
Og difyr bar han ogso landet med seg,
kvart enn han foor, og synte byrg det fram
fyr alle undrand' augo høgt og laagt.
For naar han stod i festglans der og spilad
„Sæterbesøget" elder „Moders bøn",
det var den norske poesien daa
som song, som klagad dirrande i tonar.
Det minne var fraa havet, naar det bryt
seg tungsint klagande mot nakne skjeri,
fraa tjørnet, som seg gjøymer bljugt i skogen,
fraa bølingen i solglans der paa fjellet,
fraa sumarnæterna med jonsokbaal,
fraa spræke springaren paa skurat golv,
fraa henne, som sit graatande i notti
med sviken kjærleik og med brostne voner.
Han var eit stykke av vaar nye saga,
han fylkad seg kring Henrik Wergeland,
uvyrden, strid aa halda paa vaar serrett,
barnsken i svenske- og i danskehat,
ungdomleg kjær i alt, som heitte norskt.
Men Noreg elskad han i likt og ulikt,
saar som eit barn og fyrug som ein elskar
han slo fram folkeæra vaar som kar.
Og stytta, som dei reisa no der vest
fraa andre sida av det store havet
til minne um den norske sjømandsdaad
skal ogso bera vitne um *hans* namn,
som stridde saki fram, tok tyngste taket.[2]
Og midt i all hans elsk til gamle Noreg
laag Bergen, fødebyen, som ei svane
og duvad byrg paa bylgjom aat hans elskhug.
Øren av æra, tyngd av gull og blomar,
boren i fagnadferd fraa land til land,
han gløymde aldri perla millom bergom,
dit lengtad han, naar alt var vortet stilt.

[2]) Stytta av Leif Eirikson i Boston er reist med det mest iherdige arbeid av Ole Bull.

Og lik den særde hjorten, som seg slæper
bloddrjupande til tjukke, tjukke skogen
og legg seg til aa døya, gjøymd av lauvet,
soleides tydde han til barnaheimen
og la seg til aa døy med augat vendt
mot sjøen, aasen, tuvorna og knausen,
der som han sprang so titt som liten gut.
Og no vil landet drysja paa hans grav
song, takk og talar, og dei unge møyar
vil tekkja gravi hans med friske kransar,
det norske flagd vil siga halvt paa stong,
og saga rita inn paa minnetavla
hans namn til evigt, kjærlegt ettermæle.

Den sidste tid av dette mit første ophold i Amerika benyttet jeg til at besøke Østens byer: Boston, New York, Filadelfia, Baltimore og Washington. Mine indtryk derfra har jeg meddelt i min bok: „Amerikanske forhold". Det var i mai jeg var i Washington, og alt da var der saa hett, at asfaltfortauget blev som deig at træde paa. Jeg gjorde en tur ned Potomac til Mount Vernon, Georg Washingtons gamle residens, der nu er som et slags museum til den store befriers ihukommelse. Jeg maatte beundre den tids tarvelige og nøisomme stel i et og alt og den husflid, som tingene der røbet. Især glædet det mig i hjørnet av et glasskap at opdage et egenhændig brev fra præsidenten, hvori han som en anden bonde akkorderer om prisen paa sit byg, levert paa bryggen til den og den tid. Det lød saa egte demokratisk hjemkoselig. Og *det* var av større betydning for mig end de stamregistre av Washington, der pranget paa en iøinespringende plads, og hvor hans æt blev ført tilbake til nogen ukjendte jarler eller smaakonger i det gamle England eller Scotland. Som om det var disse gamle støvete ahner, som hædret Georg Washington og ikke omvendt, Georg

Washington, som hædrer sine gamle støvete ahner. Naar blir tiden saa voksen, at den gror ut av sin naragtige og utidige ærbødighet for rang og titler og kongelige lakeier.

Under mit korte ophold i Washington hadde jeg den fornøielse at bli præsentert for og samtale med den bekjendte forfatterinde Miss Burnett, hvis barnefortælling „Little lord Fauntleroy" især har gjort lykke hos os.

Jeg hadde ogsaa den ære at indbydes til middag hos en av nordstaternes generaler, til hvem jeg hadde introduktionskort. Men der fik jeg da et indtryk av den raceforagt, som hviler over negrene. Nu hadde denne mand været med i borgerkrigen for at hjælpe negrene ut av slaveriet, men allikevel erklærte han aapent ved middagsbordet: „Jeg vilde virkelig ikke taale nogen neger i mit hus."

Jeg hadde ogsaa den glæde at hilse paa den udmerkede videnskapsmand og historiker Henry C. Lea. Der var en formelig kvælende luksus i hans rike hjem — brüsselertepper over alle gulve og ganger, saa man ikke hørte et fottrin og formelig kvak, naar der pludselig stod et væsen paa gulvet. Men manden selv var overmaade elskværdig. Og det var morsomt at se eddaerne og islandske sagaer i hans bokhylder. Han vilde konversere med mig om „Graagaasen" og Sverres „Kongespeilet"; men jeg maa til min skam bekjende, at jeg var meget mindre inde i disse saker end han, den fremmede. Han forærte mig til avsked nogen interessante retshistoriske verker med sit navnetræk i.

Min anden Italiareise.

Jeg hadde tjent gode penge paa denne min amerikanske forelæsningstur, og disse skulde nu efter løfte til min hustru brukes til en ny tur til Italien.

Høsten 1880 drog vi da avsted over Hamburg, Dresden, Prag, Innsbruck og Brennerpasset til Venedig, Florenz og Rom. Jeg hadde ikke forgjæves kastet min skilling i fontana Trevi ved avskeden fra Rom forrige gang. Jeg hadde inddrukket evig længsel til verdensstaden paa de 7 høie, og nu var jeg der atter. Denne gang traf jeg ogsaa Ibsen der merkelig nok.

Forresten omgikkes vi mest malerne Kristian Ross og Eilif Petersens elskværdige familie, der kom til at bo i samme gamle gate, hvor vi losjerte: via purificatione.

Kristian Ross kunde ikke utstaa affektation; da fik han uvilkaarlig kvalme, som resulterte i, at han maatte kaste op. Vi møttes en dag ved fontana Trevi med Magdalene Thoresen og en dansk snob, der hadde været i Athen og derfor ikke kunde finde nogen av Roms ruiner interessante — *han* hadde jo set Akropolis. Magdalene Thoresen var som sedvanlig begeistret og utbrøt paa sin overstrømmende vis: „Nei, er ikke dette prægtig! disse strømmende vande mellem marmorguder — det risler, det skyller, det fosser — og saa denne dypblaa himmel — og duerne, som tumler sig over vore hoder!“

„Ja *duerne* er kønne!“ utropte snobben og rynket blasert og livstræt paa panden. Kristian Ross øieblikkelig hen til en rendesten for at levere. Vi lo.

Vi hadde ogsaa efter fattig leilighet dannet en kvartet. Kristian Ross hadde en herlig bas, og jeg maatte forsøke mig som tenor-baryton. Vi forlystet da Roms skjønne med Kjerulfs: „Hytten er lukket“ og „Jeg lagde mit hoved ved elvens bred“, og gjorde megen lykke.

Jeg skrev dengang paa: „Vore bedsteforældre“, og just scenerne mellem Deodata og polakken. Nu hadde Kristian Ross en dragkiste fuld av gamle dragter. Jeg fik laant en tresnutet hat, knæbukser, sko med store spænder, en silkevest m. m. og min hustru en yndig, sommerfuglelet chemisekjole. Og saa indbød vi vennerne, klædte os i disse kostymer til fest, hvor vi pokulerte og hvor jeg læste høit, hvad jeg netop hadde skrevet. „Vore bedsteforældre“ fik sin første kunstneriske indvielse der.

Forresten husker jeg særlig julefesten i den skandinaviske forening.

Jeg hadde sittet en aften paa en av marmorbænkene paa monte Pincio mellem roser og laurbærtrær, og overvældet av tanken paa julen hjemme skrev jeg et digt, som jeg selv regner for et av de bedste, jeg har skrevet. Det begynder saa:

„Du lille fugl under laurbærløvet,
som kviddrer og leker i rosernes skjul.“

Jeg fremsa det paa den skandinaviske julefest, hvor det gjorde megen lykke og forlangtes trykt. Ibsen var henne og takket mig for det. Det er siden trykt i min digtsamling ved mit 70-aars jubilæum.

Dengang traf jeg ogsaa i Rom sammen med *Camilla Collett.* Hun led alt dengang av den fikse idé at se og

høre fornærmelser mot kvindekjønnet i alt, som passerte. Hun hadde saaledes tat ind i hotel Roma. Men da portieren om aftenen, da hun kom sent hjem, sa et venlig godaften, idet han lukket op for hende, blev hun rasende og flyttet derfra morgenen efter. „Ti hvorledes kunde han ha vovet at tiltale mig, hvis jeg ikke hadde været kvinde. Han mente øiensynlig at fornærme mig.“ John Paulsen har fortalt saa mange karakteristiske anekdoter om fru Collett fra hendes ophold i Rom, at jeg ikke skal gjenta lignende. Men en scene maa jeg dog omtale. De tre excentriske damer, malerinden fru Jerichau, fru Colban og fru Collett var nemlig samlet en aften hos fru Colban for at høre mig oplæse mit skuespil „En kvindeskjebne“, hvor ogsaa den oprørte retfærdighets- og selvstændighetstrang i kvinden steiler. Fru Colban var altid litt teatralsk. Hun likte at være „mycket bra kostymerad“, som Svensken siger. Den aften optraadte hun med et slags brudeslør over hodet, som koket bøiet sig ind over en del av ansigtet, og en frisk rose i haaret. Da jeg var færdig med oplæsningen, bevæget hun sig gratiøst over gulvet og sa: „Maa jeg kysse Dem paa panden.“ Nydelsen blev villig indrømmet hende, mens fru Jerichau futtet løs og slagtet med vellyst nogen mandfolk. Fru Collett sat stille i indre bevægelse. Ved teen koset damerne sig med at servere eksempler paa mandfolks brutalitet. Men dagen efter fik jeg følgende brev fra fru Collett:

Rom den 11te januar 1881.

Hr. Christoffer Jansen!

De vil maaske ha fundet, at den av Deres tilhørerinder igaaraftes, der maatte antages mest interessert for eders stykke, forholdt sig mest taus og udeltagende. Slut dog,

ikke derav paa mindre interesse for, hvad jeg hørte. Jeg skyr nu engang for alle mundtlig diskussion om kunst, og navnlig i *den stue* vilde det været mig næsten umulig frit at ytre mig, som jeg følte det. Og dog forsikrer jeg Dem, at jeg var den sandest og mest tilfredsstillede av alle. Vi tør efter dette hilse Dem som en av de sjeldne for os, der begynder at fatte betydningen av den sak, hvorom Deres digtning (en dristig illustration til de Bernerske oplysninger) dreier sig, en sak, som jeg vover at kalde menneskehetens største, den der mest skrikende av alle, der for øieblikket staar paa tidsbudgettet, forlanger sin løsning. Man vil ikke forstaa dette, at den skygger for alt, hemmer alt andet fremskridt. Hver mand, der slutter sig til den, der vil bryte en sten væk av denne menneskehetens skamsøile, maa kaldes den sande velgjører og hilses med tak og glæde. Der er traadt enkelte saadanne mænd op i andre lande, deres navne lyser over alle andre og vil mer og mer gjøre det. Hos os trænges saadanne mere end andetsteds, fordi nøden er større. Kvinder utretter intet selv i denne deres egen sak. Der raader endnu i vort land en rotfæstet fordom, en ringeagt for kvindelig produktion, likefra haandens mindste til aandens høieste, naar den ikke umiddelbart knytter sig til mandens egoistiske behov, en fordom, en mistro, der vil vise sig sterkere, upaavirkeligere i samme mon som denne aandsvirksomhet træder selvstændig op. Mest forhærdet vil vi finde denne fordom rotfæstet i vor almue, mens den saakaldte dannede klasse dog tildels er mottagelig for paavirkningen utenfra og i bedste tilfælde selv kan gi initiativet til en friere humanere opfatning derav.

De, hr. Jansen, indtar her den sjeldne dobbeltplads, De tilhører begge disse fraktioner i vort nybyggede, endnu sterkt gjærende samfundsliv. Derfor har De ogsaa i Deres evne

som faa at kunne bli en mægtig faktor i saken. Deres egentlige plads er i folket, som Henrik var det. Hvor varmt vilde ikke han ha omfattet denne sak, og med liv og sjæl laant den ord, hadde den blot hat et navn, lyd for sine krav, den gang han levet. I hans store syner stod imidlertid kvinden fuldkommen like med manden, ja selv en gjenstand for en ridderlig begeistring, som man nu kun kjender av navn. Vi forlanger ikke saa meget. Mere bevisst, litt mere nøkternt maaske, traadte denne opfatning ogsaa frem i min Collett og gav paa en maate mig, den stumme, mælet. Det var hans arv til mig.

Det er slike mænd, vi nu trænger til. Hvad De paa den plads, De er stillet, kan utrette, er uhyre, uberegnelig. Maaske tifold mere ved Deres personlige paavirkning end ved „illustrationer til Bernerske oplysninger“. — — Vær stolt av denne plads, De har, den er en magt i sig selv. Maaske intet land i dette forfærdelige, splittede Europa er saa trængende til denne forløsning som vort. Den totale kvindelige umyndighet har efterhaanden forstumpet alle forhold, alle hjerter, og mere end noget bidradd til, hvad min Collett kaldte den „national-politiske forvirring av begreper“. Vi behøver blot at se hen til vore folkerepræsentanters behandling av spørsmaal, der angaar kvinder. Er det vore „frihetens talsmænd?“ Og skulde vi nu allerede være naadd derhen, hvor vi tør ønske os friheten i den form, der nu skraales paa, og som har foranlediget optrin i vort ting, der rigtignok har gjort det maatehold, den smukke sindighet, det har hat ros for, til en spot? Republik for os *nu* vilde kun være at slippe bestiet, der aldrig har lært at styre sig, løs. Vi har vigtigere ting at gjøre først end at avsætte en god, bra konge og sætte Sverdrup eller Bjørnson i hans plads. Vi har at avsætte den „suveræne“ halvpart av na-

tionens individer i sine urgamle usurperte, al billighet, al menneskelighet krænkende overgrep, og indsætte den anden i sine rettigheter.

Dette skriver Dem en kvinde, hvem altsaa denne magt ikke er git at kunne bidra dertil, der ikke ved enden av en lang trællende bane tør sige sig dette, der vilde trøstet over saa meget. Jeg har ingen saadan magt naadd i min nations bevissthet. Den vækkelse, jeg skulde git andre mægtigere aander, er neppe heller at forstaa saaledes. Det kan være, at Ibsen i mine første sammentræf med ham av mine betragtninger over kvindesaken fik et slags første blik paa den; men likevist er det, at han med hans selvstændige, alle tidsspørsmaal prøvende og grublende aand, vilde kommet til det samme resultat uten nogen saadan paavirkning, og gjort ham til et saa mægtigt redskap for frigjørelsen, som han er blit det. Han har i sandhet forstaat sin nation og sin tid. I Ibsens ubønhørlighet, den uforfærdethet, hvormed han, springende over præmisserne, vover det dristigste, ligger næst hans geni hans største styrke. Magterne maa man ikke tinge med i en sak som denne. Kun styrkens og dristighetens autoritet bøier den sig for. Vil man gaa paa akkord med den og faa den mildelig indrømmende til at begripe, saa taper man let fotfæstet. Heldigvis har Ibsen kunnet vedlikeholde denne gudelige stilling likeoverfor sit publikum ogsaa ved sin fjernhet, sin personlige utilgjængelighet likeoverfor det. Det har tillatt ham saa bekvemt at bli Jupiter i skyen, mens saa mange andre maa nøie sig med en rolle som klodsens i dammen, der, naar bare frøerne har samlet sig litt efter deres overraskelse, desto mere faar finde sig i deres nærgaaenhet, og til sidste spor se den smule profetnimbus blandt dem, som vi dog alle trænger til, grundig forhutlet.

Tilgi mig nu det lange brev, hvormed jeg maaske har trættet Dem; men naar vi kommer paa det kapitel, er jeg nu engang uforbederlig. Forresten med en forsikring om, at det har glædet mig at træffe Dem — med sand høiagtelse

Deres meget forbundne
Camilla Collett.

Stakkars fru Collett, hun skapte sig mangen unødig ærgrelse. Da jeg efter min hjemkomst til Norge fik brev fra min hustru, som blev tilbake i Italien, maatte jeg le over hendes beskrivelse av fru Colletts kamp med æseldriverne paa Capri, der naturligvis haanet hende, fordi hun var kvinde. Jo mere hun skjældte paa græsselig italiensk, jo mere moret æseldriverne sig og lo over dette arrige kvindemenneske, som de ikke forstod et mukk av. Ogsaa paa hotellet der opdaget hun lutter bevisste fornærmelser fra betjeningens side. Min hustru, som ledsaget hende paa denne tur, syntes hun blev besværlig i længden. Dog skal jeg ikke glemme det venlige digt, hun sendte os, da vi mistet vor lille Sigmund.

Min reise til Italien fik en sørgelig ende. Der kom telegram, at en av vore sønner hadde faat hjernebetændelse. Min hustru laa syk da. Hun kunde ikke bli med; men jeg maatte over hals og hode hjemover. Jeg fik dengang et talende bevis for italienerindernes heftige følsomhet. Da vor vertinde — en ganske simpel kone — fik høre om telegrammet og se fotografiet av vor lille gut, brast hun i graat, kysset billedet heftig gjentagne gange og trykket det til brystet, som om hun skulde været barnets mor. Hun kunde vist ikke forstaa vor nordiske taareløse sorg.

Jeg maatte altsaa avsted over hals og hode og reiste dag og nat. Den sidste, jeg møtte i Rom, var Henrik Ibsen,

som gik sin ensomme morgentur. Jeg glemmer ikke hans varme haandtryk og medfølende øine, da han fik høre anledningen til mit pludselige opbrud.

Jeg blev stanset paa reisen av Storebelt. Der var isgang. Man maatte over i isbaat. Somme dage kunde ikke passagen voves. Passagererne maatte bli med efter tur, og blot et visst antal hver gang. Og nu hadde der ved flere dages ophold hopet sig en flok av passagerer, der alle samledes ved stranden for at faa sin billet. Det kunde bli flere dages ophold for mig dette. Fortvilet ropte jeg ut i flokken: „Er der ingen, som vil overlate mig sin billet, jeg har en døende søn derhjemme, som venter paa mig!" Der var virkelig en, som meldte sig, da han helst vilde vente nogen dage, og saaledes slap jeg med. Men det var en svær tur. Vi hadde den bestemte ordre fra baatfolkene at gaa ved siden av baaten og dra med, saalænge det bar. Naar isen brast, var det at kaste sig paa hodet ind over baatripen. Vi gik da og halte, men føret blev mere og mere bløtt. Der gik sneslupset alt over anklerne, og der ved siden laa et tørt, indbydende isflak. Jeg ut paa det. Men i det samme opløstes det som sukker. En av baatfolkene fik trevet mig i nakken og hevet mig ind i baaten, før jeg sank over knærne. Men for et skjænd jeg fik! Ja da fik jeg erfare, at Danskerne er mestre i at bruke grov kjæft. Takke til, de ikke pryglet mig. Med stive, islagte klær steg vi iland i Korsør, og da smakte det vel at kaste habitten av sig, krype i en god seng og faa sig varm mat og toddy.

Om resten av turen er intet at melde. Trods min hast kom jeg forsent. Dagen før jeg rakk til Lillehammer, var vesle Sigmund død.

Min hustru var som sagt blit tilbake i Italien. Først i Mai kom hun igjen, og da stod jeg atter paa utfærd. Der

var nemlig kommet et brev fra prof. Rasmus Anderson i Amerika med spørsmaal, om jeg vilde være villig til at lede en fri religiøs bevægelse med utgang fra Minneapolis. Der var flere mænd der, som vilde slutte sig om en saadan, og det unitariske samfund hadde tilsagt sin støtte. Jeg var da saa træt av at ræke rundt og altid være skilt fra mine, at jeg stod paa nippet til at svare nei til det hele forslag. Men min hustru stanset mig og bad mig sove paa dette. Kanske der netop herigjennem aapnet sig en ny livsgjerning for mig nu, da den gamle glap, en gjerning, der vilde ha betydning for hele min fremtid. Jeg hadde jo altid længtet efter helt religiøst arbeide, og nu kunde jeg faa det, uhemmet av snørende dogmatiske baand. Resultatet blev, at jeg reiste. Men da jeg ikke vovet at ta familien over, før jeg hadde prøvet, om det vilde gaa, saa maatte jeg atter skilles fra mine kjære og forsøke et aar alene.

Bjørnsons Synnøve-jubilæum.

Jeg kom lykkelig og vel over til Minneapolis høsten 1881. Og prøven gik godt. Men før jeg uttaler mig om min prestegjerning i Amerika, vil jeg nævne hvad der tildrog sig ved tilbakekomsten til Norge, da jeg kom for at hente min familie over. Jeg slumpet nemlig op i Bjørnsons jubilæum. Det var 25 aar siden Synnøve Solbakken utkom, og festen skulde staa paa Aulestad. Min familie var den gang paa Fane ved Bergen for at ta farvel med slegt og venner før avreisen til Amerika; men jeg blev, før jeg reiste, overdradd at overrække en silkepung med guldpenge, som var samlet av Bergens damer, til jubilanten. Jeg fik derved anledning til at se mit hjem, Solbakken, endnu en gang. Det var det store stabbur paa Aulestad, som var rømmet og for anledningen omgjort til en festsal. Væggene var prydet med tjeld og med løv, og lysene straalte. Bjørnson sat naturligvis i høisætet og var i perlehumør. Blandt de fremmede, som var kommet, var Holger Drachmann, Erik Skram og Amalie Müller, som der første gang møtte sin vordende egtefælle. Da jeg var Bjørnsons ældste ven der tilstede, blev det med kort varsel votert, at jeg skulde holde festtalen. Jeg mindet da om Bjørnsons første fortælling, Trond. Trond var Bjørnson selv. Som denne vokset han op i fjelddalen og spillet fos og fjord ind i sine digte og fortællinger.

Med geniets selvfølelse skred han i spidsen for den norske ungdoms glade brudefølge og gned sine slaatter en fager sommermorgen. Da aapnet sig for ham de store kultursamfunds liv i Stockholm, i Kjøbenhavn. Orgeltonerne fra de store verdensgaader bruste ind paa ham. Og han blegnet, hans fele hadde rent mistet klangen, syntes han. Den fattige slaatten fra fjelddalen var ikke nok. Man maa ikke stænge sig ute, man maa dukke sig ned i de store, skummende bølger derute i verdenshavet, paa samme tid som man ikke maa skjære over basstrengen, den dype, hjemlige grundtone, kjærligheten til sit fædreland; ti paa den maa allikevel alle slaatterne bygges. Ydmyget, overvældet av disse nye syner og indtryk tvilte han, likesom Trond, en stund paa sig selv; men saa reiste han sig atter i sit genis seirskraft. Han kjendte allikevel, at han var skapt til spillemand, og nu vilde han ikke hjem, før han selv kunde skape orgeltoner.

Det er dette program, Bjørnson har været tro hele sit liv. Han er tiltrukket av det store, brogede verdensliv med sine vide og mangeartede syner, han vil være med i det store kulturarbeide for frihet og fremskridt paa alle kanter, paa samme tid som han er den trofaste, norske mand, der altid er fremst i fylkingen, naar det gjælder en folkesak. Han vil føre de store kulturtanker over paa hjemlig grund. Dette var grundtankerne i min tale, talen selv husker jeg ikke.

Drachmann hadde der paa Aulestad i en fart brygget sammen et humoristisk digt, hvorav jeg kun husker stroferne:

> Din „konge“ sover trygt paa Hegels loft,
> mens det er „Synnøve“ som kassen fylder.

Det vakte megen munterhet. Og saa kom da jeg med silkepungen med guldpengene, som jeg overrakte med følgende digt:

„Op smed! tag hammer og tang! vær snar,
kong Sigurd skal ride til Myklegar,
med guld skal beslaaes hans stolte hest,
vi maa hædre vor høvding, som vi kan bedst,
guldet vi tok med et svare træl
ved at slaa nogen tusinde Blaamænd ihjel,
vi skal slippe hos græske kræmmer at borge,
de skal se, der er noget til folk i Norge."

Saa red da kong Sigurd til Myklegar ind,
der blegnet og rødmet saa mangen en kind,
helt stolt han sat paa sin guldskodde hest,
hans norske mænd efter som uveirsblæst,
bedrifter fløi om dem som skrikende ravne,
med rædsel og undring i alle havne,
det var folkekraften ubændig, yr,
som var ute paa blodige eventyr.

Kong Sigurd er hauglagd og alle hans mænd,
men eventyrlængselen gaar igjen,
med guldskodde heste og silkeseil
den vil stevne ad Myklegarfjordens speil,
den stunder mot skjønhetens lyse riger.
hvor statuer frem mellem roserne stiger,
hvor storverkets konge blandt mængden skinner,
omjublet av haandklap og rødmende kinder.

Du høvding, som hilses av os idag,
du har heiset det unge Norges flag,
du har ført os paa viking som en kar,
men ei til det *græske* Myklegar,
nei til skjønhetens riker i os selv,
til vort hjemlivs hæder ved skog og elv,
til at finde og spænde vor skjulte evne
i folkenes store kappestevne.

Du rider din „konge“[1] med lystigt mot,
men ak — han har ikke guldsko paa fot,
og at skaffe dem blev nok et svare træl,
for vi tør ikke længer slaa Blaamænd ihjel,
vor tid er prosaisk, og, det er faktisk,
litt mindre barnagtig, litt mere praktisk,
og vikingeflokken er bleven — en baker,
en embedsmand, kjøbmand og sildevraker.

Saa vi søkte i smug paa Bergens gater
efter eventyrbukken, som gjør dukater,
vi fandt ham — han gjorde sin vante pligt
og skapte et litet gyldent digt;
og kvinderne vore med list behænde
saa snedigen kunde den heklenaal vende
og heklet et net, hvor sig vugger sagte
de drømme og længsler, som selv du vakte.

Vi kommer da til dig foruten krus
som børn av den gud Merkurius
og byr dig foruten høie toner
vort hjerteguld, hamret ut i kroner.
Naar da du stundom dig føler forlatt
paa ensom vakt i den dunkle nat,
vor pung skal gi dig den trygge besked:
„du har flere venner end selv du vet.“

10. aug. 1882.

[1] Navn paa Bjørnsons yndlingshest.

Min tilbakereise til Amerika.

Jeg reiste over Atlanterhavet igjen med den danske Tingvallalinje. Da der ingen syke var ombord, fik jeg min familie indkvartert i „lasarettet“, som var den bedste plads paa skibet, der hvor man mindst blev plaget av rullingerne. Jeg fik til reisekamerater baade synodens første mand pastor Stub, og konferensens spidse Sven Oftedahl, altsaa mine værste motstandere, de som paa embeds vegne allerede hadde ledet saa mange felttog mot mig. Synodens og unitarismens mænd slog sig imidlertid venskabelig sammen. Vi byttedes om at læse høit for de passagerer, som samlet sig paa kommandobroen. Jeg fandt i pastor Stub en meget dannet, elskværdig og kundskapsrik mand, naar han bare fik lov at være sig selv og ikke skulde ut og vidne paa embedsvegne; ti da var han konservativ stiv som en stenmur. Oftedahl holdt sig mere i bakgrunden, men jeg tror mere av teologisk rødt had til sin lutherske medbror i herren end til kjætteren Kristofer Janson.

Da vi saa lykkelig og vel hadde landet i New York og indkvartert os i et hotel, skulde jeg fjelge litt paa mig efter samværet med emigranterne og gik desaarsak til en haarskjærer. Efter at ha klippet mig, spurgte han, om jeg ikke vilde ha haaret vasket. Jeg mente ikke, det var nødvendig. „Ja, men De trænger det, min herre!“

„Trænger det? hvad skal det si?"

„Jo, De trænger det meget haardt (you need it very badly)."

Jeg blev da vasket og gnedet, saa det hadde god skik, og kom i forfærdelse over til hotellet igjen og berettet mit eventyr. Alle barnas hoder maatte undersøkes privatim. Jo, ganske rigtig, ikke én var fri. Lasarettet hadde ikke allikevel vist sig at være et saa propert sted.

Efter at denne tragiske operation var endt, skulde vi muntre os litt, og jeg foreslog da, at vi skulde gaa hen og høre en konsert i en vinterhave. Jeg hadde før om dagen været paa stationen og faat alt mit flyttegods undersøkt og indskrevet til Minneapolis, og hadde de sparsomme rester av min formue liggende i frakkelommen. Paa sporvognen, som skulde fragte os til konsertsalen, sat en ung kone med en fortryllende liten baby likeoverfor mig, og jeg, som har en fortvilet kjærlighet til smaabarn, kunde ikke la være at ta babyen og hyfse den paa armene mine. Det øieblik har en foretagsom nabo benyttet til at komme ned i lommen — og da vi skulde løse billetter til konserten, var lommeboken med alle pengene forsvundet. Slukøret vendte vi da hjem igjen. Jeg hadde netop skrytt for min kone over, hvor *sikkert* man reiste i Amerika. Jeg hadde nu færdedes der tre fjerdingaar paa kryds og tvers og aldrig mistet saa meget som et lommetørklæ. Nu blev jeg stum. Heldigvis var vore billetter betalte, og min kone hadde i sin private kasse saa meget, at vi kunde klare hotelregningen og berge os til Minneapolis uten at sulte altfor meget ihjel. Vi reiste morgenen efter. Men siden blev det et mundheld av min kone, naar vi var sammen paa sporvogn eller jernbane, og jeg vilde forgripe mig paa en søt unge: „Husk paa babyen!"

Min prestegjerning i Amerika.

Da jeg første gang kom til Minneapolis, sammenkaldte jeg et massemøte i den store, centralt beliggende Harrison Hall. Der møtte en 1500 mennesker. Jeg fremla for dem mit program, *hvad* jeg trodde, og *hvorfor* jeg trodde saaledes. Da jeg var færdig, bad jeg dem av tilhørerne, som kunde slutte sig om et slikt program at komme ind til mig i sideværelset og navngi sig. Jeg ventet og ventet — der kom ingen. Endelig traadte en ældre kone ind. Nu — saa det var førstegrøden, en blid, gammel kone altsaa. Jeg mottok hende med mit forbindtligste smil, men hun smilte slet ikke igjen. Hun holdt tvertimot en truende opslagen bok imot mig. Det var Luthers katekismus. „Vil du lære noget andet end det, som staar i denne boken?" spurgte hun og slog paa bladene.

Jeg svarte hende, at det vist var en bra bok til sin tid, men at der var flere ting, som jeg var uenig med Luther i.

„Ja, da vil jeg be Gud forbande dig og al din gjerning i Minneapolis," ropte konen og marsjerte stoltelig ut.

Dette var altsaa forsøkets begyndelse. Men det saa ikke ut, som om Gud vilde bønhøre denne konens kristelige bøn. Ti før jeg forlot Amerika, hadde jeg én menighet i Minneapolis, én i St. Paul, én i Brown County, én i Under-

wood og den femte i Hudson Wisconsin, desuten kirkebygninger reist ved vor egen anstrengelse i Minneapolis, Brown County, Hudson samt et forsamlingshus i Underwood.

Jeg ser tilbake til mine arbeidsaar i Amerika med stor glæde. Baade var arbeidet i sig selv utviklende og interessant, og jeg blev møtt med en makeløs tillid og kjærlighet baade av landsmænd og amerikanere. Jeg kan ikke noksom rose og takke det unitariske samfund for den redebonhet og velvilje, hvormed de støttet mit arbeide og mottok mine forslag. Ikke alene sørget de rikelig for mit underhold og hjalp mig til at faa reist mine kirkebygninger; men de gav mig aarlig tilskud til at holde en sekretær og utgi religiøse skrifter. Personlig kunde jeg jo ikke række saa langt utover, men literaturen blev mit verktøi. Ved amerikanernes hjælp utkom saaledes første utgave av min: „Har ortodoksien ret?“ 1886. Nu er den kommet i andet oplag herhjemme paa Omtvedts forlag. Senere utkom min store prækensamling: „Lys og frihet“ 1892 (nu hos Provinsialbokhandelen i Kristiania) samt en hel del løse traktater. De hjalp mig og til at faa trykt den store salmebok, som vi brukte ved vor gudstjeneste. Jeg sendte nogen eksemplarer til Kristiania til salg. Der solgtes — siger og skriver — ét eksemplar. Men hvor kunde jeg vente andet, naar jeg som motto hadde sat Wergelands vers:

> Hils presten: frihet til at tænke
> er menneskets krav,
> mot himlen roper det fra jorden
> igjennem Jesu grav —

samt indlemmet digte av Bjørnson, Ibsen, Wergeland og Welhaven, H. C. Andersen, Ingemann, Richardt o. fl. ved siden av Luther, Kingo og Brorson, for ikke at tale om 100 salmer av Grundtvig. Jeg beklager, at oplaget er utsolgt, saa

jeg ikke kan benytte denne salmebok ved mine gudstjenester herhjemme. Den var en god foregangsmand, tror jeg, for vordende salmebøker i Norge, hvor vore digtere bør faa mere rum end de nu har.

Mit bedste vaaben for min mission var dog mit tidsskrift: „Saamanden“, som utkom i 7 aarganger i Amerika. Det er fortsat med tre aarganger hjemme i Norge. Foruten de maanedlige digte, prækener og kirkehistoriske billeder indeholdt tidsskriftet en rubrik for fredssaken, en for kvindesaken og en for brevstumper og svar. Den sidste især blev vigtig for mig; ti der fik jeg anledning til at svare paa de spørsmaal, som bevæget sindene hos mine læsere, og en oversigt over den utrolige uvidenhet og overtro, som hersket mellem skandinaverne. Jeg fik ofte breve med de raaeste angrep. Jeg faar haabe, at disse „Saamandens“ saakorn har spredt sig i et eller andet hjem, hvor det har bragt klarhet og fred og sønderbrutt det aak av frygt, som hvilte over den lutherske kirkes nakke.

At det aak var sterkt fik jeg følelsen av, da jeg stiftet menigheten i Brown County. En del av bønderne der var kommet paa kant med sin prest, uvisst av hvad grund, og skrev nu til mig, om jeg vilde overta den. De skulde da sende mig det tilbud, de kunde gjøre, samt de lutherske bekjendelser til underskrift. Jeg svarte, at jeg ikke hadde bruk for noget luthersk bekjendelsesskrift, men jeg skulde komme ned til dem og tale med dem. Det møte blev interessant; ti det viste mig, hvor mange av disse umoralske dogmer bare sat utenpaaklint, ikke var inderlig tilegnet.

Jeg fortalte dem aapent og ærlig, at jeg stod i motstrid med den forkyndelse, de var vante med, og hvorfor jeg stod saaledes.

Men at se paa deres ansigter, det var morsomt. Den ene

skottet til den anden, en enkelt kunde ikke holde sig fra at smile og puffet sin nabo paa albuen. Der gik som et befrielsens suk over hele forsamlingen tilsidst, og en og anden av de modigste betrodde mig, at han hemmelig inderst inde hadde tænkt det samme, men han hadde bare ikke turdet si det høit.

Det gamle avguderi med bibelteksterne, den selvmotsigende treenighetslære, den blodige forsoningslære og det *evige* helvede blev avsatte med glans. At slippe troen paa Jesu guddom faldt vanskeligst; men jeg beroliget dem med, at de saa gjerne kunde tro paa den og *burde* gjøre det, saalænge dette endnu stod for dem som sandhet. Det vi skulde bli enige om var at elske Jesus og følge ham, saa blev vor mening om ham en biting, som ikke burde skille.

Menigheten blev stiftet. Kontrakten var, at jeg skulde være hos dem hele sommeren og ellers besøke dem 4 gange om vinteren. Den menighet kom jeg til at holde mest av. De var saa umiddelbare, saa hjertelige, saa elskværdige, og jeg kan si, de elsket mig som en far. Det var mest totninger og gudbrandsdøler, som der hadde klumpet sig sammen. Man hørte bare norsk tale, og det faldt mig ikke ind at tiltale folk paa veien uten paa norsk. Jeg skvat formelig til, naar de svarte: „what do you say?" — det er jo sandt, du er i Amerika nu.

Der i Brown County hadde jeg da den forfærdelige oplevelse, som aldrig kan glemmes, den rasende storm. Vi var kommet saa langt, at vi skulde bygge kirke, og vi satte den paa toppen av en gammel indianerbegravelse, hvorfra der var et henrivende utsyn over den bølgende prærie med sine blaa linmarker, sine gule hveteakre og svaiende maiskolber. Kirken var bygget i et kors, og det var meningen, at jeg og min familie skulde benytte vingerne til vort som-

merophold, saa kunde jeg om hverdagene benytte selve kirkesalen til arbeidsværelse. Vingerne var saavidt istand, at vi kunde flytte ind, i kirken arbeidet tømmermændene. Der var endnu ikke indsat vinduer der, saa vinden hadde godt tak.

Saa var det en morgen. Det var dødsstille, men paa himlen hang nogen ulykkespaaende grøn-graa-gule skyer. Vi gik ut paa den lille svalgang for at speide. Skyerne bevæget sig med rasende fart, skjønt det var dødsstille hos os. De styrte ikke paa New Ulm. Jeg ytret netop: „Undres paa, om New Ulm atter skal dødsdømmes." Tre aar tilbake var byen nemlig blæst sønder og sammen i en cyklon. I det samme spalter skyerne sig. Den halve del ruller tilbake imot os, og før vi fik suk for os, suste den mest vanvittige storm, blandet med sne og hagl, omkring huset. Vi bare vandt saavidt at faa smætte ind og laase døren. Der sat vi som i et fængsel, overgit til veirets naade; ti ut nyttet det ikke at forsøke. Tømmermændene kom bleke ind til os. De satte skuldrene mot væggen, da den formelig gav sig i en bue. Barnene klynget sig tause omkring os i aandeløs spænding. Da løftedes huset fra grunden, men sattes haardt ned igjen, som hadde det været en stenpukkermaskine. Endnu engang — kanske det nu var over? Tredje gang — og væk var vi. Jeg samlet mig ikke, før jeg fandt mig liggende mange alen borte med bordstumper og vrakgods av møbler presset omkring mig. Ikke langt fra mig saa jeg min hustru sittende i sin stol med to av barnene i armene. Vi var fløiet gjennem luften sammen med planker og bord helt ned over haugen. Tre av barnene og halvparten av tømmermændene var sporløst forsvundet. Jeg ropte til min hustru, om hun hadde brukket arme eller ben. Nei, intet lem skadet. „Gudskelov! jeg er ogsaa uskadt!" Men de andre barn?

Vi maatte overlate dem til deres skjæbne, hvad den saa var. Det var umulig at røre os. Prøvet vi at staa opret, vilde vi ubønhørlig blæst bort. Endelig gav stormen sig saavidt, at vi maatte forsøke at grave os ut av ruinerne og krype paa fire hen til en liten ekelund tæt ved kirken. Der var saavidt ly; men de unge ekestammer laa flate og pisket os over ryg og skuldre, saa hadde vi ikke faat ris før, saa fik vi det da. En av mine sønner stod dødblek og hakket tænder av kulde, skjønt det var midt i juli. Endelig vaaget vi os avsted til den nærmeste farm, hvor der var gamle eketrær, som gav ly. Vi holdt hverandre i hænderne, tømmermændene bar smaapikerne, og vi trasket avsted i sølen paa de opbløtte veie. Jeg var endnu i tøfler og barhodet. Vi maatte klatre over vældige eketrær, som dels var rykket op med rot, dels knækket midt paa stammen. Vi naadde farmen. Gudskelov, den stod, skjønt stormen hadde rusket fælt i trærne paa tunet. Vi fik de vaate klær av, fik byttet tørt og den velsignede rykende kaffe. Saa snart det lot sig gjøre, fik vi folk sendt ut for at speide efter de bortkomne. Efter en kvalfuld ventestund kom de med dem — ingen dræpt — ingen skadet uten skrapet og banket litt. Den flok av tømmermænd, som var blæst til en anden kant end vor, hadde set selve kirken komme rokkende efter sig, til den var plukket i smaastykker. Jernboltene, hvorved den var fæstet i grundmuren, var dreiet om som korketrækkere. Ingen skadet! for et under! Tømmermændene sa, at de hadde maattet holde barnene i nakken og presse deres hoder mot jorden, da de idelig vilde forsøke at reise sig. Min yngste søn hadde dog faat en nervøs rystelse, som det tok tid at forvinde. Naar det siden stormet om natten, kom han stolprende i bare skjorten ind til os og sa, at huset vilde blæse bort.

Denne hændelse blev da en kjærkommen anledning for de ortodokse prester til at indprente sine sognebarn, at Gud lar sig ikke spotte. Der saa de, hvorledes det gik dem, som vilde bygge en kirke for Belial. Nogen av de „rettroende“ farmere undret sig paa, hvorfor Gud ikke hadde sopt hele den kjætterske yngel paa sjøen og druknet dem. Men presterne forklarte dem, at Gud dermed hadde vist sin langmodighet. Han vilde endnu en stund prøve dem, om de ikke vilde angre sit frafald og omvende sig. Den gang en synodekirke nogen tid efter blev rammet av lynet og brændte op, het det at „Gud tugter den, som han elsker.“

Denne tragedie hadde forresten et komisk efterspil. Jeg hadde i min kuffert en 100 dollars for at betale arbeiderne. Kufferten blev plukket istykker, og dollarsedlerne spredte til alle kanter. Men da viste det sig, hvad der vist sjelden er tilfældet, at man stundom virkelig kan plukke pengesedler av trærne og paa marken. Der kom bønderne til mig og sa: „Vi fandt denne tidollarsedlen, denne femdollarsedlen hængende oppe i en furu — det maa vist være din.“ Eller de kom med en lerklump, plukket op av maisakeren, og sa: „Her ligger noget papir indi, det maa vist høre dig til.“ Og se — det var enten dollarsedler eller manuskript. Det høres som en skrøne dette, men det er bokstavelig sandt. Jeg fik en 50 dollars tilbake paa denne maate og en fortælling, jeg hadde skrevet, komplet. Jeg tørket lerklumperne paa ovnen, plukket mulden forsigtig av, børstet dem rene og se — et læselig manuskript. Men hvor mine bøker saa ut — vastrukne og svulmede op som hvetebollerne i Nordmandsdalen, da kongen holdt gilde for studenterne.

Vi hadde altsaa mistet vor kirkebygning, før den endnu var fuldfærdig. Men glæden blev større end sorgen. Jeg skrev nemlig en beretning om stormen i et av de unitariske

blade. Og uten nogen opfordring fra vor side strømmet der ind paa mig breve fra ganske ukjendte enkeltmænd og menigheter i østens byer især, breve som beklaget os og bad os om en tjeneste vi viste *dem* om at motta saa en hundrede dollar, saa en femti, saa en femogtyve dollar. Hver eneste post kom der pengeanvisninger, og før vi visste om det, hadde vi penge nok til ikke blot at bygge kirken op igjen paa et sikrere sted længer nede paa haugen, men ogsaa faa en egen hyggelig prestegaard tæt ved. Vi indrettet prestegaarden med cyklonkjelder, det vil si et underjordisk rum, som vi naadde gjennem en lem i gulvet. Og merkelig nok — paa samme dag aaret efter kom en lignende storm, saa vi krøp ned i kjelderen og ventet, at huset skulde fare bort over hodet paa os. Men den gang stod det og kirken med.

Av alle de bidrag, jeg fik, rørte mig næsten mest 25 dollars, sendt fra den senere saa bebjendte *Ramabai*, med et kjærlig brev undertegnet: „your Hinduchristian sister." Jeg fik anledning til senere at gjengjælde venligheten ved at sende hende samme sum til hjælp for hendes arbeide for de hinduiske gifte kvinder.

Ja, saaledes er amerikanerne prægtige. Naar noget griper dem, saa handler de uten at sove og somle og saa glemme det. Og de er gavmilde, naar det er noget, de ønsker fremmet. Jeg blev ogsaa overrasket ved at faa brev fra en dame i Chicago, hvori hun fortæller, at hun og venner hadde læst i min beretning, at jeg ogsaa hadde mistet eller faat ødelagt av stormen en hel del teologiske verker. Nu vilde de saa gjerne faa lov til at erstatte mig dette og bad mig opgi titelen paa et dusin bøker, som jeg særskilt ønsket. Jeg takket, satte op en liste til valg og fik tilsendt 30 smukt indbundne verker. Jeg vet endnu ikke, hvem giverne var.

Dette er et smukt karaktertræk hos amerikanerne. Fra mine landsmænd utenfor menighetslemmerne kom efter begivenheten sendt — siger og skriver — én dollar.

De somre, jeg tilbragte i Brown County, regner jeg til mine kjæreste minder. De bedste av mine prækener fra Minneapolis kunde jeg jo bruke der, saa jeg fik hele uken fri til mine literære sysler. De fleste av mine fortællinger er da ogsaa skrevet der. I Minneapolis la min prestevirksomhet og „Saamanden" helt beslag paa min tid. Farmerne her i Brown County forsynte os med alt vi trængte. Om søndags morgenerne kom de kjørende med sine store vogner, forspændt med to heste, og med hele familien, selv spædbarnene, ombord. Saa bragte de med sig sendinger med egg, smør, rømme, fløte, brød, kalveskrotter, faarelaar — sendinger som rak hele uken. Lørdagen var dog ofte smalhans, men saa visste vi jo, der kom ny forsyning søndagen. Efter gudstjenesten leiret folket sig paa tunet eller paa svalgangen, der gik paa tre sider av prestehuset, med sine nistekurver. Til de gamle og konerne holdt vi altid kaffe. Om eftermiddagen læste jeg da høit for dem i kirken fortællinger, som kunde oplyse og interessere. „Fraa Dansketidi" gjorde umaadelig lykke, husker jeg.

Saa ruslet de da vel tilmode hjemover efter en godt tilbragt dag. Da barnene var med, fik jeg stundom, mens jeg præket, besøk av seks- og syvaaringerne, som syntes, tiden blev dem vel lang. De kom ruslende op gulvet og hen til platformen, hvor jeg stod og talte, og saa paa mig, men ingen var dog saa fræk som min ældste søn engang paa folkehøiskolen, at han gik hen til Bruuns talerstol, stoppet hænderne i bukselommerne og sa: „Er du ikkje snart færig no, Bustoffer?" — hans navn paa Kristofer. Bruun svarte sagtmodig: „Nei jeg er ikke det gutten min", hvorpaa hr.

Ivar ruslet hen paa bænken igjen og led i stilhet resten av timen.

Stundom begyndte og spædbarnene en upaakrævet salme i kirken, saa jeg maatte gjøre en pause i prækenen, indtil mama hadde faat skrikhalsen vel fortøiet ved sin moderlige barm. Men hyggelige var disse søndage, skjønt det ofte holdt haardt i den stekende hete at være i fuld mundur med stiveskjorte, snip og sort prins Albert. Til daglig bruk gik nemlig presten bare i busserul og bukse.

Og hans værdighet tiltok vist heller ikke, da nogen av menigheten en dag overrasket presten holdende i en korumpe, mens hans datter melket deres eneste ko. Myggene gjorde nemlig kjørene saa balstyrige, at man ofte maatte holde fast i nævnte legemsdel, for at de ikke skulde vispe budeien fordærvet om ørene, naar hun sat paa krakken.

Vi benyttet ogsaa kirken til konserter en gang imellem og til foredrag med lysbilleder.

Min anden landsmenighet var ogsaa et hyggelig sted. Det var en liten landsby, *Underwood*, i naturskjønne omgivelser, ikke langt fra Fergus Falls. Hver gang jeg var i Underwood, benyttet jeg leiligheten til ogsaa at tale i Fergus Falls, men der blev ikke stiftet nogen menighet der.

Veien til Underwood var noksaa lang. Jeg besteg toget i Minneapolis om kvelden og var i Underwood næste morgen kl. 5—6. En gang var jeg nær blit lurt. Jeg hadde git sovevognens neger uttrykkelig ordre til at vække mig, naar vi nærmet os Underwood, og han hadde lovet det dyrt og hellig. Saa vaagnet jeg av mig selv og tittet ut av vinduet. Var det ikke Underwood? Jeg fik ropt an portieren — jo — jo — han hadde glemt det hele, og der begyndte toget alt at sige videre. Jeg rasket paa mig min bukse og mine støvler, og uredt og uvasket, med vest og

frakke paa armen og halende paa min vadsæk fik jeg saavidt springe av toget. Menighetens folk hadde samlet sig paa stationen for at ta imot sin prest — han var der ikke. Men saa opdager de en ynkelig skikkelse, halvklædd, med selerne nedover ryggen og med en vadsæk i haand traskende mellem jernbaneskinnerne. Det var presten. Situationen var for komisk, de fik sig en god latter paa morgensiden, og jeg og. Men da smakte den dampende kaffe og de ferske hveteboller hos min ven lærer Kolstad og hans elskelige kone herlig.

Jeg hadde stor glæde av min lille flok i Underwood. De fik ved egen anstrengelse reist et forsamlingshus, der ogsaa blev benyttet til politiske og kommunemøter. Jeg fandt ogsaa der en ung begavet farmer, Otto Nilsby, der blev en ivrig tilhænger og ofte selv holdt religiøse møter i mit fravær og hjalp til med „Saamanden".

Min menighet i Hudson, Wisc., var ogsaa al ære værd. De kjøpte tomt, skaffet materialer og gav sit bidrag i frit arbeide paa kirken som murere og snekkere.

Jeg tør si om mig selv, at jeg ikke sparte mig under mit ophold i Amerika. Hver søndag formiddag gudstjeneste i Minneapolis, om eftermiddagen gudstjeneste i St. Paul, hvor vi fik overlatt den mindre forelæsningssal i den amerikanske unitariske kirke, og saa om aftenen igjen dramatiske oplæsninger i Minneapolis. Naar jeg da la mig om kvelden, var jeg lovlig træt. Hver gang der kom et nyt drama av Ibsen eller Bjørnson, forelæste jeg det der i Nasaretkirken, og da maatte vi altid bruke selve kirkehallen, da tilstrømningen var saa stor. Og det var ikke bare det religiøse arbeide, redaktionen av „Saamanden" og den store brevkorrespondance, som tok min tid; men der skulde skaffes penge og atter penge til kirkebygningerne, til de løpende menighetsutgifter og til utallige biting. Det var ikke som i Norge, at

staten bygger kirker og lønner prest. Nei, vil man ha noget slikt, saa faar man bestride utgifterne selv. Og da var det at ty til basarer og tilstelninger av alle slags, alle disse torturindretninger, som vi desværre ogsaa kjender fra Norge. Og *jeg* var det, som maatte være sjælen i alt dette, jeg maatte idelig finde paa noget nyt og nyt, som kunde trække folk og befri dem for deres overflødige penge. Og jeg skrev smaakomedier og scener, jeg skapte levende tableauer og fandt paa uskyldige skøierstreker. De levende tableauer især gjorde lykke. Jeg fortalte norske eventyr — saa rullet teppet op, og der stod askeladden og prinsessen lyslevende og pratet. „Gjæte kongens harer" vakte stort bifald. Og mine smaapiker og gutter tjente som skuespillere. Ja vi gav endog hele *Sinklarstoget.* Vi hadde leiet egte høiskottedragter og endog faat fat paa to egte skotter, der kunde blæse sækkepipe. Min hustru paraderte som lady Sinklar. Da teppet gik op, stod Prillar-Guri paa fjeldtoppen til venstre, mens bønderne laa skjult bak store stene i forgrunden. Prillar-Guri blæste sit første signal paa bukkehorn. Det svarte langt borte med Sinklarsmarsjen. Andet signal — marsjen hørtes nærmere — og der kom hele skottertoget. Vi hadde arrangert en bro i bakgrunden, saa publikum kunde faa se hele toget passere tversover scenen. Der kom de tilbake igjen mot forgrunden. Guri gir atter signal, og frem styrter bønderne med et gyselig brøl og med skudd. Teppet falder for første tableau.

Andet tableau forestillet valpladsen. Skotter og bønder om hverandre i maleriske stillinger. Lady Sinklar med sit barn er endnu ilive. Kjell Fjerdinggren, som hadde lovet sin kjæreste at redde barnet, om det fandtes, styrter frem for at gripe det, moren tror, han vil dræpe barnet og borer sin dolk i Kjell og — teppet falder.

Det hadde været et svare bestyr at faa disse tableauer istand; for skotterne og bønderne agerte uvenner ogsaa utenfor scenen. Naar jeg skulde samle bønderne sammen, saa var bare skotterne der, og skulde jeg ha fat i skotterne, saa var bare bønderne der. Jeg maatte formelig holde jagt efter dem nede i salen. En gang bragte disse tableauer mig ogsaa i knipe. Vi skulde fremstille: David og Goliat. Til Goliat hadde vi engagert en dansk politibetjent, jeg tror den sværeste og kraftigste kjæmpe, som var at opdrive i Minneapolis. Min søn Arne, kostymert som David, stod alt med sin slynge i haanden og ventet bare paa Goliat. Da hørtes et angstfuldt rop fra paaklædningsværelset: „Janson — Janson — jeg kan ikke faa bukserne paa!" Her var gode raad dyre. Goliat kunde da ikke optræde helt uten bukser. Jeg dukket mig ned i teatergarderoben — vi hadde leiet den store, tyske Harmoniahal — og drog frem et par bajadsbukser, blaastripete, de maatte da være vide nok. Og med bukser à la clown fremtraadte Goliat paa scenen.

I Amerika forfølges man ofte av de saakaldte „dime museums"; det vil si samlinger av al slags rariteter, hvor adgangen er en dime (10 cents). Naturligvis maatte vi ogsaa holde et slikt paa vore basarer. Og der kunde man da faa se „den levende benrad" (et paaklædt kosteskaft), „de siamesiske tvillinger" (to av mine smaapiker i en kjole, hvorfra to hoder tittet ut), „Hanna med den svære foten" (en papsko av uhyre dimensioner), „leopardmennesket" (i trikot med brune pletter) samt „damernes yndling" (en modelfigur uten hode men forsynt med en uhyre kø — det var paa den tid da løitnanter var paa mode). Denne sidste spas gik damerne over streken. De blev fornærmet. Man kunde ogsaa faa se „den store vandslange" ekstra for 10 cents. Den laa i et rum for sig selv. De nysgjerrige, som hadde

betalt sin entré, fik da se en almindelig lærvandslange, som man bruker ved sprøiterne, sammenrullet i en kasse. Folk rystet paa hodet og lo av vor frækhet. Vi foreviste og „folkets fiender" i stereoskop. Det var en loppe og et væggedyr — kostet 10 cents at se dem.

Trods al denne plyndring strak det ikke til, naar vi skulde bygge kirken i Minneapolis. Jeg maatte ut paa tiggertogt til østens byer. Og det er det værste, jeg har været med paa. De var makeløse mot mig de unitariske menigheter og prester — det var ikke det. De tok op kollekter for vor kirke ved mine gudstjenester; men at gaa rundt med tiggerlister omframt skar mig i hjertet. Dog kom jeg hjem fra mit vikingetog med 1 500 dollars og løfte om rentefrit laan mot aarlige avdrag.

En ulykke rammet os under bygningen av Minneapoliskirken. Halvfærdig ramlet den ogsaa ned i en tornado, som gik over byen. Da jeg saa herverket, sank jeg ned paa veien og graat. Men en av konferancepresterne fik anledning til en vittighet. „Det er svært saa meget vind, der følger denne Janson," sa han.

Imidlertid blev Nasaretkirken reist allikevel og blev os til stor glæde. Vi hadde før maattet flytte fra sal til sal. Harrison hal hvor vi begyndte, maatte vi opgi, da den i uken benyttedes til „dime museum", og de om søndagene lot alle sine skilte staa. Det var jo ikke behagelig eller inspirerende for mig at staa og præke med et bakteppe, hvor der var avbildet i kolossale omrids „den feteste kvinde i verden" eller „den forstenede mand" eller en stut, som stanget mot et lokomotiv. Og noget opbyggelig for menigheten kunde det heller ikke være at ha disse illustrationer til sine salmer.

Men nu hadde vi da endelig faat vor egen kirke. Den

var indrettet paa amerikansk med en underetage til en mindre forelæsningssal og til selskapsværelser med kjøkken. Der holdtes da søndagsskole, kvindemøter, diskussioner, oplæsninger, ja det var sjelden en dag, hvori den etage ikke var i bruk til et eller andet. Der holdtes ogsaa jevnt selskabelige sammenkomster, hvor de yngre medlemmer barnlig moret sig med: „der vandrer tre søskend i skogen" eller: „vi skal gaa paa brandvakt", leker, som de var vante med hjemmefra. De trallet og sang av hjertens lyst.

Dette vakte til en begyndelse stor forargelse mellem de lutherske skandinaver. „Tænk de danser i kjerka" het det. Ja det gik saavidt, at mine egne folk ængstede kom og sa: „Vi maa slutte med dette, folk taaler det ikke, og vi mister i anseelse."

„Hvis vi nu retter os efter gammel fordom, saa har vi tapt slaget for bestandig," svarte jeg. „La de andre skandinaver synes det er hellig at la sine kirkebygninger staa avlaaste og ubrukte hele uken, vi vil ikke gjøre det. Vi vil faa lov at leve et naturlig menneskelig liv i vor kjære kirke."

Og vi blev ved som før. Og se — folk vænte sig til det, kom til at like det, og vi saa stundom en av de bekymrede vaage sig ind i vore selskapssammenkomster.

Vi hadde fuld glæde av vor kirke, saalænge jeg var i Amerika. Ved vore fælles anstrengelser klarte vi avdragene. Da jeg var reist, blev avdragene for svære at klare for den fattige menighet. Og nu hører jeg til min sorg, at Nasaretkirken er solgt til det jødiske samfund. Den er altsaa nu synagoge.

En av dem, der var os til stor hjælp ved vore fester med sine kvikke smaataler var *Knut Hamsun*. Han var nemlig et aar i vort hjem som sekretær. Jeg traf ham til-

fældigvis i den lille by Madelia, som var min jernbanestation, naar jeg skulde besøke min menighet i Brown County. Jeg blev opmerksom paa den høie, ranke manden med guldbriller og et aristokratisk intelligent ansigt, som arbeidet paa en tømmerplads der, og som snakket norsk. Jeg kom i prat med ham. Det var søndag, og han hadde tid til at drive med mig i skogen. Jeg spurgte, om det tilfredsstillet ham at gaa der og slæpe paa planker.

„Nei vist gjorde det ikke det — men hvad skulde man gjøre, man maatte jo leve.“

„Men han vilde da foretrække aandelig arbeide?“

„Naturligvis — men hvor ta det fra?“

Jeg betroet ham da, at jeg trængte en sekretær, som kunde hjælpe mig med at oversætte til „Saamanden“ og stundom holde foredrag for mig. Og jeg spurgte, om han hadde religiøse interesser.

Nei det sa han sig da lovlig fri for.

Jeg fortalte ham da om unitarismen, om at den netop traadte i opposition til mange av de dogmer, som syntes ham usmakelige og umoralske. Og om han ikke *nu* hadde religiøse interesser, kunde han jo faa dem i de spor, mente jeg.

Ja han kunde jo forsøke. Og saaledes gik det til, at Hamsun kom til mig. Men mit haab om, at han skulde faa religiøse interesser, blev rigtignok sørgelig skuffet. Han fik mere og mere avsmak for alt, hvad der lugtet av teologi. Og han var heller ikke den gang saa flink i engelsk, at jeg fik stor nytte av hans oversættelser; ti jeg maatte rette dem, som jeg retter stiler.

Men ved vore smaafester var han som sagt ubetalelig. Jeg husker saaledes en tale han holdt ved en lutefiskfest vi holdt i „basementet“ av vor kirke, og som gjorde stor lykke.

Han hadde tullet sig bort i gaterne og kunde ikke finde Nasaretkirken igjen. Vi ventet forgjæves festtaleren. Da bølget der ham imøte en forunderlig norsk lugt. Han fulgte den eiendommelige vellugtbølge, der blev sterkere og sterkere, og nu stod han ved stedet, hvor lutefisken alt dampet paa fatet. Da var klokken 10.

Forresten var Hamsun hyggelig at ha i huset. Han var beskeden og fordringsløs. Han og barnene blev især gode venner, og altid, naar de arbeidet i sit dukkekjøkken, maatte de lage en pudding eller pandekake til Hamsun.

Jeg kóm ogsaa efter hans eiendommelige maate at læse paa. Han satte sig sjelden nedfor og studerte en bok igjennem. Nei han stod timevis der foran mine bokhylder, tok saa én bok frem, saa en anden, bladet litt i den for saa at bytte den med en tredje. Jeg tror ikke, han paa anden maate har læst hverken Walt Whitman eller Ralph Waldo Emerson, som han siden hudfletter saa blodig i: „Amerikansk aandsliv". Men Hamsun hadde, likesom Bjørnson, en merkværdig intuitiv evne til av et løst indtryk at danne sig et ganske korrekt indtryk av den bok, han bladet i.

Hamsun blev den gang skræmt fra Minneapolis av frygt for tæring. Ved en av vore basarer, hvor han fungerte som auktionarius, brast der noget i brystet paa ham. Han følte sig syk og spyttet blod. Den norske læge skræmte ham med, at hvis han ikke forlot Minnesotas klima straks, vilde han være færdig om tre maaneder av gallopperende tæring. Hamsun reiste over hals og hode. Efter sigende anbragte han sig paa tilbakereisen til New York paa lokomotivet, for at den sterke luftstrøm skulde gjennemsuse hans lunger, og da han kom til Kjøbenhavn, var han ganske bra.

Men *mat* kunde han ikke undvære, og for anden gang flygtet han over Atlanterhavet. Jeg fulgte sporene efter ham

som sporvognskonduktør i Chicago, som farmarbeider i Dakota, som journalist og foredragsholder i Minneapolis, og der krydset han atter min vei. Han betroet mig paa gaten, at han tumlet med en roman, men fik aldrig ro til at skrive, fordi han altid maatte tænke paa at skaffe mat for dagen. Hans fine foredrag over Maupassant, Flaubert, Zola o. fl. skaffet ingen indtægt; ti hvad skjønte husmandsfolk hjemmefra sig paa aandrik fremstilling av digtere, de kanske aldrig hadde hørt nævne? I fortvilelse tænkte han paa at maatte bli frisør, da han var flink til at klippe haar. Han hadde øvet sig op paa læregutterne i Bodø den gangen, han var der i skomakerlære. I begyndelsen saa de ikke rare ut, og de turde ikke gaa i byen med regninger de første 14 dage efter eksekutionen.

Jeg hadde netop et værelse ledig den tid og tilbød ham da at bo hos mig gratis og hengi sig i fred til sin roman. Men tror I den kom istand, mens han var hos mig? Nei han rev isønder en dag, hvad han hadde født med smerte den foregaaende. Han kunde ikke finde sin form. Da han maatte reise, fordi vi skulde laase huset av for at dra paa landet, var han netop like langt kommet, som da han skulde begynde.

Han maatte atter kaste sig ind i eventyrlivet. Jeg fik brev fra ham den sommer, hvori han humoristisk skildrer sit landstrykerliv. Brevet er datert Casselton, Juli 16, 1887 og lyder saaledes: „Vi tok hyre fra Minneapolis for jernbanearbeide herute. Ut paa morgensiden satte man os av midt paa vide prærien. Tre lerretstelter stod i nærheten, det var alt vi saa. Hu, der vilde vi ikke være! Saa tok vi vore sække paa nakken og drog tilfots til nærmeste by. Herfra til en anden by pr. træn for at faa farmarbeide. Fik intet. Saa til Fargo, hvor vi sov om natten i en tom box-

car, som stod alene paa skinnerne. Om morgenen barberte jeg mig under en bro, den der fører over til Moorhead, iagttat og ledd ad av en vaskerkjærring, som skyllet klær i elven. Vi fik heller ikke i Fargo farmarbeide. Saa drog vi her ned til Casselton i Dakota, hvor vi atter logerte i en forlatt car. Saa indtraf den 4de juli. Vi — tre av os — glædet os som vi bedst kunde med en flaske øl og et stort rugbrød. Den 5te brøt vi op, travet 6 mil ind i landet, fik arbeide paa en saakaldt „storfarm", hvorfra vi imidlertid blev jaget væk efter to dage, fordi vi ikke vilde motta grov kjæft. Saa atter ned til Casselton, atter 6 mil ut til en anden kant, hvor vi igjen fik job, og hvor vi endnu er.

Det var litt eventyrlig at reise som vi men ganske interessant. Saa er vi altsaa nu i Dakota og kommer vist til at være til efter skuronnen. Betalingen er forresten ikke saa rar.

Fy for et land dette Dakota! Som et hav. Det gjør paa mig samme indtryk som atlanteren — akkurat. Vogne utover veiene synes at svømme, huse at flyte. Det er trøstesløst ensformig. Og saa om dagen under arbeidet den stirrende, hete sol, hvit, fraadende, saa grusom varm. Ikke en sky over os. Vinden er mere varm end lunken. Og der findes ikke en skygge i miles omkring. Paa de saakaldte træclaims staar hist og her en busk. Et sørgelig syn. Grenene strittende op som for at bede denne graadige hete fra oven om naade. Stammen, barken bare en ussel, forbrændt trøske. Men solnedgangen er absolut uten make. Jeg har aldrig andre steder end her i Amerika set noget rødt fraade saa blodig omkring solen. Aldrig paa et maleri, aldrig i et digt. Jeg tror overhodet ikke, der findes sprog for det. Jakobsen burde dog ha set det engang.

Her er langsomt. Vi er 30 mand paa dette sted; men

de er jo allesammen farmere, aandelige Lærdøler. Undskyld dette slurvebrev. Jeg er farmer nu. Og De er vel digter, bare digter i disse dage?

Deres forbundne
Knut Hamsun."

Siden vi er inde paa Hamsun, kan jeg ikke negte mig den fornøielse at citere litt av et andet brev, jeg fik fra ham, da det er karakteristisk. Det er fra Kjøbenhavn. Jeg maa ha sendt ham nogen penge, for hvilke han da er saare taknemlig. Og saa fortsætter han: „Naar jeg faar tid, vil jeg si litt om Deres Tolstoy. Den mand er der nogen besynderlige ting at si om. Jeg vil ogsaa svare litt paa den indledning til Gogol, som De omtaler. Det er bra, at der ropes en smule op for Russerne. Det folk lever det mest moderne sindsliv i verden — de russiske forfattere gjør det. — — —

Fruen har jo skrevet en ny bok? kommer den snart? Jeg har hørt, at den er om Indianere. Fy, hvorfor kan ikke De, fru Janson, skrive en bok om Dem selv? Aa kjære, ikke gaa og klus Dem væk med slikt noget som Indianere. De vet jo selv, naar De tænker Dem om, at den store indianske poesi er en stor amerikansk løgn. Indianerne er jo simpelthen halvaber. Jeg har været hos de dyr to gange. Gud for lugt! Tilgiv at jeg er sint for dette desperate forsøk av Dem!

Det ser sørgelig ut i Norge nu. Oftedølerne grasserer som rene svin, Kielland maatte gaa hen og bli bladredaktør for at arbeide det han kunde mot ødelæggelsen. Aa om De kunde ta til Norge igjen. De fik Deres digtergage tilbake, fik menighet i Kristiania. De tror ikke, hvor alt er forandret. Og bare Deres *navn* var godt som en „ren" stortingsmand for det

rene d. v. s. det eneste venstre. Var jeg gammel nok, saa Gud straffe mig skulde jeg ikke gjøre larm. — — —

Gud bevare Dem, hvor jeg takker Dem."

Da Hamsun hadde utgit „Sult", var jo hans tid til at sitte som Askeladden i gruen og gnaske kul forbi. Da vandt han prinsessen og det halve riket. Han sendte mig boken med følgende brev: „Jeg sender Dem en bok, som De ikke vil bli glad i, men som jeg syntes, jeg skyldte at sende Dem allikevel. Det er ikke en roman med giftermaal og landture og bal hos grossereren, slikt noget kan jeg ikke med. Hvad der interesserer mig er min smule sjæls uendelige bevægelighet, det sære eiendommelige sindsliv, nervernes mysterier i en utsultet krop. Boken er med vilje spillet paa én streng, men med forsøk paa at faa ut hundrede toner av strengen. Hvorvidt det er lykkes mig, det er en anden sak. Jeg siger jo bare ogsaa, at jeg har forsøkt det. Min næste bok kommer ut til jul, hvis jeg har helsen. Det skal være tre fire noveletter. Og saa vil jeg gjøre den roman, som jeg har tænkt paa saalænge. Faar jeg den rigtig som jeg vil ha den, saa skal jeg ikke be om mer — foreløbig. Skjønt jeg er umættelig. Om et par maaneder eller saa reiser jeg til Konstantinopel. Philipsen vil ruste mig ut. Det blir en svær reise over Antwerpen, Tunis, Piræus, Smyrna, Saloniki, Sebastopol, Odessa og tilbake igjen over Balkan og Petersborg. Men jeg har ikke tid nu, eftersom jeg skal ha den bok ut til jul." —

Jeg er Hamsun meget taknemlig, fordi han er den eneste som har forsøkt at forstaa mig og fremstille mit baade religiøse og literære arbeide til bedømmelse for det store publikum. Han var jo ogsaa særlig skikket til det, da han daglig hadde levet sammen med mig et aar i mit hjem og har en makeløs evne til psykologisk forstaaelse. Den av-

handling han skrev om mig i tidsskriftet: „Ny jord“ regner jeg som en kjær gave. Før jeg slutter denne min bok, vil jeg komme tilbake til den og hans kritik over min person og gjerning.

Min første *begravelsesforretning* i Amerika gjorde mig næsten modløs. Jeg var netop kommet til Minneapolis, da jeg en nat vaagnet ved et forfærdelig skrald, og ruterne i den bygning, hvor jeg logerte, knustes. Det var en av de store møller, som sprang i luften.

En norsk arbeider, nylig kommet over, hadde været inde i møllen, da eksplosionen skedde, for at hente noget verktøi. Han blev fundet sønderrevet i ruinerne. Han hadde ingen slegtninger, ingen kjendinger, var norsk — det var den eneste oplysning om manden, man kunde skaffe. Saa tok nogen Norske sig av begravelsen og sendte bud til mig om at forrette. Det hadde grepet mig meget dypt at høre om mandens skjæbne. Frændeløs og venneløs kommet over for at arbeide sig op en fremtid og saa dræpt, før han kunde begynde. Her maatte bli anledning til at tale et hjertegripende ord. Men jeg blev tilstrækkelig avkjølet. Talen skulde holdes i selve likmagasinet, omringet av bare likkister. Og der stod nogen pelsklædte karer og trampet for at holde varmen i føtterne. En av dem, en ølvert, kom hen til mig, støtte mig paa albuen og sa: „Gjør det kort, jeg betaler!“ Og jeg gjorde det kort. Jeg saa, det bare gjaldt om at faa liket puttet fort ned i jorden, saa var de kvit ham. Jeg tænkte: „Skal alle alvorlige ceremonier her i Amerika være saaledes blottet for stemning, være bare en „business“?“

Og *mange* blev det, om end ikke alle. Især blev mange av *brudevielserne* uhyggelige, før jeg blev vant til skik og bruk. Unge par kom slængende uten varsel ind i vor dagligstue og begjærte at bli viet. De hadde sin „licence“ (øvrig-

hetsbevilling) i lommen, og det var alt der behøvedes. Saa var presten ansvarsløs. Jeg søkte da, saa godt jeg kunde, at faa gjort litt høitid ut av vielsen, dækket et litet bord med hvit duk som et slags alter, satte nogen blomster paa, hvis jeg hadde dem; men det var ofte vanskelig nok at frembringe den rette stemning.

En gang, bedst som jeg var midt i talen for brudeparret, aapnes sidedøren, og min yngste søn stikker hodet ind og roper: „Halleluja! God be praised!“ (Gud være lovet). Jeg hadde vanskelig for at holde mig fra at smile. Skøieren var vant med at besøke frelsesarmeens møter og hadde tilegnet sig deres uttryk.

En anden gang kom en ung mand og bad om vielse. Jeg spurgte: „Naar?“ Og han svarte: „Nu straks hos Dem. Jeg skal bare gaa hen og hente bruden, hun stod netop ved vaskestampen.“

En anden gang — det var i Hudson Wisconsin — blev jeg forfulgt av en drosche, der kjørte i hælene paa mig, hvor jeg stod og gik rundt alle gatehjørner. Jeg kunde ikke forstaa, hvad der var i veien, og jeg flygtet ind til en ven, jeg hadde der. Droschen efter og stanset. Jeg spurgte da om det var mig, de søkte. Jo, det var det rigtignok, de vilde spørge, om jeg vilde vie dem. Jeg henvendte mig da til fruen i huset, om hun tillot mig at drage et par ind i stuen, som vilde vies. Tillatelsen blev git og de steg ind i droschen igjen som mand og hustru.

Av mine *sjælelige* oplevelser under mit ophold i Amerika mindes jeg især: *Jesussangenes tilblivelse.* De skyldtes en drøm eller en vision. Jeg syntes en nat pludselig, at Jesus stod ved min seng. Han var blek og lidende at se med en tornekrone om hodet. Det var billedet av Leonardo da Vinci, som jeg hadde i min billedmappe og elsket saa.

Han saa paa mig med uendelig ømhet, saa vendte han sig stille om og vilde glide ut av værelset. Da sprang jeg ut av sengen, omklamret hans hvite kjortel og ropte: „Aa mester! gaa ikke fra mig saaledes!“ Han vendte sig, rev tornekransen av, trykket den om min pande, omfavnet og kysset mig — saa vaagnet jeg alene.

Jeg var som fortumlet. Jeg gik nogen dage som i en salig ekstase. Digt paa digt strømmet fra mig. Jeg kunde ikke tænke paa, ikke synge om andet end min elskede mester. Da søndagen kom, fortalte jeg min menighet, at jeg ingen prædiken hadde til dem, men jeg hadde det, som bedre var. Jeg betroet dem min drøm og læste op og talte over flere av digtene. Og de forsikret mig, at aldrig hadde de været grepne av mine ord som da. Jesussangene utkom 1893. Mens de blev ganske godt spredt i Amerika, er de blit temmelig upaaagtet i Norge. Nu har provinsialbokhandelen i Kristiania kjøpt restoplaget.

En gang blev jeg fristet til at svige min prestegjerning. Jeg fik brev fra rektor ved universitetet i Madison Wisconsin, om jeg vilde overta professorposten i historie og litteratur efter Rasmus Anderson, som fratraadte. Brevet lød kort og fyndig saaledes:

Oktober 10, 1883.

Min herre! vil De gaa ind paa forslaget at ta professor Andersons plads, som har forladt os?

Med agtelse
Bascom.

Her var god løn og 4 maaneders ferie, og Madison var en deilig by. Jeg sov en stund paa det, men saa seiret presten over professoren.

Jeg deltok naturligvis hvert aar i de *unitariske konferencer*, der blev holdt dels i Chicago, dels i Boston. Amerikanerne er et usedvanlig høflig folk, og de fornegtet sig heller ikke paa disse møter. Det skaffet ogsaa det unitariske samfund det ironiske navn: „the mutual admiration society“ (det gjensidige beundringssamfund). Jeg fordrog ikke alle disse høitidelige dikkedarer, hvormed den ene taler avløste den anden. Jeg buset bent paa saken uten høflig indledning og sa dem likefrem, hvad jeg ikke likte. De smilte og syntes vist, jeg var en brutal bjørn; men de likte i grunden denne oprigtighet og talte om „the frank Norwegian.“ Og da jeg paa en fest efter en avsluttet konference fortalte dem paa engelsk Bjørnsons „gutten og huldren“ med en anvendelse paa damerne, vilde bifaldet aldrig ta ende. Dette var noget uvant og nyt og brøt den litt ensformige række av høitidelige smaataler.

Mens jeg er ved at omtale mit forhold til de amerikansk unitariske samfund, maa jeg ogsaa faa lov at omtale deres *kvindeprester*. Kvindeprester var jo noget nyt for mig; i Amerika fandt jeg det almindelig mellem unitarerne. Og jeg lærte disse kvindeprester at kjende ikke alene som veltalende og ansete, men og som dygtige organisatorer. En av dem, Mary Safford, et av de beskedneste og kvindeligste væsener jeg har truffet, var tillike saa anset som organisator, at hun blev hentet rundt til nystiftede menigheter for at sætte alt maskineriet i god orden.

Den høitidelige motstand og tildels haanlige avvisen, som tanken om en kvindelig prest har vakt herhjemme, har derfor forekommet mig saa besynderlig komisk. Paa de unitariske konferencer talte altid flere kvindelige talere. Paa et stort møte av kvindesakens forkjæmpere, holdt i den store Universalistkirke i Minneapolis, talte *kun* kvinder i de

fire dage møterne varte, deriblandt flere prester. Og jeg maatte beundre den dygtighet, slagfærdighet og veltalenhet, som disse kvinder utviste. Men det var jo og spidserne for hele bevægelsen.

Ved siden av disse besøk til konferencerne fik jeg ogsaa tid til *større forelæsningsturer.* Jeg reiste engang liketil Stillehavskysten, besøkte Helena og Butte i Montana, Salt Lake City i Utah, Portland i Oregon, Spokane Falls, Seattle og Tacoma i Washington, San Francisco, Los Angeles, Santa Barbara og San Diego i California. Og overalt fandt jeg nordmænd og lyttende og taknemlige tilhørere. Ja, da jeg i jernbanen satte over fjeldet fra Oregon til Californien, hvor granskogen endnu var dækket av sne, og fonnerne laa alentykke, saa stod der en liten fyr med raudlue og lovotter paa sine ski der i skogen og saa paa toget, som for forbi. Det maatte være en liten fjeldkar hjemmefra, det var ikke til at ta feil av. Jeg blev ganske rørt ved synet. Underlig var det fra sneen, vi hadde færdedes i om middagen, ved kveld at vandre mellem palmetrær.

Og *historiske minder* hjemmefra fulgte mig og paa denne tur. I Helena Montana var jeg saaledes til middag hos ham, som hadde været tjener for Henrik Wergeland under dennes dødsleie. Han hadde mange interessante ting at fortælle derom. Nu var han herborte blit en av byens matadorer. Og da jeg engang besøkte St. Ansgar i Iowa, bodde jeg hos en kone fra Eidsvold, som havde lært at svømme av Wergeland. „Han tok os unger i nakken og hev os ut i elven, og saa maatte vi krabbe os i land, som bedst vi kunde. Han passet bare paa, at vi ikke druknet. Og svømme lærte vi.“ Der stod som en glorie av godslighet og elskværdighet om Wergelands navn fra alle disse fortællinger.

Og at plukke alle disse mindeblomster op i Iowa og Montana, det var rart. At skildre enkeltheterne ved denne reise, mit besøk til kineserkvarteret i San Francisco, eller mellem mormonerne i Salt Lake City vilde føre for langt. Overalt i disse byer fandt jeg stof til skandinaviske liberale menigheter, kunde jeg saasandt ha mangfoldiggjort mig. Høsten er stor, men arbeiderne faa. Nu glir disse liberale elementer efterhaanden over til de amerikanske forskjellige samfund. Overalt samme erfaring: de som har faat mod til at kaste de umoralske dogmer, hvormed en velment teologi i sin tid har belemret kristendommen, føler dette som en sand befrielse. Under det gamle aak levet de i stadig trældomsfrygt. Frygten for det evige helvede har været en forfærdelig svøpe over de uvidendes rygger. Det er frygten, som har hersket over dem som tyran, ikke kjærligheten til Gud. Eller de har lært sig til at lægge al vegten paa de *ydre* mystisk troldomsagtige ceremonier, hvormed ortodoksien har belastet kristendommen, misforstaaelsen av Jesu forsoningsdød. Det *indre* liv, karakterens vekst opimot større renhet, gjerningernes prøvesten fandt jeg skubbet tilside, ja helt mistænkeliggjort. Luthers vanvittige tale om troen uten alle gjerninger som frelsende har gjort umaadelig skade i verden. Menneskets selvansvar er glemt. Det skal være en anden, som skal gjøre alting *istedenfor* os. Som om nogen kunde det?

En kamp jeg hadde at kjæmpe i Amerika, som man har det hjemme i Norge, var kampen mot *drukkenskapen.* Lysten til det sterke har skandinaverne slæpt med sig derover ogsaa. Og man har jo forsøkt totalforbud der som her. Men hvad nytter det, at én liten by blir forbudsby, naar en anden litt længere borte har fulde utskjænkningssteder. Vi prøvet det med vor nærmeste station Madelia. Den stængte

utskjænkningsstederne. Men hvad blev følgen? Bønderne med sine varer drog bare til New Ulm, en mil længere borte, hvor de kunde faa stille sin tørst. Madelia holdt paa at dø døden. Og for ikke at utslettes av jordens overflate maatte de atter aapne brændevins- og øltrafikken.

Nei *tvang* tror jeg ikke paa. Den vækker bare trods, og den menneskelige natur er listig, naar den vil omgaa loven. Det har vist sig overalt i Amerika. Da Maine blev forbudsstat, tiltok eggehandelen saa betydeligt. Og se — eggene var kunstige og indeholdt en pen tilmaalt dram med whisky.

Sioux City blev forbudsby. Men paa den anden side av den store flod laa staten Missouri, som ikke var forbudsstat. Og en bro førte over. Men da det blev for besværlig for fyllefanterne at vandre den lange vei over broen, hver gang de vilde ha sig en dram, fandt de paa en nærmere utvei. Der utbrøt en betænkelig dødelighet mellem befolkningen. Man saa jevnlig liktog bevæge sig høitidelig over broen til Sioux City med likvogn og endda til musik. Likvognen blev midlertidigt sat ind hos en slegtning, hvor ceremonien skulde foregaa. Der sagdes: „Døde, stat op!“ Og se — den døde reiste sig av kisten i form av brændevins- og ølflasker, som da fordeltes mellem likfølget. Nei menneskenaturen er listig, naar man vil tvinge den mot dens vilje. Den eneste radikale kur mot drukkenskapens forbandelse er at indarbeide skamfølelsen i menneskene, saa man skjæmmes over at være fuld, saa man føler sine medborgeres foragt for hvert drukkent menneske, istedenfor at man nu saa ofte morer sig over et drukkent menneskes fagter og undskylder drukkenskapen.

Der er endnu en ting, jeg maa omtale ved mit arbeide i Amerika, og det er mit forhold til *spiritismen*.

Jeg begyndte naturligvis, som alle andre uvidende, med at spotte og gjøre saken latterlig. Man ser sporene av det i min bok: „Amerikanske forhold". Det hørtes unegtelig komisk, naar der avertertes, at den søndag vilde Channing og den søndag Theodor Parker præke i Chicago gjennem mediet saa og saa. Da jeg tok fast fot i Minneapolis, rykket spørsmaalene mig derimot saa tæt ind paa livet, at jeg syntes jeg som lærer og leder ikke hadde lov at la denne sak upaaagtet. Der var flere av mine kirkemedlemmer og venner, som mente at eie mediale evner. Jeg tok altsaa saken op til undersøkelse. Jeg prøvet med forskjellige medier de saa bekjendte eksperimenter med bordbanken, med ting som løftes og bevæges i luften uten synlig bevægende kraft, ja enddog materialisationer av saakaldte avdøde og det under forhold, som udelukket alt bedrag. Disse eksperimenter hadde dog ikke anden betydning end at overtyde mig om den lov, at der findes usynlige, intelligente kræfter utenfor os, som under visse forhold er istand til at ytre sig og træde i forbindelse med os. Den side av de saakaldte spiritistiske eksperimenter, som kan ha videre rækkende betydning for menneskeheten, maa bli de meddelelser, som gives gjennem tale i henrykkelse (trancetale) eller gjennem automatisk skrift; ti der kan man træde i fortsat samarbeide med de kontrollerende aander, og det beror da paa meddelelsens egen vegt, hvor meget værd den kan ha. Man ser desværre saa mange betragte slike meddelelser kritikløs, og synes de er storartet og av avgjort autoritet, naar de bare skriver sig fra den anden side. De tænker ikke paa, at de meddelende aander ogsaa der, likesom her paa jorden, indtar forskjellige standpunkter, eftersom deres utviklingstrin er, og at de ikke i nogen maate kan tilskrives ufeilbarhet. En katolik vil uttale sig katolsk og en ortodoks ortodokst,

saalænge til de har overvundet dette standpunkt og git plads for kjærlighetens utjevnende religion.

De fleste av disse trancemøter var av religiøs natur. Der blev ofte ført ulykkelige aander ned til os, for at vi med vor forbøn skulde lindre og trøste dem. De tilstande, som disse ulykkelige aander aabenbaret, var yderst gripende. Igjennem alt gik grundloven for alt menneskeliv: „Hvad du saar, skal du og høste". Jeg fik bevis paa det hjælpende arbeide, som kan knyttes mellem den synlige og den usynlige verden, og hvor intenst de saakaldte levende hænger sammen med de saakaldte døde.

Jeg fik ogsaa ofte se de nu herhjemme saa omskrekne „talen med tunger". Medier, ofte uvidende mennesker, talte under sin trancetilstand begeistret og med lynende øine paa et aldeles fremmed sprog og med en rivende fart som en foss. Men jeg tænkte som Paulus skriver i sit Korinthierbrev: heller fem ord i forstaaelig sprog end ti tusen ord med fremmed tungemaal. Disse erfaringer fik dog stor betydning for mig; ti de gav mig en levende illustration til det nye testamentes mange fortællinger om lignende tilstande den gang, baade om Jesu aabenbarelser efter døden og om pinsedagens undere. Meddelelser gjennem medier i trance spillet jo en stor rolle i kirkens ældste historie og blev hilset med jubel og taknemmelighet av menigheterne. Og meddelelser gjennem profeter i trance gaar jo gjennem hele det gamle testamente som en kjendt og anerkjendt lov. Det er mig derfor saa ufatteligt, at de kristne menigheter av alle avskygninger nu som regel optræder saa haanlig og avvisende likeoverfor denne av Gud brukte og villede lov, der er skapt til at hjælpe og veilede menneskene, og at de vil misforstaa fænomenerne saaledes. De mener jo, at medierne sitter og driver aandemaning og kommer med historien om

spaakvinden i Endor og heksetidens sorte magi. Istedenfor at forstaa, at er det sandt, at aanderne lever livskraftige efter døden, og er det sandt, at der er en kjærlighetens kjæde, som binder alle mennesker sammen, og er det sandt, at det er en Guds lov, at det ene menneske skal hjælpe det andet, indtil alle har naadd frem — da maa det jo være aandernes glæde og bestræbelse at vedlikeholde denne kjærlighetens kjæde saa meget som muligt, at paavirke os og samarbeide med os baade synlig og usynlig. At denne lov for samarbeide mellem den synlige og usynlige verden ogsaa indeslutter, at onde eller lave jordbundne aander kan drive sit spil, det siger sig selv; ti „frihet for Loke saavelsom for Tor". Derfor kan ikke Paulus noksom betone, at vi har at kjæmpe mot fyrstendømmer og magter, mot hele ondskapens hær under himmelen, at altsaa adgang til sort magi (trolddom) staar aapen, saalænge der er adgang til hvit magi. Og derfor bør medierne være yderst forsigtige med at aapne sig for hvilkensomhelst paavirkning utenfra. De bør føle sit hellige ansvar likeoverfor de hellige love, der er git dem som en naadegave og ikke omgaaes dem letsindigen. Idethele burde mange av disse eksperimenter, som nu bare drives for at tilfredsstille en utidig nysgjerrighet efter at kikke litt ind i fremtiden, undlates, og medierne vente i stilhet. Hvis Gud ønsker at meddele ting til verden paa denne maate, saa vil det ske, likesom det skedde i profeternes og apostlernes dage, og likesom det har været gjort til alle tider og i alle nationer. Og kristendommen burde mindst av alle retninger mistænkeliggjøre og misforstaa Guds egne love.

Sprogvanskeligheten i Amerika viste sig helst ved søndagsskolen. Jeg forsøkte at drive den paa vort almindelige skriftsprog; men naar jeg spurgte paa norsk, saa svarte bar-

nene paa engelsk. Saa blev jeg nødt til at bruke begge sprog.

En ulempe til. Mine menighetslemmer, som ofte bodde temmelig langt spredt, følte ikke tilstrækkelig det ansvar, de hadde likeoverfor sin tro og min forkyndelse. De sendte ofte sine barn paa de nærmeste søndagsskoler eller hvor deres kamerater gik, uten at spørge, om det var presbyterianske eller metodistiske eller andre sekters. Jeg ivret forgjæves mot dette uvæsen og viste, hvilken unødig strid forældrene førte barnene sine ind i, naar disse vokset til og merket, at deres far og mor ikke trodde som de, og maatte fordømmes av deres søndagsskolelærere til et evig helvede.

Den samme kamp maatte nødvendigvis mange unge mennesker gjennemgaa, som gik over til min menighet, og som derved paaførte sine trangsynte ortodokse forældre den angst, at barnene deres nu maatte bli evig fordømte. Ti der var ikke naade at faa; de som blev unitarer, maatte den vei. De unge, alvorlige mænd talte ofte om, hvor de led ved dette; men derved var jo intet at gjøre. De maatte kjæmpe kampen ut og forsøke at luttres ved den.

At der maatte reises *motstand*, og det ofte en raa og brutal motstand, mot den unitariske bevægelse, kunde jo ikke undgaaes. Presterne gik i spidsen, som rimeligt var, men man kunde kanske ventet sig en større forstaaelse og mindre hidsighet i deres angrep. Jeg skal her citere et dokument, der var undertegnet Chicago 16de Januar 1884 A. Mikkelsen, O. Juul, N. C. Bruun, I. Welo, Chr. O. Brohaugh, fordi dette dokument er karakteristisk baade for den lutherske ortodoksis stilling den gang og for dens maate at angripe paa. Det lød saaledes: „Pastor Kristofer Janson har nu i længere tid baade i by og land drevet sin virksomhet

herover. Han har ikke blot fortalt eventyr og andet saadant, hvorimot der kunde være litet eller intet at indvende; men han er jo blit prest herover og vil altsaa være en lærer og leder for sine medmennesker i aandelige og evige ting. Han har sat sig til opgave at gjøre alt, hvad han kan, for at faa folk bort ifra bibelordet og den kristne tro og faa dem til at anta noget, som han og andre har lavet istand efter eget tykke. Mens den kristne kirke tror paa en treenig Gud, saa forkaster Janson den tro. Mens de kristne tror paa Kristi guddom, saa forkaster Janson Kristi guddom. Mens de kristne tror paa den Helligaand som sand Gud med faderen og sønnen, saa forkaster Janson dette. Den anden og tredje artikel har Janson strøket av den kristne tro. Han vil ha kun den første; men han har ikke engang den; ti bibelen siger, at hvo som fornegter sønnen, han har heller ikke faderen. Likefremme bibelsteder drar Janson frem og taler om dem, som om de skulde være opfundet av en eller anden synodeprest for saaledes at vække latter hos sine tilhørere. Eller skulde pastor Janson maaske ikke vite, at St. Paulus for mere end atten hundrede aar siden sa, at kvinden skal være manden underdanig i alle ting. Denne pastor Janson vil altsaa anvende sine av Gud betrodde gaver til at undergrave den kristne tro, til at haane og bespotte Gud og hans ord, til at latterliggjøre dem, som endnu vil holde fast paa denne tro som vei til salighet.

Var det nu her kun tale om den spot og haan, som han utgyder over den lutherske, d. e. bibelske læres bekjendere, saa vilde vi gjerne i taushet bære den, men her angaar saken ganske andre ting. Saken dreier sig om det, som er aller dyrebarest for alle alvorlige kristne, nemlig om tusener av vore landsmænd ved pastor Jansons virksomhet skal bedrages for sin kristentro eller ikke, om mange, som

anfegtes av tvil, i ham uimotsagt skal finde en hjælper til at glide hen i den pure vantro eller ikke. Hvis vi hertil vilde tie, saa var vi som hine vogtere, hvem profeten Esaias kalder stumme hunde, som ikke kan gjø. Pastor Janson vælger ogsaa dramaet som et middel til at naa sin hensigt paa, nemlig at faa troen paa Kristus som Gud utryddet og faa folk til at anta noget andet isteden. Det er en saa uværdig maate at præke religion paa, at unitarerne, hvor frie de end ellers er, neppe vil finde det svarende til hensigten. Ogsaa blandt dem har det dog været regel, at føler en prest sig dradd til scenen og dramatiske fremstillinger, saa har man villet, at han først skulde nedlægge presteembedet; ti at være prest og teaterspiller lar sig ikke forene. Men for de troskyldige norske skal maaske saadant være godt nok.

Til alle derfor, som ikke vil i sin dødsstund se sig bedragne, roper vi et varsko, idet vi minder baade dem og os selv om, at hvo som fornegter Kristus, ham vil Kristus fornegte for sin himmelske far. Men den fornegter Kristus, som ikke tror, hvad skriften siger, at Jesus Kristus er den sande Gud og det evige liv.“

Dette dokument er karakteristisk, fordi det lærer os, hvorfor den lutherske kirke i Amerika har optraadt saa intolerant og med et merkelig naivt hovmod proklamert sin lille rings opfatning som den ene saliggjørende sandhet. Naar man nemlig gaar ut fra den paastand, at hvert ord i bibelen, baade i det gamle og nye testamente, er ufeilbart inspirert og derfor en lov for os at rette sig efter uten appel — da kan man jo komme til de besynderligste resultater. Og den norske synode i Amerika har ialfald med kjæmpemæssig konsekvens vedkjendt sig følgerne av en saadan paastand. De har uten at blunke erklært at „vi (norske synode) har den rene bekjendelse, fra vore præke-

stoler blir Guds ord præket ret efter den, og vort samfund vil ikke taale nogen avvigelse."[1]

De har, gaaende ut fra denne illusion, kritisert skarpt den lutherske kirkes stilling og praksis i Norge. „Enhver, som har vort fædreland og dets kirke kjær, maa inderlig bedrøves derover," heter det i „Kirkelig maanedstidende" for juli 1864. „At forskjellige sekter vinder rum der, det er jo vel vidnesbyrd om, hvor litet befæstet man er i den rene lære. Imidlertid er det jo atter gavnlig, at der findes avløpskanaler for de aandelige urenheter. Heller ikke er det at vente anderledes, hvor statskirkens baand begynder at løsne."

Og vinder ikke den lutherske kirke i *Norge* naade for synodens øine, saa gjør kirken i *Danmark* og i *Tyskland* det endnu mindre. Om Danmark heter det, at „tilstanden er saa, at man kan være i tvil, om man længer kan hellige den saakaldte folkekirke der det lutherske navn."

Og i Tyskland „brygger de store professorer sammen den forførende drik, som utlandets mindre størrelser med beundring nipper til eller drikker sig drukne av." Men heller ikke sine lutherske brødre i *Amerika* sparer synoden. „Kommer vi nu til den saakaldte lutherske kirke her i landet," heter det i forhandlingerne fra andet overordentlige synodemøte 1864 s. 12, „da vet vi jo alle, hvorledes ogsaa *navnet* er det eneste lutherske, mange av dem har. Dog maa vi med pris til herren erkjende, hvorledes der dog er én tysk-luthersk synode, Missourisynoden, der ikke har latt sig nøie med det lutherske navn, men ufortrødent fremdradd de lutherske fædres vidnesbyrd, uforfærdet fremhævet de lutherske kirkes bønner, den rene lære" — o. s. v. Saa brast ogsaa pagten med Missourisynoden, idet der opstod

[1] Synodetale i 3dje overordentlige synodemøte juni 1866.

en strid om „naadevalget“, saa nu er altsaa den norske synode i Amerika det eneste samfund i hele verden, der eier „Guds uforfalskede sandhet“. Det synes jo litt drøit dette.

Luther og hans tids opfatning av religionen er for synoden blit en pavemagt. Al nyere teologi, al utvikling av det gamle skal kastes overbord, det er Luthers standpunkt, som skal fastspikres. Man vil forsteningen. Som eksempel paa, at de ikke bæver tilbake fra at ta konsekvensen av deres paastand om bibelordets bokstavelige inspiration, kan tjene følgende citat av „Der Lutheraner“ 1878 nr. 13: „Ikke blot de bibelske lærdomme, men ogsaa dens fortællinger, ikke blot dens tidsbestemmelse, men ogsaa hvad den siger om stjerneverdenen — alt er umiddelbart indgit av den Helligaand og derfor ogsaa aldeles tilforladelig, ubedragelig, guddommelig sandhet. Det er en likesaa sikker guddommelig sandhet, at Bileams æsel har talt med menneskestemme, som at Gud i Babel har forvirret sproget. Likeledes er det likesaa guddommelig visst, at solen uavladelig bevæger sig paa himmelen rundt jorden, som det er visst, at Gud har grundfæstet jorden.“ [1] Professor Asperheim, som selv har trællet under dette aak og været den norske synodes professor ved teolog-seminariet i Madison, skriver saaledes i sin bok: „I vet jo ogsaa, at det for Missourierne er en troessak, at evangeliet *paa apostlernes tid* blev forkyndt for nordmænd, kinesere, franskmænd og hottentotter, fordi apostelen Paulus anfører som opfyldt den spaadom ved profeten, at deres (evangelisternes) røst er utgangen over al jorden og deres ord til jorderikes grænser.“ Det nytter jo ikke at disputere med slike folk, de kan bare ride paa

[1] Citert efter professor Asperheims bok om Missourisynoden og den norske synode s. 38.

skriftsteder. Den som har de fleste og bedste i posen, er den grummeste. De norske folk derover er paa sine menighetsmøter formelig oplærte til at slaas med skriftsteder. En har ladet sig med Petrus, en anden med Paulus, en med Johannes og en anden med Jakob, og saa staar de der, lystne til at løse paa snakkebaandet med citater, og hidse hverandre op til raseri over bare intetsigende spidsfindigheter. Og hænder det saa, at to skriftsteder staar stik imot hverandre — og det hænder jo imellem — da blir der ikke andet raad end, som en synodeprest engang ytret, „at ydmyg bøie sit hoved og tro — *begge dele.*" Uhyggeligst har denne religiøse strid mellem lutheranerne i Amerika været, dengang kampen mellem synoden og konferencen raset paa det værste. Frænde er jo altid frænde værst, vet vi. Og de sparer ikke paa konfekten. Paa fælles-diskussionsmøtet i Wilmar 1873 og i Running Valley i 1874 undslog pastor Muus sig for at holde bøn eller andagt med konferencens folk som kjætterske og vranglærige personer. Og paa et diskussionsmøte i Red-riverdalen erklærte pastor Harstad, at han heller vilde la sig brænde end enes med professor Weenaas og konferencen, og ved slutningen av møtet negtet han at holde bøn, da han ikke ansaa *dem* som brødre med hvem han var sammen. En av konferencens første prester blev utskjældt av synodeprest Næs som „en vinkelprædikant, en falsk profet, en ulv i faareklær, en som gik rundt i husene og forførte kvindfolk, som var besværet med synder — som var værre end en tyv og en røver, som skulde jages fra hus til hus og fra dør til dør og ikke faa et glas vand." [1])

Naar synodens intolerance kunde anta slike uværdige former, maa jeg synes, jeg er sluppen forholdsvis godt ifra

[1]) Weenaas bok om Wisconsinismen s. 89 og 90.

det i det føromtalte dokument, som angik mig. At melde sig ut av en synodemenighet blev betragtet som dødssynd. „Naar en blev utstøtt av menigheten eller gaar ut av menigheten er det samme som at gaa til helvede.“ „Ingen *kan* gaa ut av menigheten uten at *bevise*, at de der fører falsk lære,“ ytret en prest. En saadan utstøtelse av menigheten foregik da under høitidelige forbandelses-ceremonier, hvori synderen blev overantvordet til djævelen, en av de mest komiske teologiske komedier, man kunde overvære. I kan vite, at de stakkars uvidende husmænd hjemmefra nødig vilde underkaste sig en saadan skjærsild. For at vedlikeholde sin magt og sit tyranni holdt synoden frygtens svøpe idelig susende over de armes øren.

Ja synodens had rakte endog til de døde. Professor Weenaas leverer i sin bok en skriftlig erklæring saalydende: „Jeg undertegnede var tilstede ved et menighetsmøte, ved hvilket hr. pastor E. Hammer paa det bestemteste protesterte mot, at vi, som var uttraadt av menigheten, skulde ha tilladelse til at begrave vore døde paa gravpladsen sammen med hans menighet og angav som grund til denne protest, at vi ikke var enige med dem og at det var saa væmmelig og vederstyggelig i opstandelsen, at de retfærdige og de ugudelige skulde opstaa tilsammen.

Winchester Wisconsin 15de December 1874.
Halvor Anunsen.“

Da jeg selv var i Winchester, hvor synoden og konferencen har bygget hver sin kirke paa samme haug, fortalte man mig, at denne trudsel virkelig var praktisert, at lik virkelig var opgravet og kastet over plankegjærdet til det andet samfunds kirkegaard.

Det er dette, man forstaar med *praktisk* kristendom.

Mens Vorherre i almindelighet fik skyld for græshopper og indianerurolígheter, pest og hungersnød, saa var det djævelen, som fik skylden for, at man gik og hørte paa en konferenceprest eller metodist eller et andet samfund. Det var han, som hadde forført de stakkars forblindede sjæle o. s. v.

Der var en farmer, som bodde i nærheten av, hvor vi hadde bygget kirke, og som var forfærdelig nysgjerrig efter at høre, hvad det var vi fór med, men han turde ikke. En søndag hadde han vaaget sig saa langt som til kirketrappen, men der snudde han og frelste saaledes sin sjæl fra djævelens garn. En kone hadde været henne og hørt paa metodisterne, som hadde „camp meeting“ (sommerleir) tæt ved hendes bolig; men hun blev paalagt offentlig i kirken at bede menigheten om forladelse for denne synd og blev negtet altergang. Se saadant kan gaa, saalænge menigheten vil la sig kue uten at protestere og gjøre oprør.

Den lutherske kirke drev i min tid fremdeles *æskepolitik*. De forsøkte at avstænge nordmændene saa meget som mulig fra amerikansk berørelse. De vilde putte dem ned i en hermetisk daase fyldt med „renlærig“ luft og saa lodde laaget til. Derav deres langvarige kamp mot den amerikanske „common school“. Det var jo farlig at slippe deres egte lutherske barn sammen med sekternes barn. Ja en ivrig renlærig bonde foreslog paa et menighetsmøte i Iowa, at man skulde *indespærre* barnene, til de var saa store, at de kunde ansees tilstrækkelig befæstede i den rene lutherske lære. Men saa kom denne usalige kirkestrid mellem de forskjellige lutherske partier. Og nu kunde man heller ikke være tryg, om man samlet alle lutheranere under en fold. Ti somme barn var „synodebarn“ og andre „konferencebarn“ og andre „Augustanabarn“ og atter andre „Hauges-

synodebarn“ og „Ellingianerbarn“, og dem kunde man nu slet ikke holde skole sammen med, for de repræsenterte jo det allerfineste og derfor ogsaa farligste kjætteri.

Den lutherske kirkes ledere vedkjendte sig offentlig denne æskepolitik. En av deres dygtigste og mest anseede mænd pastor Koren ytret blandt andet ved en skolefest i Decorah 1880, at særkjendet for en egte luthersk discipel var, at han var „lydig mot sine overordnede i alle ting og holdt sig ren og ubesmittet av tidens strømninger“. Han mindet dem om, at deres fornemste pligt var at tjene herren og arbeide for hans rikes utbredelse og la denne verdens tant, videnskap, kunst og dygtighet o. s. v. fare, huskende paa, at ihvorvel disse ting kunde være gode og skjønne, saa var dog kun ét fornødent.

Den norske synode har derfor traadt i opposition til hele den amerikansk-skandinaviske *presse* som „kirkenedbrytende“. „Der findes neppe nu et blad, som viser, at det virkelig elsker kirken,“ blev ytret paa det andet ordentlige synodemøte i 1879. Redaktøren av et av de norsk-amerikanske blade fortalte mig, at han hadde faat en skrape av synoden, fordi han i bladet hadde optat en avhandling om kridtperioden, avtrykt efter vor uskyldige „Folkevennen“, fordi der stod, at denne, kridtperioden, hadde varet i flere tusen aar, og dette kom i strid med synodens opfatning av skapelseshistorien og var følgelig „fritænkersk“.

Skjønt frikirken i sin ide skulde være demokratisk, en menighetskirke, saa hadde presterne faat den forvandlet til en egte teologkirke, en bokstavkirke, grundlagt paa den usandhet, at hvert ord i bibelen var inspirert og derfor guddommelig autoritet. Deres menighetsmøter var derfor kun en disput om skriftsteder. Ved synodemøtet 1869 diskutertes et reglement for skriftutlægningen paa 29 paragrafer.

Alting skulde inddeles i satser med sine undersatser. Synoden har saaledes opstillet 95 satser om „omvendelsen“ med sin indledning og sine littera A. B. C. D. E. F. G. og enkelte satser igjen utstykket med underavdelinger, littera a. b. c. d. e. Lægmændenes mund blev lukket ved den sats, at det var *synd*, der fordret kirketugt og banlysning, om en lægmand vilde optræde lærende i offentlige møter. Denne sats blev da ogsaa aarsak til, at baade Hauges synode og konferencen opsa synoden huldskap og troskap. Og partilidenskapen i Hauges synode blev like sterk, som den hadde været fra synoden. En taler ytret, at „mellem Hauges synodes lære og Missourianernes var ulikheten som ild mot vand, lys mot mørke, himmel mot jord, nat mot den klare dag, og at al kjevl og elendighet i og uten kirken kom fra de satans teologer.“

Synodens bokstavyrkelse hadde nær bragt dem i alvorlig knipe under *slaverisaken*. De begyndte nemlig ifølge bibelen med at ville forsvare slaveriet. Professor Walther, deres prestepave, hadde skriftlig fralagt sig den ubibelske og ulutherske synd at kalde slaveriet en synd. Professor Walther uttalte paa prestemøtet i Spring Prærie 1861, at „skjønt slaveriet var forbundet med mange særegne fristelser og anledninger til synd, saa var det dog i sig selv en *Gud velbehagelig* institution og overensstemmende med hans ord.“ [1] Paa det 5te ordentlige synodemøte 1861 viste professor Larsen og flere av skriften, at slaveri *ikke* er synd. „I det gamle testamente læres paa mange steder, at ikke blot Gud tillot slaveri, men i visse tilfælde ved lov befalte det (2 Mos. 21, 1—7). Han har befalt, at én i visse tilfælde skulde sælges som slave. De, der førte ordet mot synoden, gik ut fra grundsætninger, der er den evangeliske lære stik

[1] L. L. Clausen: Gjenmæle s. 19.

motsatte, nemlig fra paastanden om absolute medfødte menneskerettigheter om utvortes frihets nødvendighet og deslige tidsaandens sætninger. Clausens og tilhængeres lære blev stemplet som *falsk, sjælefarlig,* djævelsk." [1] Skræmte av den harme og det oprør slike tilstande vakte, endte synodens prester med at moderere sine ytringer og indrømmet, at slaveriet maatte betragtes som et onde, men dog ikke, i og for sig betragtet, som synd.

Tænker man sig levende ind i den tids situation, saa blir denne synodens stilling til slaverispørsmaalet endnu mere oprørende. Omgit av smeldende slavesvøper over de blodige rygger, av avertissementer om kvinder, der stilles til auktion som kjør, av barns skrik, der rives fra sine mødres bryst, av stønnen fra alle disse retløse mennesker, som forgjæves sparket mot denne mur, der var stængt med „kristendommens" bolt og laas — ti sydstaterne præket, at Kams race skulde være forbandet til trældom, og at man kun utførte Guds straffedom ved at sælge dem som slaver — sitter synodens prester og plukker paa sine bokstaver og leker med abstrakte begreper om, at slaveri i og for sig betragtet ikke er synd.

At *formerne*, bokstaverne for den norske synodes teori er alt, det *indre livs vekst* intet, kommer intetsteds sterkere frem end i dens betragtning av *bønnen.* Efter den kan ingen anden bøn end den, som er henvendt til den *treenige* Gud, ha haab om at bli bønhørt. *Ingen kan bede uten en sand kristen* (Jak. 1, 6—7). Hedninger, frimurere, hyklere og andre, som ikke tror paa den treenige Gud, kan ikke bede. [2] Paa dette synodemøte blev der ogsaa mellem de

[1] Preus tale paa 10de ordentlige synodemøte 1868. Andet overordentlige synodemøte s. 21—25.

[2] 17de synodemøte 1876 s. 27—29, 34.

ting, man burde bede om, sat *forbandelse av kirkens fiender.* Og synoden har illustrert denne paastand ved at indføre i den offentlige bøn, der skal læses i kirkens allerhelgens dag, følgende: „Lad satan trædes under føtter og lad det syndens menneske og fordærvelsens søn, paven udi Rom, fortæres ved din munds aande.“ Mon paven blir bange?

Det vigtigste vaaben i presternes haand til at holde menigheterne under sin magt er *kirketugten,* som anvendes i tide og utide. Det er nemlig intet, som biter saa paa en norsk bonde, som offentlig beskjæmmelse. Jeg har alt nævnt flere eksempler paa denne kirketugts anvendelse. Wenaas oplyser i sin bok, at en bokhandler blev sat i kirketugt, fordi han forhandlet en bok, som synoden ikke kunde anbefale. Dette kaldtes for aabenbar synd. Blandt de synder, som forøvrig fordret kirketugt, var da: hemmelige forlovelser og egteskap, deltagelse i lotteri, livsforsikring, deltagelse i hemmelige selskaper, det at ta rente, det at egte sin avdøde hustrus søster. En forhenværende prest av synoden fortalte mig selv, at han nær var kommen i kirketugt, fordi han hadde viet et par, hvorav den ene part hadde været forlovet en gang med en anden, men hadde slaat op.

En side av livet, hvor synodens aandstyranni viser sig frygteligst, er forholdet mellem forældre og barn, mellem mand og hustru. Der læres nemlig, at forældrene har *uindskrænket myndighet* over sine barn og manden over sin hustru. I protestdokumentet mot mig slaaes jo paa det sidste. Det er den gammellutherske strenge opfatning, som her gjør sig gjældende. Luther stakkar fortæller jo, at han engang fik ris 14 gange paa en dag. Og disse regler staar ikke som tomme trusler, de praktiseres virkelig. Den første fortælling i min samling „Præriens saga“, „Kvinden skal være manden underdanig“, hviler paa virkelig grund. Det

var en av dem, der selv deltok i tragedien, som fortalte mig den. Og den bekjendte protest mellem fru Muus og hendes mand er jo oplysende nok.

Jeg har dvælet ved dette saa utførlig, fordi det er bakgrunden til hele min prestelige gjerning i Amerika. Uten den vil ikke min protest kunne forstaaes og nødvendigheten av den.

Nu er det imidlertid saa, at teori og praksis er to forskjellige ting. Mange av disse barske teoripmækende prester kunde være meget elskværdige og hyggelige, naar de bare fik lov at være sig selv saa utenfor embedet, saasom jeg fandt formanden pastor Stub. Men naar de iklædte sig prestekjolen og skulde til at vidne paa embeds vegne — huttetu!

Det maa heller ikke forbigaaes, at de amerikansk-norske prester har gjort utrolig meget for at oprette skoler og høiere undervisningsanstalter og arbeidet baade med opofrelse og energi. Og presternes arbeide ute i nybyggerne, hvor de ofte maatte holde ut i et stabbur eller midlertidig skur, hvor sneen føk ind over deres seng om natten, hvor de maatte præke i de smaa loghus eller muldvarpehul i bakken i en kvælende luft, hvor de maatte reise endeløse vidder, i forrykende veir med livsfare over de hylende prærier, vade gjennem myrer og elve, da der ikke endnu fandtes veie og broer, og saa kanske ikke faa det vesle bidrag, menigheten hadde lovet dem, paa grund av uaar eller græshoppeødelæggelse — det er vel ære værdt. I min fortælling „en karjol-prest“ av præriens saga har jeg skildret en saadan prests liv.

Men jeg vender tilbake til protestdokumentet. Dette dokuments had mot al dramatisk fremstilling, sigter til, at jeg engang i Chicago læste op en præken i dramatisk form:

„Helvedes børn", efterat der av 5 navngivne prester var advart og protestert mot det. Resultatet blev en herlig reklame for mig, salen var pakkende fuld.

Motstanden mot min virken kunde stundom ta en ubegripelig komisk form, som naar en synodeprest i nærheten av, hvor jeg hadde min landsmenighet, lærte sine konfirmanter, at de, som mest overtraadte Guds andet bud, „var mormoner og unitarer". Hvad sammenhæng vi skulde ha med mormonerne, har jeg aldrig faat vite.

Det var dog ikke bare fra presterne motstanden reiste sig, ogsaa fra *lægfolket*. Der blev utbredt en skræk for mit bare navn. Jeg blev saaledes anmodet om at holde en 17de mai tale i Canton Dakota; men jeg fik avbud, da beslutningen hadde vakt en storm av motvilje. Kristofer Janson var jo en vranglærer og den lutherske kirkes avsagte fiende. Folk var mere rædde for Kristofer Janson end for selve djævelen. De, som vilde ha ham, var hedninger, gudsfornegtere, skampletter i ethvert samfund.

En anden forfærdet sjæl skrev til mig i anledning av mit tidsskrift „Saamanden": „Et forfærdelig sammensurium av løgn og sandhet! En forfærdelig dom vil komme over en saadan præken og tillike over den, som tror saadant. Vis mig større make til vildfarelse end som dette skrift indebærer. Jeg skjælver av forskrækkelse over den, og dette kaldes en præken i herrens hus av en herrens tjener. Nei djævelens tjener er hans rette navn. Dette er jo ikke andet end en hel krigserklæring imot Guds bud og alle dens tro tjenere, som enhver kan se og forstaa, som har litt tilbake av den lutherske kirkes lære. Kan Guds evangelium være mere forfalsket og foragtet, end naar en, som kalder sig Guds tjener, sammenligner Jesus av Nasaret med en hedensk skribent, og saadant troes og prises. Gid at

en saadan forfører maatte dø snart. Dog gid, at du maatte komme til omvendelse. Ja du Kristofer Janson, du er nok ikke alene om disse store gudsbespottelser, og dette maa ogsaa være en trøst for Dem. Du skal heller ikke bli alene paa hin dommedag, da alt skal opklares, og enhver skal faa, eftersom han har fortjent. Gud forbyde, at den som utgir dette skrift, maatte faa langt liv, og at han saaledes skulde faa adgang til at forføre mange flere."

En anden spør ganske naivt: „Hr. pastor! er De antikristen, som skal komme, eller skal vi vente en anden?"

Jeg svarte: „det er tryggest at vente en anden."

Kristofer Janson.

Denne motstand kunde stundom anta en brutal komisk form som i følgende brev:

Til Kristofer Janson!

Aldrig har jeg set dig, aldrig har jeg hørt dig, men jeg har nu og da følt stanken av dig. Du burde skamme dig og ikke længer forpeste jorden med din djævlelære. Du arbeider til bedste for helvede. Der gaar du selv og drar mange med dig. Fy skamme dig din arme krok, som mener at tilintetgjøre den sande religion, som ene og alene kan gjøre menneskene lykkelige baade for tid og evighet. O du arme Janson, det vil gaa dig ilde om ikke før saa i døden. Se en Woltari (formodentlig Voltaire), se en Julius apostata, som var dine aandsbrødre. Læs deres bekjendelse i dødsstunden. Samme veien vil du gaa, om du ikke omvender dig til Gud i Kristus Jesus. Til Helvede gaar du, Kristofer, det er sikkert, hvis du ikke omvender dig.

Uvidende folk mener og siger, at du skal være en god taler, og i din uvidenhet mener du det vist selv ogsaa. Jeg

har læst nogen foredrag av dig og nogen digte, men jeg synes, at en kjerring paa 90 aar vilde gjøre det langt bedre end du. Det har været langt bedre for dig og andre folk, at du var reist til Sibirien, end at du skal være her i Amerika. Jeg har engang set portræt av dig, men fy — du var styg, styg. Det var som at helvedes fæle mørke hvilte over dig. Kristofer, reis ikke længer rundt og forpest folket med din stygge helvedeslære. Stik den stygge „Saamanden" i ilden. Kjære Kristofer! gjør hvad jeg siger dig!"

Et andet raat angrep fik imidlertid en sørgelig utgang for vedkommende. Jeg fik sendt et anonymt brev, hvori var indlagt et stykke spikekjøt med den forklaring, at det var mat til „reven", som var kommet for at sluke hanen, der stod paa kirkespiret, og nu søkte at undergrave grunden med klørne sine. Men hanen stod nok for høit, til at han kunde naa den. Nu hadde jeg faat min rette titel, som var „Rev". For at forstaa pointet i dette, maa man vite, at amerikanerne pleier at titulere prester for „Reverend" (velærværdig) forkortet „Rev".

Brevets poststempel lød paa „Lanesboro" Minn. Jeg sendte det til mine venner der, og de blev rasende. De fik paa posthuset undersøkt alle mulige slags haandskrifter og opdaget virkelig synderen, en lærer der. Saa blev læreren jaget fra byen.

Men som motvegt mot disse fanatisk komiske angrep fik jeg ogsaa de mest rørende opmuntringer. Saaledes skriver en: „Pastor og Guds forkynder av den bedste religion, jeg har hørt om. De maa vel tro, jeg har en skrue løs, som begynder et brev saaledes; men jeg er siden i vinter blit bekjendt med den unitariske religionsforkyndelse, og Deres religion viser os Guds godhet og kjærlighet i et andet lys. Jeg har staat utenfor den lutherske kirke de sidste 15 aar,

blot fordi jeg ikke kunde tro, at vor algode far var saa grusom, at han vilde pine os i evighet av den grund alene, at vi ikke kunde tro alt, som kirken sa. Saaledes er jeg blit kaldt en fritænker, saa De kan selv forstaa, hvor glad jeg blev, da jeg fandt en religion, som forenes med min forestilling om Gud og hans kjærlighet og barmhjertighet, og som jeg tror maa falde sammen med enhver ærlig og oprigtig og tænkende mands forestilling om Gud. Gud velsigne Dem og gi Dem lykke til, hvad De har gjort og fremdeles maatte gjøre i Jesu av Nasarets tjeneste."

En anden skriver: „Kjære hr. Janson! Jeg maa skrive Dem til angaaende Deres blad for at gratulere Dem og os nordmænd dermed. Det har været mig en stor glæde at se den tone, der gjør sig gjældende i bladet, dets demokratiskhet, den aand hvori arbeidersaken, arbeiderne og de forskjellige reformretninger behandles, den praktiske side, hvorfra De saa ofte ser vor kristendom. Ja det er mig en stor, stor glæde, at dette vort norske unitariske blad ikke staar for blot og bart en ny teologi, men for nye anvendelser av kristenaanden, for samfundets omvendelse til kristent liv, for en klar, lys tro, for vakre haab for alle klasser og alle mennesker, for frihet og for en kjærlighet, der vil skape mere likhet og broderskap. Det har altid været mit haab, at unitarismen mellem os norske skulde ta en mere praktisk, saavelsom et mere dypt og ømt digterisk uttryk, end den har blandt amerikanerne — mindre filosofi, mere varme, mindre avhandlinger, mere handling, og det glæder mig at se mit haab nærme sig virkeliggjørelse gjennem Deres virksomhet."

Min syslen med „Saamanden" har idethele været til stor glæde for mig. En skriver saaledes: „De bøker, du har skrevet paa det norske landsmaal, gav mig saa sterk

læselyst, at jeg maatte trodse baade preste- og lægmandsformaninger om ikke at læse nogen av Jansons skrifter. Som sagt, jeg læste og maatte læse dem. Mit hjerte, som tidlig var blit haardt for alt, som var vakkert, begyndte at bli mykt. Jeg begyndte at famle i blinde. Søkte jeg klarhet hos presterne og lægmændene, saa skrek de bare og rystet sine hænder ut mot „evig fortapte“ og „fordømte“ syndere, som de tildels betitlet „helvedsbrande“. Jeg kunde ikke igjenfinde Gud i den ramme, som de indhyllet ham i. Han maatte ikke ville skape saa mange tusen mennesker blot til at ligge i evighet og skjære tænder i helvede. Midt i dette virvar trøstet dine bøker mig. De tændte kjærlighet i mit tomme hjerte. Jeg begyndte at elske mig selv og andre. Jeg betragtet Guds underfulde natur, og derav fik jeg den faste overbevisning, at Gud ikke er saaledes, som disse „høikirkelige“ teologer. Gud give, at langt liv og sund helbred maa bli dig til del, saa vil du nok se „Saamandens“ arbeide krones.“

En anden skrev: „Jeg har grublet og tænkt og lidt saa meget gjennem religionen, men nu gudskelov har jeg faat fred. Jeg vilde bare ønske, der var et norsk unitarisk samfund her. Jeg vil haabe, det blir snart. Var jeg en mand, vilde jeg ut og præke deres lære; men jeg er kun en stakkels kvinde, og kan kun bede og haabe, at Deres lære maa faa fremgang. Hvor jeg elsker og høiagter Dem Janson for alt, hvad De har gjort og fremdeles gjør, Gud velsigne og styrke Dem og Deres til at holde frem, som De gjør, og De vil faa hjælp fra vor store fader, som er sandhetens og kjærlighetens Gud.“

Disse breve, som blev vekslet angaaende „Saamanden“, lot mig ogsaa faa indblik i, hvad der foregik bak gardinet i disse forskjellige norsk-lutherske menigheter, og hvorledes

uvidenheten benyttedes til at gjøre mig og min forkyndelse mistænkelig. En skriver saaledes: „Her har De mange venner og fiender, ortodoks prest og kirkebestyrelse. Presten la sin venlighet fot Dem for dagen ved at kalde Dem „en satans tjener“. En av Deres varmeste venner her hadde forrige maaned tiltænkt Dem et besøk, men blev pludselig syk. Medlemmerne her med presten i spidsen utla dette saaledes: „et fingerpek fra Gud, fordi han stod i begrep med at reise til Dem og faa bøker og blade av kjætteren Janson.“ En anden prest ytret i en stor forsamling: bibelen og Holberg var et og det samme for Kristofer Janson, og Jesus og en god arbeidshest stod like høit i Kristofer Jansons øine.“

Fra en Minnesota-farmer fik jeg følgende brev: „Jeg kan fortælle Dem, at jeg i høst var paa et stort fællesmøte i Wilmar, hvor alle norsk-lutherske samfund med dets prester og delegater var repræsentert. Diskussionsemnet var: „retfærdiggjørelsen ved troen“ samt „forsoningen“, og det var betegnende at høre, med hvilken dialektisk færdighet mange av talerne søkte at begrunde sine meninger. Især viste den norske synodesmænd sig som rigtige mestre i vriompeiseri-kunster. Efterat jeg hadde hørt paa dem i 2 dage, blev jeg kjed av det hele; ti jeg hørte saa meget humbug og presteskøi, at jeg blev ganske forbauset. Det sørgelige ved saken, og som rigtig gjorde mig ondt, var, at akademisk dannede mænd kan staa saadan i dagevis — møtet varte i 4 dage — og drøvtygge paa slikt teologisk nonsens, som muligens de fleste av dem ikke selv tror, men søker at indbilde os stakkels lægmænd, er ufeilbar sandhet.“

En anden skildrer en synodegudstjeneste saaledes: „Jeg sat og var tørstig efter nye tanker, men presten, en ung

mand, var som en brønd uten vand, død, næringsløst, meningsløst tøv, talemaater, paastande og bevisløse teorier, som kun kan glide ned i et tanketomt, stagnert menneske. De sat da ogsaa alle og lignet mere døde end levende; ingen ild, ingen kjærlighet, ingen kraft, ingen argumenter. Presten trykket og klynket og vilde og maatte si noget."

Jeg kom under min virksomhet efter de utroligste skriftfortolkninger. En prest fortalte saaledes, at det, at Gud gjorde kjortler av skind til Adam og Eva, betød, at Jesus gav sit skind eller liv for menneskeslegten. En anden, at Jesus, 8 dage efter sin fødsel, utgjød sit blod for at frelse syndere. En anden, at Gud i sin alvise kjærlighet skapte djævelen, for at han skulde tjene Gud i tid og evighet.

I min bok „Præriens saga" har jeg skildret striden mellem de forskjellige lutherske avdelinger. Jeg er blit beskyldt for at ha overdrevet. Det er imidlertid ingenlunde tilfældet. Hver oplysning der er støttet til kjendsgjerninger.

Hvor fantasien ofte kan forblinde folk. Jeg har oplevet at se folk rent forelsket i mine salmer og smaaskrifter uten at vite, hvem der hadde skrevet dem. Da de derimot fik vite, at forfatteren var Kristofer Janson, slog deres kjærlighet over til had. De taalte ikke at se smaaskrifterne mere i sit hus. En farmer skriver saaledes: „En haugianer besøkte mig for en tid siden. Han vidste, at jeg holdt den græsselige „Saamanden". Nu er min far i den ortodokse leir og holder følgelig: „Luthersk Kirkeblad". Jeg tok da et numer av dette sidste og læste høit for manden et stykke kaldet: „hvad de troendes forening med Kristus virker". Men fyren trodde, jeg læste av „Saamanden". Da jeg blev færdig, reiser den hellige mand sig og siger høitidelig: det er baade første og sidste gang jeg vil lytte til skrift eller tale utgit av djævelens tjener Kristofer Janson, saa sandt

hjælpe mig Gud. Han vidste, at Janson og alle hans venner vilde faa sin løn, helvedes evige lue, paa dommedag. Jeg viste ham da, at stykket var skrevet av *Martin Luther* og stod i „Luthersk Kirkeblad“. Nei da skulde du set, hvor skamfuld han blev.“

At der heller ikke var saa ganske trygt indenfor de lutherske kirkemure fik jeg mange beviser paa. En lærer skrev saaledes med navns nævnelse: „Jeg har i nogen aar været medlem av den norske synode og er nu vor menighetssekretær. Men min tro og mine anskuelser harmonerer ikke med mine omgivelser og er, om jeg drister mig til at uttale mine frie anskuelser, utsat for had og foragt. Min tro paa lutherdommens pavelige ufeilbarhet har i mange aar været rystet. — — Jeg ønsker, at velsignelsen fra det høie maatte strømme over dig og din familie.“

Men hvorfor løsriver da ikke de mange sig fra den lutherske kirke, naar de i hjertet alt har skilt sig fra den? Paa det svarer en av dem saaledes: „Jeg kjender frihetselskende mænd og kvinder, hvis anskuelser er stik imot den ortodokse, men som allikevel skriver sig ind i de lutherske menigheter. Paa spørsmaalet hvorfor? lyder svaret: vi kan ikke gjøre „business“, vi skader os selv ved ikke at følge med strømmen. Vi kan ikke længer staa utenfor, vore barn blir hadet, kort sagt: hele familien lider. Saaledes maa man gjøre gode miner til slet spil.“ Hvor sørgelig, at myndige mænd og kvinder skal leke blindebuk i religiøse saker. Lavere kan sjælen vist ikke falde. Saavidt jeg forstaar av den religiøse trang og bevægelse i tiden, er det næsten ingen av de mere oplyste selvtænkende, sandhetselskende mænd og kvinder, der kan finde hvile i den lutherske teologi nu.“

Jeg fik mange brever fra farmere, som skildret sin aan-

delige ensomhet, sin forgjæves kamp mot uvidenhet og ortodoks skraasikkerhet, og for hvem mine bøker blev en befrielse, der mottoges med tak og velsignelse. Mange erklærte, at de hadde været unitarer i mange aar uten at ha visst det.

Jeg kunde stundom faa de mest komiske anmodninger. Saaledes vilde en, der skulde til at skrive et slegtsregister, faa mig til at forfatte et digt, som skulde takke Gud for, at han hadde faat saa mange prægtige barn.

En anden, en presteenke, beklaget, at hun nogensinde blev kjendt med sin mand, og nu bad hun mig om at sende hende nogen *grove* stykker mot presterne, hvis jeg kjendte saadanne.

En stadig plage i Amerika, som ogsaa herhjemme, var *tiggerne og plattenslagerne.* Og jeg gik i vandet gang paa gang, som jeg endnu gjør, saa jeg erhvervet mig ærestitelen av den største „greenhorn" (naiv tosk) som fandtes i Minneapolis. Jeg foreviget da mine triste erfaringer i en komedie, hvor jeg gjorde nar av mig selv. Jeg kaldte den „skandinaviske tramps" (vagabonder) og læste den høit for min tilhørerskare. Nu er manuskriptet gaat tapt, og ingen savner det. Hvil trygt i din grav!

Mit skjønliterære arbeide i Amerika.

Mit skjønliterære arbeide fortsatte jeg saavidt mulig i det fremmede land. Før jeg sidste gang sa farvel til Norge for at hente familien over til Amerika, hadde jeg overlatt det Gyldendalske forlag manuskriptet til: „Vore bedsteforældre". Det var i 1882. Da denne bok er den mest utbredte og læste, tror jeg — der er kommet en amerikansk utgave, en folkeutgave paa de tusen hjems forlag og nu atter en ny utgave paa Gyldendalske forlag — og da den blev grænseskillet, hvor jeg sa min landsmaalsproduktion farvel, vil jeg dvæle litt nærmere ved den. Vanskeligheten var jo, at boken skulde være en *historisk* roman, gi et tro billede av en forholdsvis nærliggende tid. Men hvorledes da bruke landsmaalet? Blev det ikke latterlig at la biskop Johan Nordahl Bruun og den fransk-dannede Fasting, ja den danske Knud Lyhne Rahbek og selveste Kristian Frederik tale norsk bondemaal? Dette bestemte mig. Jeg skrev boken paa det almindelige skriftsprog og brukte kun dialekten, naar enkelte av bønderne optraadte. Nu skulde jo desuten min virksomhet fortrinsvis være for norske amerikanere, hvorav tredje slegtled ialfald var engelsktalende, og hvor maalsaken derfor ikke hadde nogen berettigelse som fremtidsmaal. Desuten var jo landsmaalet, naar jeg skulde være ærlig, dog for mig et tillært sprog, hvor frit jeg end kunde bevæge mig i det. Mit morsmaal var dog

boksproget. Og nu trængtes jeg ikke mere som sneplog for bevægelsen. Arne Garborg, den bondefødte, og med ham en hel del andre bondefødte digtere hadde tat hold i med, skolelærerne hadde rørt paa sig. Saken skjøt fart ved sin egen tyngde. Og hvor har den ikke nu vokset! En slik fremgang hadde jeg ikke anet, da jeg begyndte.

Saa blev jeg mere staaende som interessert tilskuer. Kun engang siden har jeg slaat landsmaalsstrengene. Det var i skuespillet: „Asgeir kongsson", hvor jeg konkurrerte om en præmie, som jeg imidlertid ikke fik.

Under mit lange ophold i Amerika, 12 aar, blev det nu min opgave at skildre nordmændenes historie og aandelige standpunkt i deres nye hjem. Dette har jeg og gjort. Den første bok blev da „*Præriens saga*", hvor den tragikomiske kirkestrid blev behandlet i novelleform. Den bok har været meget godt mottat og omtalt. En kritiker kalder den det orginaleste og kraftigste, jeg har skrevet. Den er nu utkommet som kronebok paa Gyldendalske forlag.

Saa utgav jeg to fortællinger under fællestitelen: „*Nordmænd i Amerika*". Den første: „Vildrose" skildrer de norske pionerers kamp mot indianerne. Den anden: „Femtende Wisconsin" behandler det norske regiments tapre kamp under borgerkrigen. Den er nu utsolgt. Saa kom: „Et arbeidsdyr", der slutter sig til rækken i: „Præriens saga".

Romanen „*Sara*" skildrer atter de trange religiøse forhold mellem skandinaverne samt arbeidertilstandene i de store byer. Den er kommet i andet oplag i Norge og er oversat paa svensk.

„*Fra begge sider havet*" gjengir forskjellige karakteristiske sider ved det amerikanske liv. Og endelig kom Minneapolis-romanen: „*Bak gardinet*", hvor sløret drages bort fra den uvidenhet og raahet, som dølger sig under opkomler-millionærens maske.

Tilbakereisen til Norge.

Høsten 1893 vendte jeg tilbake til Norge for ved en foredragsturné at prøve, om der skulde være ørenslyd nu for de ideer, der var banlyste, da jeg reiste. Jeg la veien om Chicago, hvor utstillingen netop holdtes, og tilbragte 8 uforglemmelige dage der. De hvite, skinnende paladser der ved den blaa Michigansjø, de sprudlende vandspring i rød, gul, grøn elektrisk belysning, de maleriske orientalske dragter, de sagte glidende gondoler gjennem kanalerne — alt det brogede liv nat og dag virket som et feeventyr.

Jeg trylledes hen i en østerlandsk drøm,
over hvite paladser stod maanen fuld,
gondolerne gled paa den brede strøm,
der glitrer i lys som flytende guld;
musikken bølget og skarerne lo,
guldsydde kjortler og hvite turbaner
mens frihetens stjernesaaede faner
viftet fra taarne og taker og bro.

Jeg tilbragte størsteparten av dagene i maleriutstillingen, hvor der var samlet herlige kunstverker fra hele verden, og hvor jeg ogsaa fandt Skredsvigs: „Menneskens søn". Dette billede satte amerikanerne i stor forbauselse. De forstod ikke meningen med det, og jeg tillot mig derfor en og anden gang at optræde som cicerone for et meget taknem-

melig publikum. Desværre kom jeg ikke til at overvære den interessante religionskongres. Jeg hadde alt kjøpt billet fra New York og maatte være ombord i tide. Men jeg kan endnu angre paa, at jeg skulde gaa glip av denne enestaaende anledning.

Før jeg reiste, var der ogsaa utsendt til mig en ærefuld indbydelse til at delta i indvielsen av den nye unitariske høiskole i Tokio, Japan. Men brevet naadde mig først i Norge. Og veien hadde nok blit for lang allikevel, skjønt interessant skulde det ha været at ha besøkt det himmelske riket.

Jeg hadde utarbeidet 4 foredrag, som jeg vilde veksle med i Norge. De var alle en stridshanske kastet til ortodoksien, for det gjaldt her at tale fuldt og sterkt ut. Deres titler var: 1) hvad maa den opvoksende, intelligente ungdom kunne fordre av religionen? 2) Har solsagn øvet nogen indflydelse paa Jesu historie i evangelierne? 3) Om spiritismen, dens betydning og farer. 4) Har vi været paa jorden før, og skal vi komme der igjen? De blev efter turneen utgit paa det Gyldendalske forlag under fællestitelen: „Fire foredrag“. Er nu utsolgt. Jeg bragte ogsaa med mig min roman: „De fredløse“, som utkom julen 1893 paa Mons Litlerés forlag i Bergen.

Jeg aapnet min foredragsrække i min fødeby. Jeg hadde leiet det største lokale, logens sal, og de mange aars fravær og nysgjerrighet hadde gjort, at lokalet var pakfuldt. Jeg var spændt paa, hvorledes mine bysbarn vilde ta dette for dem uvante angrep paa deres religiøse forestillinger. De mottok det rent demonstrativt. Der var en jubel, som ikke vilde ta ende og fremkaldelser i det uendelige. Det var, som der var git luft for noget, som mange i stilhet hadde gaat og tænkt paa, men ingen hadde vaaget at si. De kon-

servative blade ropte naturligvis: „vagt i gevær!“ Men publikum svarte med at møte mandsterke frem paa alle foredragene og hilse dem med jubel. Et massemøte, jeg holdt i turnhallen, samlet og fuldt hus og blev mottat som en frigjørelse. Men forargelsen, jeg hadde vakt hos de enkelte, lot heller ikke vente paa sig. Jeg fik en mængde omvendelsesbreve, hvorav ét især var saa indædt rasende, at jeg lot det indrykke i en av Bergens aviser. Jeg avtrykker det her, da det er karakteristisk for kulturtrinnet paa én side av motstanden og mindet mig saa om mine Amerikaerfaringer. Det lød saaledes:

Hr. hottentot Kristoffer Jhanson! Igjennem disse linjer maa du mottage min tak for det storartede faaredrag, altsaa 4 i tallet, hvoraf jeg fuldt ud maa erkjende og give dem ret i, at de er født paany. De er altsaa kommen til denne verden i hottentot- eller idiotskikkelse, deres fornegtelse af den hellige treenighed og særlig af vor frelser Jesus Kristus, hvilket jeg i tilfælde af, at jeg var det tillat, da af ganske hjerte og fuldeste aaverbevisning, som af ham selv er ham given, idet jeg har den helligaands oplysning, staa op og predike hans velsignede evangelium for den hele verden. Jeg vilde helst have, vist det ikke var for at vanere den hellige treenigheds navn, en predikestol i deres nerhed, saa jeg vert øieblik kunde sige, at de er den største bedrager og løgner, idiot og hottentot, der er opstegen. De er jo fuldstendig moden for nevegaarden (galehuset) det er min mening om deres personlighed, pas dem nu! i deres store frækhed de staar der og fornegter den herre Jesus, han kan vist, han vil give dem et slag paa munden, saa kan de gaa lige ind i helvede og hilse paa deres bedste ven djevelen, paa hvem de heller ikke tror. En verre vantro og djevelsk antikristen end de kan der vel neppe opstige i menneskeskikkelse.

Det er ikke videre intiligent at komme op til Norge for at drage penge af den oplyste befolknings lomme blot for at stille deres nød og fattigdom, tro ikke, at deres idiotiske faaredrag gjør noget indtryk paa den bergenske oplyste befolkning, nei bedrager! dertil ere vi for klaage, deres rodne faaredrag er blot bleven til hjenstand for latter, deres strube er en rodden grav, som stinker verre end alle de døde griser og rotter, som de prediker om. De maa skamme dem som en gammel mand, de staar der og gjør dem selv latterlig i alle menneskers øine. De burde forvises til Sibirien, faa jernmaske for fæstet og handklover paa. Var jeg blot biskop her i byen, skulde de faa reisepas fortere end svint baade de og inteligensen deres, nu kan de spørge deres bedstemor, hvad de skal gjøre med dette menneske, som skrive saa advarende til dem."

De samme foredrag, holdt i hovedstaden, samlet ogsaa fulde hus og bifaldsjubel. Ved et av disse møter var det første gang jeg saa *Per Sivle.* Det var i hans tunge periode. Jeg hadde holdt foredraget om spiritismen. Da bryter en skjegget mand, der halvt saa ut som en vildmand, sig frem til mig ved utgangen av salen, og med taarer i øinene ber han om lov til at komme til mig og snakke med mig. Jeg sa, han skulde være velkommen og opgav min adresse; men han kom ikke. Jeg har siden angret paa, at jeg ikke gjorde flere anstrengelser for at træffe ham, jeg kunde kanske været ham til aandelig hjælp netop da.

Om Ibsens møte med mig ved denne leilighet har jeg allerede talt.

Jeg holdt disse foredrag ogsaa i andre byer og bygder, saa langt nord som til Trondhjem og Kristiansund. Og det samme særsyn overalt. Naar jeg vel var reist, kom presterne og holdt motforedrag, som skulde pikke op igjen de

kjætterske frøkorn, jeg hadde strødd langs veien. Men idethele var foredragsturneen særdeles lovende for et fremtidig arbeide. Her var blit ørenslyd for liberal forkyndelse ogsaa i Norge. Da jeg derfor sammenkaldte et massemøte i Kristiania og fortalte mine tilhørere, at jeg stod tvilraadig, om jeg skulde reise tilbake til Amerika eller bli i Norge, ropte forsamlingen: „Bli hos os!"

Dette bestemte mig. Jeg blev og har senere hat min bopæl i Kristiania.

Efter endt turné drog jeg vaaren og sommeren 1894 til Tyskland og Schweiz for at besøke skuepladsen for Ludvig Hetzers aandelige kampe og samle billeder fra reformationstidens stridsmark. Jeg samlet nemlig materialier til min senere utgivne roman: „Ludvig Hetzer og hans kampfæller". Jeg besøkte *Bischofszell* i Thurgau, hvor Hetzer var født, var i *Genf*, hvor han hadde levet gutteaarene, jeg reiste til *Freiburg* i Breisgau, hvor den gamle universitetsbygning, hvor Hetzer studerte, endnu staar. Jeg var i *Wädensschwyl*, hvor han hadde sin første prestegjerning, jeg fulgte ham til *Einsideln*, hvor han traf Zwingli, færdedes i *Zürich*, hvor han kjæmpet og led med sine venner. Der kom jeg paa biblioteket ogsaa over hans saa berømte traktat mot billeddyrkelsen, og kopierte den med samt flere av hans digte. Jeg besaa kirken og Zwinglis hus, hvor saa mange betydningsfulde kampe var utfegtet med de katolske. Jeg flygtet med ham til *Basel* og *Augsburg*, hvor han møtte sin onde skjæbne i Frau von Regels skikkelse, jeg var i *Zwickau*, hvor han holdt sine møter med den herlige Nikolaus Storch og dennes vævere, reiste til *Wittenberg*, hvor gjendøperne hadde stridt med Luther, og hvor Karlstadt hadde opflammet gemytterne; jeg var i *Mühlhausen*, hvor Tomas Münzer hadde været, da han slap sin indestængte

vrede løs mot bøndernes undertrykkere, og jeg endte tilsidst i *Konstanz*, hvor Hetzer sat fangen og led martyrdøden paa samme sted, hvor Huss hadde været brændt.

Denne min roman har været mit smertens barn. Jeg hadde ventet mig saa meget av den. Det hadde været for mig mange aars arbeide og studium, og jeg syntes, jeg hadde faat samlet der saa mange karakteristiske scener og træk fra det brogede liv paa reformationstiden, at den maatte bli egnet til at bli en lærerik folkebok og være en kjærkommen gave til alle bygdebiblioteker og læsecirkler. Men boken er som sporløst sunket i jorden. Ikke bare det, at jeg ikke har faat en øre for alle disse aars stræv, men salget av den har vist endnu ikke betalt bokens trykning. Nu er den at faa til nedsat pris. Kanske den kan dukke op av forglemmelsens vande efter min død.

Min prestegjerning i Kristiania.

Den første unitariske menighet i Norge blev stiftet i januar 1895. Men for at sikre os retslig anerkjendt stilling som menighet samt fri utøvelse av vore rituelle ceremonier maatte vi ansøke Stortinget om, at loven for *kristelige dissentere* ogsaa skulde gjælde os unitarer. Dette blev imidlertid negtet av Stortinget, og vi blev stillet *utenfor* de kristne samfund, dog med fri religionsøvelse i likhet med jøderne. I vore love, der vedlagdes ansøkningen, stod der blandt andet: „Vi vil søke at hævde Jesu principper og leve op til dem“, og vor menighets valgsprog er: „I higen efter sandheten og Jesu av Nasarets aand forener vi os for at tjene Gud og tjene os selv ved at tjene og elske mennesker.“

Dette blev imidlertid av stortingsflertallet fundet *ukristelig*, merkelig nok. Det eneste skillemerke mellem kristen og ikke-kristen var troen paa *Jesu guddom*, mente man. Men hvor det staar skrevet, har jeg aldrig faat vite. Hvor efterslegten engang vil smile og ryste paa hodet av sine forfædres fordomme og trældom under selvopfundne dogmer!

I ly av Stortingets beslutning hadde vi imidlertid religionsfrihet ved siden av vore jødiske brødre. Vore gudstjenester holdtes regelmæssig hver søndag i vore leiede lokaler,

og tilhørerskaren vekslet mellem 200—600. Desuten holdt jeg i de sidste aar, før mine reiser for arbeiderakademierne begyndte, flere ukentlige møter, hvor jeg dels holdt bibellæsninger, dels historiske og literære foredrag, dels dramatiske oplæsninger.

Likesom min erfaring hadde været i Amerika, blev den ogsaa her i Norge. De, som strømmet til i den første tid, var væsentlig folk, der følte sig tiltrukket av *oppositionen* mot de bestaaende dogmer og av den interesse og omtale jeg viet arbeidernes sak. Da de imidlertid merket, at min hensigt var at *opbygge* heller end at *nedrive*, at min forkyndelse netop la et ansvar paa dem ved at fordre selvvalg og selvarbeide, hvad de saa gladelig kunde undvære under den gamle forkyndelse, hvor Jesus skulde gjøre alt *istedenfor* dem, og hvor der prækes, at deres gode gjerninger intet gavnet — ja da drog de oppositionelle sig mere tilbake. De fandt mig og min personlige kjærlighet til Jesus for ortodoks og besluttet en tronrevolution, hvor menigheten mere skulde gaa over til at være et *etisk* selskap.

De oppositionelle og hidsig-socialistiske elementer hadde utvist størst energi i menighetens ytre affærer, hadde derfor ogsaa faat sig og sine indvalgte som bestyrelsesmedlemmer og regjerte nu ved sit flertal av stemmer over alle menighetsmøterne. De mere „stille i landet“ møtte ikke frem paa menighetsmøterne og overlot saaledes slagmarken til de radikale.

Nordmændene har jo en viss svakhet for at lave lover. Og nu lykkedes det virkelig de nye lovmakere at omvælte de hittil fattede beslutninger og omskape menigheten i det ytre til et mere filantropisk selskap, hvis mange og store planer pranget storartet paa papiret, men aldrig kunde iverksættes av mangel paa penge. De fleste av mine menighetslemmer

var jo mindre velstaaende folk, og vi maatte bestride utgifterne til vor salleie med at kræve en entré av 10 øre, hvad der altid maatte falde pinlig. Paa menighetsmøterne optraadte de ledende mere og mere tyrannisk — de skulde vise, at de var herrer, og jeg bare tjener. Og da de endog vilde fastsætte, hvad jeg helst skulde tale om og raade over gudstjenestens ordning, fandt jeg, at det var paa tide at trække mig tilbake. Jeg opsa min plads som menighetens prest, men fortsatte med mine vanlige gudstjenester i de gamle spor paa mit personlige ansvar. Min gjerning blev den samme som før, men jeg stod som fri Mand. Dette var i 1898.

Denne stilling som fri forkynder befandt jeg mig ulike bedre ved. Men en ting har jeg ofte savnet baade i Amerika og her, det at kunne tale til dannede og kundskapsrike mennesker, der hadde forutsætninger til finere og dypere forstaaelse. Dette lag av samfundet har for det meste gaat min dør forbi, dels paa grund av religiøs likegyldighet, dels paa grund av det litet aristokratiske og veltalende lokale, jeg var nødt til at holde paa grund av mangel paa penge. Det gamle, mørke, upudsede arbeidersamfund var jo ikke egentlig hyggelig, skjønt jeg har oplevet saa mange kjære stunder der. „Folkets hus“ eksisterte ikke dengang, og det hyggelige, lyse rum, som den unitariske forsamling nu har i Møllergaten 20, var ikke at faa for mig. Den daværende bestyrelse erklærte, at det heller vilde la lokalet staa ledig end at leie det ut til kjætteren og gudsfornegteren Kristofer Janson. Allikevel kan jeg ikke klage paa min frie tilhørerskare. Den har vokset op til en sjelden alvorlig lyttende forsamling, fra hvem jeg har faat mange beviser paa forstaaelse og erkjendtlighet.

Da jeg hadde opsagt min post som officiel prest for den

unitariske forsamling, skrev bestyrelsen til pastor Haugerud i Minneapolis, som en tid hadde forestaat Nasaret-kirken der. Og han kom. Nu var der altsaa to unitariske prester i Kristiania, og det var en for meget, da menigheten jo ikke var stor. Dette at maatte optræde som en slags konkurrent ved gudstjenesten likte jeg ikke. Og da saa et slagtilfælde rammet mig, der gjorde mig stum for en kort stund, fik jeg derved mindelse om at være forsigtig og ikke anstrenge mig for meget.

Jeg sluttet derfor mine regelmæssige gudstjenester, overlot pastor Haugerud valpladsen og har siden udelukkende arbeidet som foredragsholder ved folkeakademierne. Naar jeg har en ledig søndag, er det mig altid kjært at træde op paa min gamle talerstol i den unitariske forsamling og støtte pastor Haugeruds arbeide.

En række av sommere tilbragte jeg i nærheten av *Aarhus* i Marselisborg skog og benyttet leiligheten til at samle om min talerstol i Aarhus en unitarisk menighet der. Denne virksomhet blev saa fortsat av presten Anton Jensen og senere av hr. Høgstedt, som endnu er den lille menighets forstander.

I løpet av vinteren har jeg ogsaa flere gange været i Kjøbenhavn og holdt teologiske foredrag og præket i de frie kirkesamfund der.

Oppositionen mot mit arbeide røbet sig stundom raat og dumt i Kristiania, likesom det hadde gjort det i Bergen ved min ankomst der. Saaledes blev der en søndag like ved døren til arbeidersamfundet, hvor jeg skulde holde gudstjeneste, utdelt en gul seddel saalydende:

Brogaten nr. 12.

Kristi menighets forstander hr. Valstrøms himmelske aabenbaringer om, at unitaren, hr. Kristofer Jansons lære

bringer menneskene til *helvede*, vil bli gjenstand for foredrag og diskussion pro & contra i ovennævnte lokale nytaarsdag kl. 4.

Dette virker nu mest komisk.

Der har naturligvis ogsaa været opposition av mere saglig art; men jeg har til min glæde opdaget at se den hidsige motstand, som mine første foredrag vakte, betydelig avdæmpet. Mange av de lutherske statskirkeprester har vaaget selv at træde i skranken for de gammeldagse opfatninger av dogmerne; ved universitetet er kommet en friere aand, og baade prester og lægfolk har faat følelse av, at det er dog for det gode vi unitarer ogsaa arbeider, om de end ikke naturligvis kan godkjende vore teologiske opfatninger.

Her er betydelig større tolerance nu, end da jeg begyndte, og folk har som en følelse av, at man ikke behøver at bites og klores, fordi man har ulike teologiske opfatninger, men kan bli enige om at være uenige i troessætninger og forresten slaa sig sammen om at gjøre godt i verden.

Mine foredrag paa folkeakademierne har været overalt mottat med glæde, men der er jo ogsaa stridsemner utelukket.

Min literære virksomhet i Norge.

Min literære virksomhet har jeg hele tiden fortsat ved siden av min religiøse produktion. Foruten tre bind av mit tidsskrift „Saamanden“ er der utkommet en ny utgave av „Har ortodoksien ret?“, „Adam og Eva i ny belysning“, otte taler, „Et glemt sandhetsvidne?“, „Om vore barns opdragelse og religionsundervisning“, „Om gudsbegrepets utvikling fra Moses til Jesus“, „Skal vi vælge Jesu lære eller teologernes“ samt en hel del særskilt trykte prækener.

De skjønliterære verker har da været: „Kjærlighetshoffet i Narbona“, en digtcyklus om kjærligheten i dens forskjellige avskygninger, fremstillet gjennem trubadursange fra det provençalske middelalderske hof; „Middelalderlige billeder“, tre fortællinger; „Asgeir kongsson“, et skuespil; „Ensom“, min og unitarismens stilling i Norge i kamp mot ortodoksien og min og dens fremtidshaab; „Alf pave og andre fortællinger“, „Mangeslags kjærlighet“; „Ludvig Hetzer og hans kampfæller“, „Hjørdis“ og „Gjorde hun ret?“

Naar jeg her skal uttale mig om, hvad jeg har tilsigtet med hele min literære og religiøse produktion, kan jeg lettest gjøre dette i tilslutning til, hvad Hamsun skriver i sin føromtalte artikel om „Kristofer Janson“ i „Ny jord“. Han klager her over, at min trang til at være folkeopdrager og

prest har skadet min digtning. Det kan være sandt. Han skriver saaledes: „Det er altid presten ute paa mission, mer prest end psykolog, menneske*ven* mere end menneske*kjender*. Jansons hele utvikling er en eneste lang, seig paagaaelighet. Der han har staat i livet, i literaturen som i kirken og politikken, der har han altid staat med al sig, med hele sit. I valget av sine emner som i den digteriske behandling av dem stikker folkelæreren hodet høit, presten der vil gjøre gode mennesker ut av sine læsere. Literaturen har i en flerhet av tilfælde tapt, hvad skolen vistnok har vundet. Han vet det selv, og han har gjort det med vilje. Janson er folkeopdrager paa bekostning av kunstneren. Hans digtning er en art sjælesørgerpoesi. Jeg har selv hørt ham si ved flere leiligheter, at hvad det gjælder om er at fremstille *livets egen enkelhet paa den enkleste maate*. Janson skriver for almenmennesket, han lægger sin produktion i niveau med almenmenneskets fatteevne. Han underholder; men han utvikler ikke. Moralen er det bevægende princip i hans digteriske virksomhet, prækenforkyndelsen det centrale i hans liv som digter. Det er hans medmenneskelighet, hans heftige trang til at være til nytte for sine landsmænd, som har bestemt hans liv og bestemt saavel tonen som feilene i hans digtning.“

Dette er saa sandt, som det er sagt. Mine evner har ikke været som de „store profeters“ at kunne bryte nye baner i tankens eller digtningens verden. Jeg har maattet nøie mig med som en af de „smaa profeter“ at kunne male et eller andet vakkert billede, at kunne vække ungdommens fantasi og følelsesliv, spore deres aand til at strække sig efter, hvad der er sandt og godt. Og har jeg kunnet bidra til at skape gode mennesker, vilde jeg anse det som en herlig løn for mit arbeide. Det er dog en deilig ting at ha

gjort nytte i verden. Og jeg har oplevet den glæde at se mange av mine bøker, især bondefortællingerne, „Fraa Dansketidi", og „Vore bedsteforældre", været læste i by og bygd og ha formet mange av de unge gutters og jenters idealer. Og derfor er jeg inderlig taknemmelig.

Hamsun fortsætter: „Samler vi sammen alle Jansons bøker, ser vi en ikke liten produktion. Der er et litet bjerg av bøker, nogen og tyve bind. Og hans produktion omspænder omtrent alle arter av digtningen, historiske skildringer, digte, dramaer, salmer, eventyr og fortællinger. Hans personlige utvikling betegner en retlinjet gang fremad fra studenterdagene, da han grepes av bondebegeistringen og Grundtvig, til idag han staar som religiøs unitar og halv socialist. Man kan eftergaa hans utvikling stykke for stykke. Den er jevn og omhyggelig, har ingen sprang til siden og ingen nervøs hast. Stille skrider manden frem i seig uforstyrrethet.

Janson har en sjelden evne til at være ung. Hans prækener er livfulde, stundom fyrige, der er frodighet i hans forkyndelse. Mens *presten* Janson meget hyppig har været *digteren* til skade, kan ikke presten saagodtsom faa en præken istand uten bistand av digteren. Digteren sætter levende liv i stoffets masse."

Hamsun klager i sin avhandling over, at mine mange praktiske gjøremaal har spredt min kraft som digter og ofte forhastet og forjasket mit sprog. Det kan være altfor sandt. Det er ikke greit, naar man skal være prest, digter, leilighetstaler, redaktør, munterationsraad, medlem av foreninger og reisende foredragsholder paa en gang, naar man, som Hamsun skriver, „fra prækestolen skal gaa til redaktionsbordet, fra begravelser til romanskrivning, fra den ene menighet til den anden, fra tribunen ved en folkefest til hytten i

en barnedaab — et mindre kan sprede en mands herredømme over de specielle saker og utviske talenter. Han er derfor for optat til at gjøre sig grundig; for at række alt forstrækker han sig."

Men hvorledes er det mulig i denne literaturflom, vi nu næsten drukner i og i denne skarpe konkurrance at leve udelukkende som digter? Man kan ikke nu som Holbergs poeten i Aabenraa „føde kone og barn alene ved sine vers", hvis man da ikke heter Bjørnson eller Ibsen. Og jeg har hat den lykke, at alle disse andre praktiske gjøremaal som lærer, som prest, som redaktør, ikke har været en byrde og plage, men mit hjertes lyst og glæde. Men det er sandt, at disse sidebeskjæftigelser ofte kan komme saare ubeleilig. Det er jo forargerlig naar et emne netop gjærer i en, og man føler sig særlig oplagt, da at puffes tilside med det ubønhørlige bud: „Vent til sommerferien, før faar du ikke tid." Der er andre end jeg, som har maattet klage over dette.

Hvad sproget angaar, at det er for enkelt, for litet penslet og omhyggelig valgt, saa kan det saa være. Men jeg hader al affektation, jeg hader alle disse moderne, som sitter og grubler og biter sig i pennen for at hitte paa et rart adjektiv eller forskruede, farvemættede billeder, der intet forklarer, bare forvirrer. Det minder om alle disse farvegale malere, som tror det er kunst, naar de bare skvætter lerrettet fuldt med alle slags gloende farveklatter. Jeg mener, at selv den dypeste tanke kan fremstilles i et enkelt, klart sprog, og den som gjør det, er den største kunstner. Jeg skriver helst, som Hamsun rigtig bemerker, for det brede lag, fordi jeg *der* har min evne, og fordi jeg helst vil paavirke det.

En evne, jeg har savnet meget under mine forskjellige

virksomheter, en ting som ogsaa Hamsun har bitt merke i, er min mangel paa *organisationstalent* og lederevne. Jeg kan ikke bruke mine tropper ret og sætte dem hver paa sin post. Jeg sliter helst i tøiet selv. Hamsun skriver derfor saa sandt og godt: „Man fordrer av denne mand føreregenskaper. Men Jansons begavelse er ikke lederens. Han er et fint lyrisk talent med en barnlig sarthet og inderlighet. I hans hænder blir statistikken poesi, referaterne opbyggelsestaler. Men han eier ikke den bass i sit sprog, som kan tordne. Man kan ikke høre ham paa en slagmark, man kan blot se hans adelige skikkelse rake op. Som fører mangler han kanske den kolde voldsomhet, der kan hugge kloen i en motstander, og det glødende pust i sit ord, som kan tænde. Janson tænder ikke, han stikker ikke i brand, han varmer. For at være fører maa man kunne herske, og Janson kan ikke herske. Han kan glæde og trøste og hjælpe, men han kan ikke slaa. Han er en lasaretlæge, man har git en feltherrepost."

Dette er morsomt og smukt og sandt. Jeg har ofte følt denne min mangel.

Hvad mit religiøse arbeide angaar, saa eier det hele min sjæl. Det blir ogsaa det, som skal vare efter mig, naar min literære produktion forlængst er glemt. Det skal vare, fordi det har fremtiden i sig. Jeg hører som fottrinnene av de marsjerende kolonner, der fordrer religionen tilbake i dens enkelthet og renhet, fordrer gudsbegrepet renset for al det smuds og gudsanklage, som har heftet ved det, fordrer Jesus tilbake som han var, og teologernes velmente tilhæng, der har voldt slik skade og forvirring i slegternes religiøse liv, lagt tilside som unødige og bortkomne saker. Det er som om hele verden nu strækker sig ut mot dette maal. I Europa holdes frireligiøse kongresser, hvor for-

skjellige kristne retninger forener sig med sine indiske og persiske brødre til fælles meningsutveksling. Den spiritistiske og teosofiske bevægelse, Brahmo Somaj's bevægelsen og „Østens stjerne“ i Indien, Behaistbevægelsen i Persien, freds- og voldgiftsbevægelserne — alt tyder paa, at menneskehetens længsel nu stunder bort ifra striden og kjævlet og hen til broderskapet, hvor nationerne, trods hudfarve, racer og religion, føler sig som brødre og søstre og rækker hverandre haanden for at stifte det himmerikes rike paa jorden, som er forjættet, hvor „lammet og ulven skal græsse tilhobe.“

Før har menneskets bestræbelse gaat ut paa at *skille*, nu vil det gaa ut paa at *samle*. Før har vegten været lagt paa det *ytre*, paa *formerne*, nu skal det lægges paa det *indre*, paa *kjernen*, paa kjærlighetens evigvarende, alt gjennemsyrende kraft. At ha været med paa dette arbeide, om end som det mindste redskap, regner jeg som en lykke, der er værd et menneskeliv. Denne lykke har jeg hat, og derfor har jeg været og er et lykkelig menneske.

NBR

